

GYALÓKAY JENŐ

**AZ ERDÉLYI HADJÁRAT
1849 NYARÁN**

FRANKLIN-TÁRSULAT BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA

ELŐSZÓ.

Az 1849-i nyári hadjárat az erdélyi szabadságharcnak igen érdekes és tanulságos fejezete, de mindamellett megközelítőleg sem részesült a megérdemelt érdeklődésben. Ezt kézzelfoghatón bizonyítja az a körülmény, hogy mindmáig sincs minden részletre kiterjedő szakszerű leírása.

Különösen hangsúlyoznunk kell, hogy ebben a hadjáratban sehogyan sem lehet az 1849 március 28-ával lezárult felszabadító harcok közvetlen folytatását látnunk. Még pedig nem csupán azért, mert csaknem háromhónapi idő választja el egymástól a két nagy fejezetet, hanem más fontos oknál fogva se.

Ugyanis, a nyári hadjárat a tavasztól teljesen eltérő erőviszonyok között, merőben új hadművelati tervek alapján indult meg és zajlott le, így hát külön, zárt egészet alkot; letárgyalhatjuk a nélkül, hogy kénytelenek volnánk lépten-nyomon a tavaszi hadjárat eseményeibe kapcsolódni.

Ez a mostani leírás már csak rövidségénél fogva sem lehet alkalmas arra, hogy az eddigi feldolgozások minden hiányát pótolja s rendeltetésénél fogva nem bocsátkozhatik sem forráskritikai részletekbe, sem csupán a katonát érdeklő beható taktikai és stratégiai fejtegetésekbe.

Arra kellett tehát szorítkoznia, hogy a legújabb forráskutatások eredménye alapján, lehetőleg röviden összefoglalja mindazt, ami érdekes és fontos, mellőzve minden olyan régebbi vagy újabb állítást, amely az elfogulatlan történelmi kritika ítélőszéke előtt nem állja meg a helyét.

Helyes mértékre kellett leszállítani mindazt, amit költők, krónikások és újságírók vállalva kiszínezték a tör-

ténelmi igazság rovására, téves fogalmakat oltva az olvasók táborába.

Talán nincs is a mi ezeréves hadtörténelmünknek még egy olyan fejezete, amelyről annyi valótlanságot írtak volna össze, mint az 1848—49-i szabadságharcról. Ennek jórészt a forrásanyag elégtelensége volt az oka. Hiszen tudjuk, hogy a bécsi Hadilevéltárnak idevágó, minden másnál fontosabb és gazdagabb iratgyűjteménye csak 1920-ban nyílt meg teljesen a kutatók előtt. Az osztrák hivatalos hadtörténetírás korábban is felhasználta ugyan, de mert ezek a feldolgozások nem hízelegtek a mi nemzeti hiúságunknak: a magyar közönség jobban hitt a valóságot kevésbé megközelítő, nagyobbára emlékezetből s gyakran csak évtizedekkel az átélt események után papírravetett feljegyzéseknek, amelyeknek katonai téren rendszerint járatlan írói, hogy népszerűsége tegyenek szert, bővebb teret juttattak a képzelőtehetségnek, mint a tárgyilagos megállapításoknak.

Ilyen úton-módon — részint jóhiszemű tévedés, részint szándékos ferdítés alakjában — temérdek hamis állítás jutott be az erdélyi szabadságharc leírásába, s így a köztudatba is. Már pedig a meggyökeresedett téves hitet nagyon nehéz kiirtani, még akkor is, ha könnyűszerrel bizonyítható, hogy az úgynevezett «hiteles szemtanúk» jókora része ott sem volt azokban a harcokban, amelyeket személyes élményként írt le az utókor számára.

Ez a könyv a szigorúan vett történelmi igazságra vagy legalább is annak megközelítésére törekszik. Egyforma tárgyilagossággal igyekszik bírálni a magyarok, az oroszok és az osztrákok viselt dolgait, abból az alapból indulva ki, hogy a történelmi események hamis beállításával, hibáink és tévedéseink palástolgatásával, úgyszintén az ellenség okatlan ócsárlásával, csak csaljuk önmagunkat. Hibátlan háború vagy hadjárat nem volt és nem is lesz soha, s a botlások és tévedések — amelyek a maguk idején katasztrófát is okozhattak — a későbbi nemzedéknek okulásul, intő példaként szolgálhatnak.

Nem szorul bizonyításra, hogy az 1848—49-i szabadságharc történetéből, a mai viszonyok között, *taktikai*

téren alig hasznosíthatunk valamit. Ellenben annál tanulságosabb *stratégiai* szempontból, éppen a most tárgyalandó erdélyi nyári hadjárat, mint az úgynevezett aktív védekezés jellemző példája, amelyhez Bem talán Napóleon 1814-i hadjáratából vette a mintát.

S ha el is hagyjuk azt a sok mendemondát és túlzást, amely «Bem apó» alakját környezte, semmivel sem csorbítjuk az ő nagy érdemét, amellyel jogcímet szerzett arra, hogy erdélyi haditetteivel 89 hosszú év elmúltával is foglalkozzunk.

Most még csak annyit kell megjegyeznünk, hogy a leírás során bizonyos egyenetlenség nem volt elkerülhető, mert egyik eseményről több, a másikról kevesebb *hiteles* adatunk van s korántsem állíthatjuk, hogy éppen a legfontosabbakról tudunk legtöbbet.

Nagyon kívánatos lett volna valamennyi nagyobb ütközetnek térképen való ábrázolása, legalább is a kezdőhelyzetre vonatkozólag. Ámde ezt a legtöbb esetben megakadályozza az egykorú vázlatoknak vagy legalább is szakszerű, tehát szabatos leírásoknak hiánya. Már pedig csakis ilyen segítőeszközök birtokában lehetne a csapatok pontos felállítását a térképen rögzíteni.

Ezért, a segesvári és a sepsiszentgyörgyi (harmadik) ütközetet kivéve, az egyes eseménycsoportok színhelyének egyszerű áttekintő vázlaton való ábrázolására, továbbá lehetőleg egyszerűsített hadműveleti- és helyzetvázlatokra kellett szorítkozni.

Ez azonban még nem elegendő a szöveg teljes megértéséhez. Elő kell venni tehát Erdély térképét is, amelyen a vázlatok szűk keretén kívüleső hely-, hegy- és folyóneveket is meg lehet találni. Erre a célra az 1: 750,000 arányú katonai áttekintőtérkép a legalkalmasabb,

I.

Erdély szerepe a szabadságharcban, az 1849-i tavaszi hadjárat végéig.

Nem szándékozunk az Erdélyben 1849 márciusának végéig lezajlott hadieseményeket részletesen boncolgatni, mert ez, az előszóban mondottak szerint is, merőben fölösleges munka lenne. Ellenben annál szükségesebbnek látszik, hogy azok kedvéért, akik az erdélyi szabadságharc történetét nem ismerik, vagy pedig csak a valósággal ellenkező leírásokból tanulták meg, reámutassunk néhány fontos, de a közkezenforgó könyvekben nem tárgyalt körülményre s közöttük az események elfogulatlan vizsgálata alapján megállapítható két sarkalatos hibára is.

Az egyik a magyar kormány számláját terheli s abban nyilvánult meg, hogy az 1848-i mozgalmak komolyra fordulása után is, a fegyveres erő leghitványabb fajtájával — a nemzetőrséggel — kísérletezett s ezt a meddő próbálgatást a lépten-nyomon szerzett keserves tapasztalások ellenére is mindvégig folytatta. Így aztán Erdélyben is nagyszámú, hasznavehetetlen irreguláris alakulást tartott fenn, a helyett, hogy rendes honvédcsapatok szervezésére fordította volna az elpocsékolatott pénzét.

A másik főhibát az osztrákok követték el. Tudniillik Erdélyben is az történt, ami annyiszor ismétlődött már a történelemben, forradalmak és felkelések idején, hogy a mozgalom elfojtására hivatott katonai karhatalom éppen a kezdet-kezdetén nem lépett fel azzal a nyomtatékkal, amely a gyors és alapos siker érdekében nélkülözhetetlen lett volna.

A magyar kormány most említett balfogását külföldi forradalmak követésére éppen nem méltó példája sugal-

mazta. Káros következményei a nyári hadjáratban mutatkoztak teljes nagyságukban.

Az osztrák részről elkövetett hibának pedig az a nyitja, hogy Erdélyben csak a törvényes magyar kormány lemondása után kezdett a márciusi forradalommal kirobantott eseményekből, fokról-fokra valóságos hadihelyzet alakulni magyarok és a cs. kir. hadsereg ottani csapatai között. Addig az erdélyi magyar kormányhatóság és a Nagyszebenben székelő főhadparancsnokság (General-Commando) között nem került nyílt szakításra a sor, bárha a zűrzavaros viszonyok közepette annyira kívánatos egyetértés nem volt meg. Mire pedig a végleges szakítás beállott, magyar részről már nagyon is számottevő ellenállásra kellett az erdélyi osztrák hadvezetőségnek számítnia.

Mindamellett, ha 1848 őszén legalább egy keménymarkú, gyorsan határozó és éppen olyan gyorsan cselekvő osztrák tábornok van Erdélyben, egy hét alatt minden ellenállásnak vége lett volna. De nem akadt egy sem ebből a fajtából. Maga a főhadparancsnok, a Selmecbányái születésű s a magyar nemestestőrségnél is szolgált báró Puchner Antal altábornagy sem volt már ilyesmire alkalmas. A hetvenedik év nyomta a vállát s félszázadnyi, sokszor zivataros katonai szolgálat volt a háta mögött, amidőn Erdélyben is lángot vetett a háború. Törődött öregember léte, hiányzott már belőle a kellő testi és szellemi frissesség, tehát az ezzel járó gyors elhatározó és alkalmazkodóképesség is. Sikereit nem tudta kihasználni s váratlan, meglepő fordulatok esetén elvesztette a talajt a lába alól.

Nem zárkozhatunk el annak megállapítása előtt, hogy a régiebb magyar krónikások egy része — a legyőzött ellenfél kicsúfolásában találván kedvét — Puchnert is a gúnyolódás céltáblájául szegezte ki. Egyik másik túlzó valósággal hülyévé torzította, ami aztán erős gyökeret vert az ilyesmin kapva-kapó laikusok tudatában.

Az erdélyi főhadparancsnok nem volt valami hadvezéri lángelme, de sok és véres háborúban forgott, tapasztalt és vitéz katona. Három ízben verte meg Bemet s a három

eset közül csak egyben állapítható meg az ő részén az a bizonyos, sokszor annyira alaptalanul emlegetett «többszörös túlerő».

Puchner tetőtől talpig gavallér úriember volt. Maga Bem is tiszteletreméltó öreg katonának mondotta. A forradalommal nem rokonszenvezett ugyan, de azért eleinte a Bécsből és Budapestről kapott ellentétes parancsok se bírták reá, hogy Magyarország ellen forduljon. Ezt a lépést csak a törvényes magyar kormány lemondása után tette meg s ettől fogva lett a szabadságharc ügyének egyik legszívósabb ellenfele.

De mindamellet nem vált belőle úgynevezett «magyarfaló». Mint különféle jelentéseiből kitűnik, józanul ítélte meg a politikai helyzetet s már 1848 őszén tisztán látta, hogy a kellően elő nem készített átalakulás és a nyomában járó «demokrata anarchia*» eredménye — mind az anyaországban, mind Erdélyben — teljes felfordulás és az Ausztriától való elszakadás lesz.

Azonban az 1848 vége felé fennállott katonai erőviszonyokról — a hiányosan működő hírszolgálat miatt — nem voltak helyes fogalmai. A magyar hadsereg erejét a valóságnál sokkal nagyobbnak hitte s ez a körülmény máris megrendítette a hadműveletek sikerébe eleinte vetett bizalmát.

Vezérkari főnökei — előbb Teutsch őrnagy, majd Maroicic őrnagy — egyáltalán nem álltak a helyzet magaslatán; az erre az állásra kijelölt Van der Null ezredes pedig félretolta az ármánykodás, holott — amennyire ma megítélhetjük — ő felelt volna meg hármuk közül leginkább mint vezérkari főnök.

Mindehhez még az is járult, hogy az erdélyi osztrák hadtestben sok olyan öreg tiszt volt, aki az 1848 előtti nyugalmas viszonyok között néhány évig még szolgálhatott volna, de most, amikor kitört a háborúság, a fokozott testi és lelki megerőltetés következtében egymásután kidőlt a sorból. így a tábornokok közül báró Wardener, Gallbrunn, Graeser, legvégül Schurtter és a magyar Gedeon.

De nem volt kielégítő az erdélyi osztrák csapatok minő-

sége sem. Tudnunk kell, hogy minden ezredparancsnok odavitte tisztikarának és legénységének színét-javát, ahol a helyzet — mint például Itáliában — zavarosnak, bizonytalanak mutatkozott. Erdélyben 1848 elején meg teljes csend honolt, s így az ottani könnyű szolgálatot a tisztikar és a legénység selejtesebb részei is elláthatták. Ezeket hagyták ott az 51. és a 63. gyalogezred két-két s a 31., és a 41. gyalogezred 1—1 zászlóaljánál, erősen csökkentett állománnyal. Legénységük legnagyobb részben lengyel és oláh volt. Az erdélyi hadtesthez tartozott továbbá a 16. és 17. (1. és 2. oláh) határőr-gyalogezred is; ezt a csekély harciértékű két csapatot Puchner sem sokra becsülte. Teljesértékű csupán az «Uracca» gránátos zászlóalj volt, de ennek két százada csak keretlétszámon állott fenn. A kifogástalannak nem mondható lovasságot 730 könnyűlovas, 620 dragonyos, valamint a 11. (székely) határőr-huszárezrednek mindvégig az osztrákoknál maradt egyik osztálya képviselte. A tábori ütegek közül, 1848 őszén, csupán egy volt teljesen felszerelve.

1848 decemberében az egész — időközben némileg megszaporodott — osztrák hadtest 12 zászlóaljba foglalt 11,460 gyalogosból, 14 századba foglalt 1680 lovasból és ismeretlen állományú 3 ütegből tevődött össze.

Ha mindezt a kevésbé vagy egyáltalán nem ismert körülményt számba vesszük, máris megvan a válasz erre a kérdésre: miként kaphatott az alig megszületett erdélyi magyar sereg akkora erőre, hogy a december elején szenvedett kudarc ellenére is, diadalmasan küzdhette végig a téli és a tavaszi hadjáratot?

*

1848. december 9-én vette át Bem a 4-én Szilágysomlyóra hátrált, előbb báró Baldacci Emánuel tábornok, majd Gzetz János őrnagy vezetése alatt állott kicsiny haderő vezetését. Az új vezér kiváló egyéniségéről és katonai képességeiről egy későbbi fejezetben részletesen szólnunk. Most csupán annak megemlítésére szorítokozunk,

hogy Bern nem találta hadműveletre alkalmas állapotban ezt a vert hadat, amely a kolozsvári szaladás (Kossuth szerint: «botrányosan szomorú történet») előtt is csak 2380 (részben nemzetőr) gyalogosból, 520 lovasból és 107 tüzérből állott, de azóta erősen megfogyatkozott. Bem legelső intézkedése az volt hogy hazakergette a nemzetőröket, azután pedig ráncbaszedte a megmaradt, hasznavehető katonaságot. De még december 19-én is Szilágysomlyón volt s az anyaországból érkező segítőcsapatokra vára-kozott.

Erdély belsejében csupán a Székelyföldön voltak még magyar csapatok, amelyeknek magvát a 14. és a 15. (1. és 2. székely) határőr-gyalogezred s a 11. (székely) határőr-huszárezred három osztálya alkotta. Puchernak tehát egyelőre csupán ezekkel, az övéinél gyöngébb, magyar csapatokkal gyűlhetett meg a baja.

De a fontosabb események az észak-erdélyi hadjáratban folytak le, amelynek magyar részről első számottevő eredménye a december 23-án vívott dézsi ütközet, majd Kolozsvár visszafoglalása volt, utolsó akkordja pedig 1849 január 4-én és 5-én, Tihucánál — a Borgói-szorosban — hangzott el. Az osztrák hadtestnek előbb báró Wardener altábornagy, majd Úrban ezredes parancsnoksága alatt harcoló része Bukovinába szorult ki s ezzel határozottan Bem javára billent a mérleg.

Az erdélyi osztrák hadtest helyzete most már egyre hasonlóbb lett a magyar seregéhez, annak kolozsvár—csúcsa—szilágysomlyói visszavonulása után. Erdély északi fele megtisztult az osztrák csapatoktól, a Puchner kezében maradt haderő pedig egyre apadt, nem annyira a harcok okozta veszteségek, mint inkább a mindenféle kórságok következtében. Hasznavehető pótlást ellenben sehonnan sem kapott. Viszont az erdélyi magyar sereghez, az alig-alig fegyverzett újoncokat leszámítva, jónak mondható segítőcsapatok érkeztek az anyaországból s — hála Bem erős kezének — a fegyelem is kezdett lassacskán javulni.

Igy tehát érthető, hogy Puchner a helyzet balrafor-

dultával úgy látta, hogy nagyobb belső vagy külső segítség nélkül már nem sokáig folytathatja a harcot. A belső segítség a szász és az oláh népfelkelés alakjában valósult meg, de nem felelt meg a hozzáfűzött nagy várakozásnak. Maga Puchner is lesújtó ítéletet mondott mindkettőről.

A külső segítség a Moldva- és Oláhországban megszállott V. orosz hadtest egy részének behívása volt a, melynek gondolatát már 1848. november i-én megpendítette Puchner; ámde ez a terv az osztrák kormánynál erős ellenzéssel találkozott. Puchner tehát a Felsőmagyarországon egyideig győzelmesen harcoló gróf Schlick Ferenc altábornagytól, továbbá báró Cordon Ferenc hadügyminisztertől, valamint herceg Windisch-Graetz tábornagtól kért, de egyiktől se kapott segítőcsapatokat. Herceg Schwarzenberg miniszterelnök és külügyminiszter pedig még 1849 január 18-án is, a leghatározottabban ellenezte s meg is tiltotta Puchnernek az oroszok behívását.

Ezalatt a brassai és a nagyszebeni városi tanács — a főhadparancsnokság háta mögött — szüntelenül beavatkozásra nógatta a két oláh fejedelemségben vezénylő Ivüders Sándor orosz gyalogsági tábornokot. De ez, a cár döntésére várva, egyelőre elutasító választ adott. Végül január 21-én megjött I. Miklós cár rendelete, mely szerint Ivüders, végső szükség esetén, adhat ugyan segítséget Brassónak és Nagyszebennek, de csak akkor, ha nem a két városi tanács, hanem maga az erdélyi osztrák főparancsnokság kéri.

Míg ezek a subaalatti tárgyalások folytak, Bem január 17-én győzelmes harcot vívott Szőkefalvánál az egyik osztrák dandárral s 21-én — «Hannibal ante portas» — már Nagyszeben előtt állt.

Puchner, Bem előtörésének hatása alatt, jantiár 20-ra haditanácsot hívott össze, amelynek az oroszok behívása tárgyában kellett döntenie. A jelenvoltak nagy része, közöttük Puchner is, az orosz segítség ellen volt; ámde az utolsó pillanatban megjött Schurtter tábornok jelentése, mely szerint Brassót az eddigieknél is erősebb magyar támadás fenyegeti. Ez hatott. Most már Puchner sem

ellenkezett s csupán azt kötötte ki, hogy a segélykérés ne az ő nevében, hanem a haditanács határozataként történjék meg. Ámde a félholtra ijedt, félig rokkant öreg Schurter, még mielőtt a döntést megkaphatta volna, a nagyszebeni haditanács napján meghívta az oroszokat.

A Töröcsvári-szoroson január 31-én, a vöröstoronynál pedig csak február 3-án vonultak be az első orosz csapatok, de olyan csekély erővel, hogy Brassó és Nagyszében biztositására sem voltak egyedül elégségesek, úgyhogy osztrák csapatokkal kellett őket megerősíteni. A két várostól távolabbi hadműveletre pedig a később kapott erősítések után sem voltak hajlandók.

*

Az a veszedelem, amelytől Puchner annyira félt a szőkefalvi ütközet után, egyelőre elodázódott. Bemnek január 21-én Nagyszében ellen indított támadása, úgyszintén Vízaknánál február 4-én vívott harca is, kudarcral végződött. A megvert magyar sereg Szászsebesen át Dévára vonult vissza, mert Bem arról várta azokat az erősítéseket, amelyekkel a veszendőbe ment Erdélyt visszahódíthatni reményiette. A kocka február 9-én, a Piski mellett vívott véres ütközetben fordult meg. Bem győzött, de a siker rögtöni kihasználását meggátolta Urban ezredes újabb támadása Bukovina felől. Bem kénytelen volt Besztercére sietni s február 26-án, a Borgóprundnál történt ütközet után, újból Bukovinába szorította vissza az osztrákokat.

Csak aztán gondolhatott arra, hogy Puchnerrel is leszámoljon. Ámde március 2-án és 3-án, a medgyesi ütközetben, alul maradt. Segesvárra vonult vissza s ekkor állt be az a fordulat, amely újból a magyar fegyverekhez hajlította az annyiszor hűtlenné vált hadiszerecsét.

Puchner megsemmisítő csapást szándékozott Bemre mérni, amelynek tervét Maroicic őrnagy dolgozta ki. Alapeszméje az volt, hogy az osztrák hadtest egyik különítménye támadást színlel a medgyes—segesvári országot

irányában s kicsalja Bemet Segesvárról. Ezalatt a hadtest zöml dél felől megkerüli Segesvárt s ezzel elvágja a magyar sereget a Székelyföldről. Puchner akkor meg feltétlenül számított Malkovski altábornagynak Bukovinából vart erős segítőhadára, amelynek ugyanakkor, amikor az osztrák hadtest Segesvár közelébe jut, Marosvásárhelyét kellett volna elérnie.

A tervlapjában véve helyes volt mégis meghiúsult. Az osztrák hadtestnek Bem megkerülésére indított része túlságosan nagy vargabetűt irt le s ezzel idott adott Bemnek arra hogy keresztülhúzhassa ellenfele számítását. Malkovski elmaradt, azonkívül pedig közbeszólt az időjárás is. Feneketlenné változtatta a sűrűbb forgalom irányától félreeső, kellően meg nem alapozott mellékutakat, s így nem várt akadályt torlasztott a megkerülést végrehajtó hadtest elé.

Bem időt nyert s mivel a vele szembenálló tüntető különítményt is másfelé rendelték, szabad volt az út Medgyes felé. Bem tehát g-én reggel kivonult Segesvárról, azzal az eltökélt szándékkal, hogy elfoglalja Nagyszebent Puchner háta mögött. Ugyanaznap este az osztrák hadtest elővédje megszállta az üresen hagyott Segesvárt.

Nagyszebenben Skariatin orosz ezredes különítménye s egy számra valamivel gyöngébb, minőségre sokkal rosszabb osztrák különítmény volt. Ezeket támadta és verte meg Bem március n-én s kemény harc után Nagytalmácsig nyomta vissza őket. Puchner, Bem elvonulását megtudva, hanyatt-homlok sietett visszafelé, hogy az annyira féltett Nagyszebent megmentse. De már elkésett. Skariatin nem volt hajlandó a város visszafoglalásában segédkezni, az agyonhajszolt és rosszul ellátott osztrák hadtest pedig olyan siralmas állapotba jutott, hogy orosz támogatás nélkül nem lehetett volna harcot kockáztatni vele. Ráadásul még az a riasztó jelentés érkezett Brassóból, hogy az ottani orosz megszálló különítmény parancsnoka — Engelhardt tábornok — máris ugrófélben van minden csapatával együtt.

Puchnert ezek a szerencsétlen események végleg le-

vették a lábáról. Ágynak esett. A hadtest most már a magyar Kallyány tábornok vezetése alatt sietett Brassó felé, hogy az oroszokkal vállvetve, legalább ezt a fontos támaszpontot megmenthesse. Azonban Engelhardt, a Brassóba érkezett lerongyolódott és elcsigázott osztrák csapatok láttára, nem volt hajlandó a további küzdelemre s március 19-én délután megkezdte a visszavonulást a Tömösi-szoroson Oláhország felé. Ezt a hátrálást az oroszok nyomában járó osztrák hadtest egyik dandára fedezte s a szorosban vívott kemény harc után, március 21-én délután 5 órakor elhagyta Erdélyt.

Most már csak a Vöröstoronyi-szorosban volt orosz haderő — Skariatín különítménye, — amelyet március 28-án akkor még török uralom alatt álló oláh területre űzött vissza Bem.

II.

Általános helyzet. Hadi események 1849 március 28. és június 19. között.

Az Erdélyt felszabadító tavaszi hadjárat harcai, az osztrák hadtestre vonatkoztatva, március 21-én, az orosz csapatokat illetőleg március 28-án zárultak le. Így Erdély — Gyulafehérvár és Déva osztrák várórségét leszámítva — megtisztult mindkét ellenségtől. Az oláh felkelés lecsendesítése a legjobb reménnyel biztatott.

Az oroszok és az osztrákok ellen indított *hadjárat* tehát szerencsésen befejeződött, de a *háborúnak* még korántsem volt vége, ellentétben az akkori optimisták túlzott reményeivel.

Alig lehetett józan ésszel elképzelni, hogy az oroszok és az osztrákok megtorlás nélkül térjenek napirendre erdélyi kudarcuk felett s hegy az Oláhországba menekült osztrák hadtest végleg megszűnjék számottevő ellenfél lenni. A tavaszi hadjárat lezajlásával beköszöntött időszak tehát *még* nem béke, hanem legjobb esetben is csak bizonytalan ideig tartó megszakítás volt, amelynek minden óráját és minden percét jól ki kellett volna használni, hogy az elmaradhatatlan s az eddigieknél bizonyára nagyobb erővel induló támadás készületlenül ne találja Erdélyt.

Az a honvédsereg, amely a márciusi felszabadító harcokat vívta, mint az események mutatták, elég erős volt az állományában veszedelmesen megfogyatkozott, sok viszontagságot és nélkülözést szenvedett osztrák hadtest, valamint a Brassóban és Nagyszebenben megszállott egy-egy, együttvéve 10,000 főnél nem nagyobb orosz

különítmény ellen. De már megsokasodott támadónak nem bírt volna ellenállani. Újjá kellett tehát szervezni, véglegesítve és kifejlesztve a hadsereg kötelékébe illeszthető rögtönzéseket s kíméletlenül kirostálva az oda nem való alakulatokat, megszüntetvén ezzel azokat a gyermekbetegségeket, amelyek az erdélyiekhez hasonló körülmények között keletkezett haderőkhöz, szükségképpen mindenkor és mindenütt hozzátapadnak.

Új csapattestek alakítása, a meglevők kiegészítése s főként hivatása magaslatán álló egységes tisztikar megteremtése vált kikerülhetetlenné. Gondoskodni kellett, még pedig minél előbb, a nagyon hiányos fegyverzet, ruha, felszerelés, valamint sok másféle szükséglet sürgős fedezéséről.

Szóval: nagyon nehéz és sok felelősséggel egybekötött munka várt az erdélyi hadseregre s ezt a munkát, a rendelkezésre állott idő bizonytalan tartama következtében, lehetőleg gyorsítani kellett.

Feltétlenül szükségessé vált az oláh felkelés egyik fő támaszpontjának — Gyulafehérvárnak — elfoglalása, amely az akkori viszonyok között igen erős és fontos várként, 2497 főnyi védősereggel és 71 különféle tüzér lövészerszámmal zárta el a Maros völgyét.

Bem, a nagyszebeni (március 11-i) és a vöröstoronyi (március 15-i) diadal után, felszólította Gyulafehérvár parancsnokát, az öreg August ezredest az erősség átadására, azt gondolván, hogy az osztrák hadtest vereségének s a magyar hadak sorozatos sikereinek hatása alatt megadja magát. Ámde ebben alaposan csalódott, mert August nem ijedt meg s hajlott korát meghazudtoló elszántsággal utasított vissza mindvégig, minden ilyen felszólítást. Ezt a várat tehát vagy rendszeres ostrommal, vagy szoros ostromzárral kapcsolatos kiéheztetés árán lehetett volna csak elfoglalni. Csakhogy az előbbihez nem volt meg a kellő erejű és lövészerrel bőven ellátott ostromló tüzérség, az utóbbihoz pedig nem lehetett elegendő erőt hosszabb időre kiszakítani az erdélyi hadseregből. Így azután — kényszerűségből — nagyon tökéletlen s mindvégig hatás-

talán eljáráshoz folyamodott Bem, tudniillik az ügynevezett megfigyeléshez, vagyis a vár körül levő fontosabb pontoknak s a várba vivő utaknak gyöngé megszállásához, amelyhez időnkint a várnak hatfontos ágyúkkal való, merőben eredménytelen lövetése járult. Később néhány ostromló ágyút, tarackot és mozsarat is kapott Bem, de mindez kevés volt Giovanni Morando Visconti hatalmas alkotásának megvételehez. A megfigyelő különítmény parancsnoka — előbb Beké József alezredes, majd később báró Stein Miksa ezredes — tökéletes körülzárás hiányában, a várórségnek az oláh felkelőkkel való szüntelen érintkezését se tudta meggátolni.

Nem foglalkozunk a gyulafehérvári események tárgyalásával, mert csak annyiban volt hatásuk a hadjáratra, amennyiben a szűkös viszonyokhoz képest, eléggé számottevő erőt vontak el a működő hadseregtől.

Déva fellegrára, 159 főnyi őrségével és három ágyújával, korántsem volt ilyen kemény dió s négyheti körülzárás és némi erőtlen lövetés után, május 27-én megadta magát.

Időközben az erdélyi hadsereg újjászervezése és kiegészítése is szépen haladt s talán meg is közelítette volna a kívánt mértéket, ha váratlan körülmény nem jön közbe. Bem április közepén — a kormány parancsára — hadseregének legjobb csapataival Délmagyarországba ment s május 31-ig ott is maradt. Igaz, hogy ijjabb dicsőséget szerzett magának és katonáinak, mert az Oláhországból Malkowski Ignác altábornagy vezetése alatt Orsovánál betört erdélyi osztrák hadtestet, aránylag kisebb harcok árán, kiverte az országból.

Kétségtelen, hogy ez a győzelmes hadjárat nagyban fokozta a benne résztvett magyar csapatok erkölcsi erejét, de az volt a baj, hogy ezt a vívmányt nem lehetett az erdélyi harctéren hasznosítani. Mivel — nem is alaptalanul — úgy hírlett, hogy az oroszok május 30-án Orsova felől készülnek betörni, Kossuth nem engedte, hogy Bem a magával hozott csapatokat visszavigye Erdélybe, sőt azt akarta, hogy a vezér is a fenyegetett Délvidéken maradjon.

Bem hatheti távolléte, ha talán nem is visszaesést, de legalább is elakadást jelentett az erdélyi hadsereg szervezésében. Nem folyt a munka úgy, amint az egyre fenyegetőbbé váló helyzet megkívánta volna s a június 2-án Nagyszebenbe visszatért vezér sehogyan sem volt az ott látottakkal megelégedve.

Még Délmagyarországon volt, amidőn váratlan vészhír zavarta meg az ottani hadjárat sikere nyomán támadt jó hangulatot.

Mint már hallottuk, az az állati kegyetlenséggel határos harc, amelyet a fellázadt oláhok a fegyvertelen magyar lakosság ellen vívtak, április havában szünőfélben volt. A Zaránd-megyében működött Csutak Kálmán őrnagy, valamint a kormány megbízottjaként megjelent Drágos János képviselő, Jancut fegyverszünetre bírta, amelyre — néhány nap múlva — az oláhok általános fegyverletétele s a felkelők szétoszlása következett volna.

Azonban az utolsó pillanatbari mindent felborított, a magát nagyszerényen «hadvezér»-nek címező Hatvani Imre ügyvéd végzetes belekontárkodása. Hatvani, bár semmi katonai képzettsége sem volt, honvédnek állt, rövidesen őrnagy lett s egy 600 főnyi szabadcsapat toborzására kapott engedélyt és pénzt.

Ez a csapat Csutak különítményéhez tartozott. Csutak április utolsó napjaiban Debrecenbe ment, hogy a kormánytól kiszorítsa az oláhok fegyverletételének főfeltételétől kikötött, de érthetetlen módon mindegyre késő bűnbocsánatot, Hatvaninak pedig megparancsolta, hogy míg ő távol lesz, ne fogjon semmihez.

Ámde Hatvani, május 5-ről 6-1 a virradóban, levelet kapott egy Kossuthhoz nagyon közelálló egyéntől, amelyben arra bízatta az illető, hogy támadja meg az oláhokat. Hatvani, bár jól ismerhette a helyzetet, hallgatott a meg gondolatlan szóra s május 6-án támadásba fogott szabadcsapatával, amelyhez még öt gyalogszázad, némi lovasság és hat ágyú is csatlakozott. A balszerencsével kezdődött támadás vége, május 19-én, a dupapiatrai harc (helyesebben; mészárlás) lett, amikor Hatvani különítményének

legnagyobb része elpusztult. Az új lángra lobbantott felkelésnek 5430 magyar — férfi, nő és gyermek — esett áldozatául.

Czetz tábornok, aki ebben az időben a Délmagyarországon levő Bemet helyettesítette, hogy a veszedelem elharapódzását megakadályozza, a kolozsvári hadosztálynak az oláhokkal szemben amúgy is lekötött, nagyobbára irreguláris csapatait, a Topánfalva, Abrudbánya és Brád közötti tűzfészek ellen küldötte. Később odaindította a dévai hadosztály legnagyobb részét is, Forró Elek ezredes parancsnoksága alatt s a több csoportban történő támadás vezetését, báró Kemény Farkas ezredesre, a kolozsvári hadosztály parancsnokára bízta.

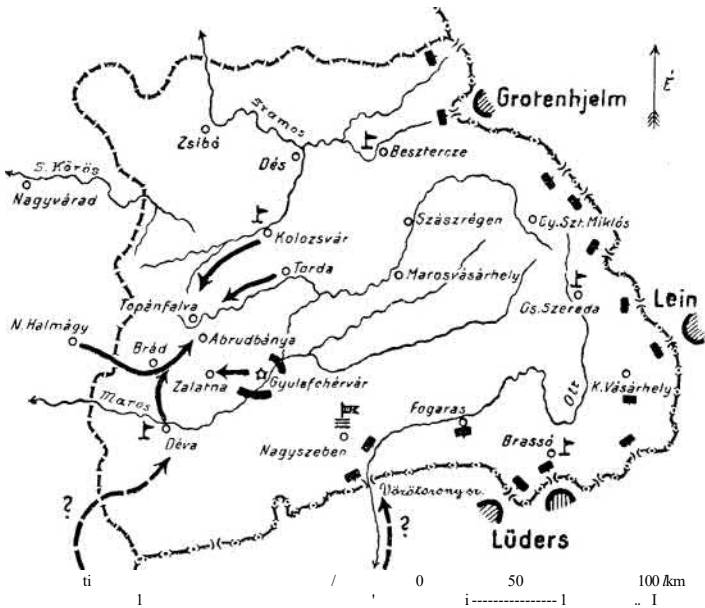
Ez volt az a rövidlélegzetű, úgynevezett «havasi hadjárat», amely némi kezdeti siker után csakhamar megfeneklett. Forró a Maros völgyébe, Kemény pedig (június 19-én) Magyarigenbe húzódott vissza. Az orosz betörés akkor már csak órák kérdése volt, de az oláh felkelés miatt, sem a kolozsvári, sem a dévai hadosztályt nem lehetett kimozdítani a helyéből. Ez lett Hatvani botor kalandjának második súlyos következése.

S hogy teljes legyen a baj, Kossuth az utolsó pillanatban Nagyváradra rendelte Bemét, hogy a fővezérség átvételére bírja. Ez a különben is eredménytelen tanácskozás éppen az orosz betörés pillanatában tartotta távol Erdélytől a vezért. Mire június 21-én visszatért Kolozsvárra, az ellenség már négy helyen is magyar földön állott.

Bem a Kolozsvárott kapott vész hír hatása alatt, legelőször Gyulafehérvárra sietett, hogy még egy utolsó kísérletet tétessen a vár elfoglalására és siker esetén az ott felszabaduló csapatok legnagyobb részét magával vihesse. De a vár ezúttal is ellenállt s Bem dolgavégezetlenül indult Désre, ahol jelenlétére — mint látni fogjuk — égetőn szükség volt.

Ennek előrebocsátása után lássuk az erdélyi hadsereg és a támadásra csoportosuló ellenség helyzetét a június 15—19. közötti időben (1. vázlat).

Az erdélyi hadseregből a Dobay József alezredes vezetésére bízott besztercei hadosztálynak egy erősebb különítménye, Damaszkín alezredes parancsnoksága alatt, a Borgói-szorost őrizte. Egy gyöngébb különítmény pedig a Radnai-szorost, ahol Klement György őrnagy volt a

1. A helyzet 1849 június 15. és 19. között.

parancsnok. A hadosztály tartaléka Besztercén állott. Ott volt a hadosztályparancsnokság is.

A székely hadosztály, a Gyergyószentmiklós, Csíkszereda és Kézdivásárhely körüli gyöngé tartalékokat leszámítva, a Tölgyesi- és a Bodzái-szoros közé eső határszáron volt szétforgácsolva. Az Ósánci-szorosnak már csak

nemzetőrség jutott. A hadosztály parancsnoka Gál Sándor ezredes volt.

A brassói hadosztály két különítménye a Tömösi- és a Töröcsvári-szorost szállotta meg. Az előbbit Szabó Nándor alezredes, az utóbbit Krasznay Pál őrnagy vezette. A hadosztályparancsnok, Kiss Sándor ezredes, némi tartalékkal együtt, Brassóban volt.

A nagyszebeni hadosztály ideiglenes parancsnoka, Pap Vilmos alezredes, Nagyszebenben székel. Ugyanott némi tartalék is volt. Három különítmény, Ihász Dániel alezredes, Biró Ede őrnagy és Móricz József alezredes parancsnoksága alatt a Vöröstoronyi-szorost, az Oltnak Fenyőfalva és Felek közötti hídját, továbbá Fogarast volt hivatva védelmezni. Nagyszebenben székel az erdélyi hadsereg parancsnoksága is.

A dévai és a kolozsvári hadosztályt — mint hallottuk — az oláh felkelés kötötte le, Stein ezredes különítményét pedig Gyulafehérvár szemmeltartása.

Az erdélyi hadseregnek ez a nagyfokú szétforgácsolása, a külső ellenségtől mentes, csaknem háromhónapi idő alatt, szállás és ellátás szempontjából célszerű lehetett, de tüstént meg kellett volna szünnie, mihelyt az oroszok megindultak a határok felé. Annak, hogy nem történt meg, az oláh felkelésen és Gyulafehérvár ellenállásán kívül, egyrészt Bemnek Kolozsvárról történt távozása, másrészt az általában tökéletlenül működő magyar hírszerző szolgálat is oka lehetett.

Az ellenség részéről az V. orosz hadtest zöme (másfél gyaloghadosztály, egy dzsidas- és két tüzérdandár) Ploesti környékén egyesült s onnan a Dámbovita és a Prahova völgyén, június 10-én, a Töröcsvári- és a Tömösi-szoros közvetlen közelébe jutott.

Grotenhjelm altábornagy vegyesdandára, amelyhez egy osztrák különítmény is csatlakozott, június 17-én a bukovinai Dorna-Vatrán állott s két nappal később észrevétlenül megindult az erdélyi határ felé.

Az Erdélyből, majd május derekán Délmagyarországból is kiszorított osztrák hadtest, további rendelkezésig,

a Turnu-Severin közelében levő Cerne[^]i környékén táborozott.

Hadműveleti vonala akkor még teljesen bizonytalan volt. Senki sem tudta tehát, hogy Orsova vagy a Vörös-toronyi-szoros felé fog-e irányulni.

A két orosz csoport támadásának egyszerre, — június 19-én, — az osztrák hadtestének pedig későbbi parancsra kellett kezdődnie.

III.

Hadműveleti tervek.

Alig hagyták el a tavaszi hadjárat végén, az utolsó orosz csapatok Erdélyt, máris megkezdődtek Bécsben a magyar szabadságharc leverésére irányuló orosz-osztrák szövetségnek nemcsak diplomáciai, hanem hadműveleti előmunkái is.

Már 1849 április 9-én megszületett a bécsi hadügy-minisztériumban az Erdélyre vonatkozó első hadműveleti terv, amelynek nyilvánvalóan az lehetett a célja, hogy jóelőre az osztrákok szándékának kedvező irányba telerje az orosz vezérkart, amelyre azután a részletes tervek kidolgozása hárult volna.

A második, már orosz eredetű hadműveleti terv, Lüders Sándor gyalogsági tábornoknak, az V. orosz hadtest parancsnokának javaslata, az előbbinél sokkal részletesebb és alaposabb munka. Lüders szerint, Oláhországból Magyarországra három hadműveleti vonal is kínálkozik. Az első a Duna balpartján Orsovára, majd onnan — a folyam túlsó partján — Szerbián át Eszékre visz. A második hadműveleti vonal Orsován, a harmadik pedig Erdélyen át Szegedre tart.

Az orosz hadtestparancsnok különösen hangoztatja, hogy ez a legutóbbi a legjobb, a legbiztosabb s az általános hadműveleti tervbe bármelyiknél könnyebben illeszthető. Erdélyben ennek alapján lehet leghamarább rendet csinálni, Moldva- és Oláhország biztosítva van s maga Erdély minden további hadművelet alapjául szolgálhat.

A végrehajtást így képzelte el Lüders: Az V. orosz hadtest Ploesti környékén egyesül s azután a Prahova

völgyén s a Tömösi-szoroson át Brassóba, majd onnan tovább, Nagyszebenen, Gyulafehérváron, Déván és Dobrán át, Szeged felé hatol.

A gróf Clam-Gallas Eduárd altábornagy parancsnoksága alatt levő, s az oláhországi Cerneti mellett táborozó erdélyi osztrák hadtest akkor vonul be a Vöröstoronyi-szoroson Erdélybe, amikor Rüders már Nagyszebenig jutott.

A Grotenhjelm orosz altábornagy vegyesdandárából és Urban cs. kir. ezredes osztrák különítményéből összetett hadosztálynak, az V. orosz hadtesttel egyszerre, Bukovinából, a Borgói-szoroson kell Erdélybe törnie. Grotenhjelm Besztercét vagy Maros vásárhelyet szállja meg, Urban aránytalanul gyöngébb különítménye pedig az egész Székelyföldet és a Barcaságot foglalja el, úgyhogy Clam-Gallasnak — Nagyszebenen kívül — csupán Kolozsvárt és Dést kellene megszállnia.

Meg kell állapítanunk, hogy Ivüders terve azon a téves kettős feltevésen alakult, hogy:

1. Bem, mitsem tudva az oroszok készülődéseiről, majd csak akkor indul vissza Délmagyarországból, amikor az ellenség már betört Erdélybe.

2. Az erdélyi hadsereg nagyobb része Délmagyarországon van, így a Királyhágón-túli terület elegendő katonaság nélkül marad, tehát gyorsan és könnyűszerrel meghódítható.

Kétségtelen, hogy az orosz hadtestparancsnok, a maga hadtestére vonatkoztatva is, csak mellékharc térnek hitte Erdélyt s ezért akart a legrövidebb úton átsiklani rajta, hogy főcélját, az anyaországban működő orosz hadsereggel való egyesülést, minél hamarabb elérhesse. Ezért akarta az erdélyi magyar hadsereg leküzdését (vagy legalább is lekötését) Clam-Gallas hadtestére és Grotenhjelm hadosztályára bízni.

Azonban az orosz hadak kijelölt fővezére, herceg Paszkievics tábornagy nem hagyta teljesen jóvá Lüders javaslatát, sőt jócskán változtatott rajta. Az orosz fővezér hadműveleti tervének tartalma röviden ez:

gg Az V. orosz hadtest, valamint Grotenhjelm kombinált hadosztálya, ugyanegy napon indul meg s június 19-én az előbbinek már Brassónál, az utóbbinak Besztercénél kell állnia.

Az V. hadtest, nyomban Brassó megszállása után,

2. Az orosz hadak útja Erdélyben, 1849 jún. 19-től aug. 18-ig.

különítményeket indít a székelyek megzabolozására; ezek a csapatok azonban legfeljebb nyolc napig foglalkozhatnak ezzel a feladattal. Mialatt a Székelyföldön a mellékhadműveletek folynak, a hadtest zöme tovább megy Nagyszeged felé s a Brassó megszállásától számított tizedik napon Gyulafehérvár alá érkezik, a várat felmenti, *azután pedig Kolozsvárra indul, mert valószínű, hogy Bem ott gyűjtötte össze minden mozgatható erejét,*

Grotenhjelm június 19-én megszállja Besztercét, Urban

különít menye pedig Marosvásárhelyet foglalja el. Grotenhjeml egyelőre Besztercén marad, hogy a Borgói- és a Radnai-szorosra vigyázzon s majd csak Erdély meghódítása után mozdul ki onnan. Ennek idejét Paskievics, módját pedig Lüders határozza meg.

Egy kisebb orosz különítmény — Lein ezredes parancsnoksága alatt — Moldvaországból, az Ojtozi-szoroson vonul be, de csak akkor szállja meg Kézdivásárhelyet, ha a Háromszék leverésére kijelölt orosz különítmény is oda érkezett.

Clam-Gallas a Vöröstoronyi-szoroson hatol Erdélybe. Főfeladata az lesz, hogy — Lüders parancsa szerint — a székelyeket alaposan lefegyverezze s a netalán még mutatkozó «fegyveres bandák» garázdálkodásának véget vessen. Mindenesetre nagyon különös, hogy a két hadtest egyike keletről-nyugatra, a másik ugyanakkor nyugatról-keletre halad a brassó-nagyszebeni hadműveleti vonalon, mintha csak francianégyest járnának. Az oroszok Brassóból Nagyszebenbe, az osztrákok a Vöröstoronyi-szorosból Brassóba mennek, vagyis: nem az szedi végleg ráncba a székelyeket, aki már a tőszomszédságukban volt, hanem az, aki egészen más irányból még csak ezután érkezik oda.

Szerencsés megoldásnak egyáltalán nem mondható, de egy pontban igazat kell Paskievicsnek adnunk. Tuaniillik abban, hogy észrevette Lüdersnek azt a szándékát, hogy gyorsan — s ha csak lehet nagyobb összecsapás nélkül — akar végigmenni az Olt és a Maros völgyén, hogy minél hamarabb kijuthasson a Nagy alföldre.

Ezt a törekvést ellensúlyozta Paskievics utasításának az a pontja, amely határozottan kimondja, hogy *az V. hadtest főfeladata Erdély meghódítása legyen.*

Ha már ez megtörtént, akkor Paskievics (nem pedig Lüders) határozza meg, hogy az V. hadtest mikor és hova induljon *Kolozsvárról*, az orosz főhadsereggel való együttműködése végett. Nem nehéz kitalálni, hogy a Kolozsvárról kiinduló újabb hadművelet legrövidebb és legtermészetesebb irányát a Sebes-Körös völgye jelzi. Mihelyt Lüders Nagyváradnál az Alföldre ért, se északi, se déli,

se nyugati irányban nem találhatott nagyobbfajta természetes akadályt.

A brassó-szegedi hadműveleti vonal korábbi terve helyes és természetes volt mindaddig, amíg homlokterében a Jellacichoz való csatlakozás eszméje állott. Paskievics azonban éppen ezt a gondolatot dobta sutba, nem akarván, hogy az erdélyi hadjárat a bán kénye-kedvétől függjön. Csak július közepén járult hozzá a nagyszeben-szegedi irányhoz, amikor már látnia kellett, hogy minden addigi számítása csődöt mondott.

Végül még kiemelem azt, amit különben a tárgyalat két hadműveleti tervnek minden figyelmes olvasója észrevehetett, hogy tudniillik egyik sem számolt Bem volta-képpen hadműveleti alapjának — a Székelyföldnek — kiváló fontosságával.

A fő hadműveleti vonalak mindenik tervben óvatosan elkerülik a Székelyföldet, mint amelyhez nem tanácsos közeledni. Sőt az oroszokat a Barcaságon felváltó osztrák hadtest voltaképpen feladata — legalább is július 30-áig — inkább Lüders hátának s a féltve-féltett szorosoknak biztosítása, semmint a Székelyföld meghódítása volt. Már pedig Erdély akadálytalan megszállásáról s a Lüders és Paskievics hite szerint olyan gyorsan végrehajtható átvonulásról, szó sem lehetett mindaddig, amíg ezt a nekik annyira veszedelmes tűzfészket ártalmatlanná nem tették.

A sikeres ellenállás legbiztosabb alapja, néprajzi okoknál fogva is, a Székelyföld volt, mert Erdély többi része, a városok magyar lakosságát s néhány magyar nyelv-szigetet leszámítva — a szászok és az oláhok jóvoltából — inkább ellenséges országhoz hasonlított.

*

Bemnek nem volt részletesen kidolgozott és írásbafoglalt hadműveleti terve; legalább is nem tudunk róla, hogy lett volna.

Az oroszok és osztrákok Erdélybe nyomulása, a többfelől érkezett és egymást megerősítő jelentések szerint, három oldalról is várható volt; tudniillik Dorna-Vatra,

Ploesti és Orsova felől. Ehhez jött később, mint negyedik irány, a Vöröstoronyi-szoros.

Lüders, előbb vázolt hadműveleti tervének megszületése előtt, maga is pártolta az Orsován, Karánsebesen és a Vaskapu-hágón át Hátszegre tartó hadműveleti vonal eszméjét. Később már csak ellenfelének megtévesztése végett tett olyan intézkedéseket, amelyek az Orsova felé irányuló felvonulás látszatát keltették. Ez sikerrel is járt, mert Bem még június közepén is számított az Orsova felől meginduló támadásra.

Mindebből az következett, hogy addig, amíg a helyzet valamennyire nem tisztázódott, tulajdonképpen semmit sem határozhatott. Nagyon jól tudta, hogy a háború sorsa nem Erdélyben, hanem az anyaországban fog eldőlni. Később már azt is látta, hogy Lüders mindenáron nyugat felé törekszik s így Bemre az a feladat várt, hogy lehetőleg akadályozza az orosz hadtestnek a Nagyalföldre való kijutását, egyszersmind pedig éket verjen Iytidors és Grotenhjelm közé. Végül pedig meg kellett védelmeznie erejének legfőbb forrását, a Székelyföldet. Természetes, hogy ezek a feladatok, a hátrányos földrajzi helyzet következtében, minduntalan egymásba ütköztek.

A határ közelében állott négy hadosztálynak csupán védőserepet szánt. Amennyire ma megállapítható, az volt a szándéka, hogy az ő közvetlen vezetése alatt álló erős mozgó tartalékkal, a leginkább fenyegetett hadosztály támogatására siet s legalább ott megállítja s ha lehet, vissza is nyomja az ellenséget. Azután pedig *minél előbb Oláh- vagy Moldvaországba teszi át a háború színhelyét*. Csakhogy ilyen tartalék nem volt sehol s megalakításával még július közepén is hiába próbálkozott Bem.

IV.

Erőviszonyok.

Ha valamely háborúról vagy hadjáatról kellően megalapozott véleményt akarunk mondani, sok máson kívül, a hadvezér rendelkezésére álló eszközt, azaz magát a hadsereget, még pedig nem csupán számbeli erejét és tagozását, hanem használhatóságának fokát is ismernünk kell, hogy a kivívott sikert vagy az elszenvedett kudarcot igazságosan mérlegelhessük.

Az erdélyi honvédseregére vonatkozólag a legtöbb hadtörténelmi munkában téves adatokat találunk; még hamissabbakat a laikus kézből eredő, nem annyira tárgyilagoságra törekvő, mint inkább hatásvadászó leírásokból, amelyekből igen sok fonákság ment át, a történelmi igazságlátszatával, a köztudatba, Anélkül, hogy a valótlan állítások cáfolgatásába bocsátkoznánk, lássuk az idevágó *hivatalos* adatok alapján, mekkora és milyen volt az erdélyi magyar hadsereg a nyári hadjárat kezdetén?

*

Amikor Bem 1849 márciusában, Gyulafehérvár és Déva kivételével, megtisztította a *külső* ellenségtől Erdélyt, hat katonai kerületre osztotta ezt a hegyes-völgyes ország-részt. Mindenik kerületben egy-egy «Katonai Főparancsnokság» működött, amelyeknek székhelye Nagyszeben, Déva, Kolozsvár, Beszterce, Csíkszereda és Brassó volt. A kerületek mindenikében egy-egy hadosztály alakult.

Természetes, hogy az egyes csapattestek szigorúan területiális beosztásáról nem lehetett szó, már csak azért sem, mert az erdélyi hadsereg állományának egy része az

anyaországból került ki, viszont az Erdélyben alakult csapattek egynémelyike, az orosz betörés után is, Dél-magyarországon maradt s «Erdélyi hadosztály» néven a IV. (Bács-bánáti) hadtest kötelékébe tartozott.

Hadtestkötelék Erdélyben nem volt, úgyszintén dandárkötelék sem. Mivel gyalogezredek sem voltak, a honvédszászlóaljok, mint önálló csapattek, közvetlenül a hadosztályparancsnoktól függtek, akit távolléte esetén a hadosztály rangban legidősebb törzstisztje helyettesített. Különös és következetlenségnek mondható eljárása volt a magyar kormánynak, hogy ugyanakkor, amikor a közös hadseregből átvett csapattekknél az ezredköteléket megszüntette, az újonnan alakított honvéd vadászcsapatból ezredekkel állított össze.

A lovasságnál megmaradt a közös hadseregből átvett régi huszárezredek neve és száma és ezredbe tömörültek az újkeletű honvédszászarak is. De teljes huszárezred nem akadt az erdélyi hadseregben.

A tüzérségnél is megszűnt az ezredkötelék, sőt osztályok sem alakultak. Az osztályparancsnokok helyét az egyes hadosztályokhoz beosztott «tüzérparancsnokok» pótolták.

A tábori ütegek gyalogosak, avagy lovasok voltak. Az előbbieket lövészerszámjait négy, az utóbbiakéit hat ló húzta, Lóraültetett kezelőlegénység akkor még nem volt, bárha idevágó kísérletek korábban is történtek.

Minden tábori üteget hat darab 6-fontos ágyúval és két darab 7-fontos tarackkal akartak ugyan ellátni, ámde ez mindvégig jámbor óhajtás maradt, mert az orosz betörés idején még mindig vagy 40 darab 3-fontos és néhány egyfontos ágyú pótolta a hiányzó hatfontosak helyét, anélkül, hogy hatásukat is pótolhatta volna. Nehéz (12-fontos) *tábori* üteg az erdélyi hadseregnek nem jutott; tarack is alig egynéhány darab. Ellenben volt néhány röppentyűvető, amelyből 8 alkotott volna egy teljes üteget.

A hajtólegénység, továbbá a tüzérség hámoslovai, a szekerészek állományába tartoztak.

A műszaki csapatokat, a hadjárat kezdetén, a két századból álló «Székely utászcsapat» képviselte.

Áttérve már most a voltaképpeni állomány viszony okra, meg lehet állapítanunk, hogy az erdélyi hadsereg gyalogsága 25 honvédszászlóaljból, 1 testőrszázadból, 2 teljes és 1 alakulóban levő vadászrezdből, 9 tartalékszászlóaljból és egy lengyel gyaloglégióból tevődött össze, 34,505 főnyi létszámmal.

Az erdélyi lovasság összetétele és számbeli ereje az orosz betörés idején ez volt:

6. sz. «Wtirttemberg»-huszárezred.....	2 százada
8. « «Coburg»- «	1 «
10. « «Vilmos»- «	1 «
11. « székely- «	5 «
15. « «Mátyás»- «	7 «
16. « «Károlyi»- «	1 «
Lengyel dzsidások.....	2 «

Mindössze: 19 század:

2538 ember, 2364 ló.

A tüzérség állománya, a hozzá beosztott szekeresekkel együtt, 1408 ember és 664 ló volt. Ismerjük a lövészerszámok pontos számát is. Mégpedig: 79 darab (6-, 3- és i-f ontos) tábori ágyú, 4 darab (7-f ontos) tábori tarack, 8 darab ostromló lövészerszám (12- és 18-fontos ágyú, 10-fontos tarack, 30- és 60-fontos mozsár), továbbá 7 darab röppentyűvető; mindössze: 98 darab.

A székely utászcsapat 330 főből állott.

Mindent összefoglalva, az erdélyi magyar hadsereg állománya, közvetlenül a hadművelet megkezdése előtt, 38,781 főre rúgott, 3028 lóval és 98 tüzér-lövészerszámmal. Ebbe nincs beleszámítva a délvidéken maradt hadosztály és hiányzanak belőle a nemzetőr- és szabadcsapatok is.

*

Ennek előrebocsátása után lássuk, hogyan alakultak az erőviszonyok az ellenségénél:

Az V. orosz hadtestnek Lüders közvetlen vezetése

alatti része 25 gyalogzászlóaljából, 16 dzsidás- és 18 kozákszászadból, 56 ágyúból, 1 árkász- és 2 szekeresz-zászlóaljából állott, 29,242 emberrel és 8523 lóval.

Grotenhjelm kombinált hadosztálya egy orosz vegyesdandárból és egy osztrák különítményből alakult. Az előbbi 8 vadászzászlóaljából, 8 dzsidás- és 1 kozákszászadból, az utóbbi különféle csapattestekhez tartozó 18 gyalog-, 1¹·⁴ lovasszászadból állott. Grotenhjelm vegyesdandárához 24, a beteg Urban ezredest helyettesítő Springinsfeld cs. kir. alezredes különítményéhez pedig 9 ágyú tartozott. Az egész hadosztály állománya: 12,450 ember, 3028 ló és 33 ágyú.

Végül Iyein orosz ezredes később bevonult különítménye 4 gyalogzászlóaljra, fél kozákszászadra és 1 ütegre tagozódott, 3562 emberrel, 207 lóval és 8 ágyúval.

Mint ez az összeállítás mutatja, kezdetben a magyar és az ellenséges hadak ereje között alig volt különbség. Mesebeszéd tehát, hogy az oroszok 8—10-szeres fölényben lettek volna. Mivel pedig betörésük Erdélynek nem egy, hanem két egymástól távoleső határszakaszán történt, legalább is *elméletileg* meg lett volna a hadjárat kezdetén annak lehetősége, hogy Bem az úgynevezett «belső vonalról» fölös erővel vethesse magát az ellenség bármelyik csoportjára s egymásután végezzen velük. Amde *gyakorlatban* egészen más volt a helyzet.

Már a II. fejezetben volt róla szó, hogy a Kossuth kívánságára Délmagyarországon maradt «Erdélyi-hadosztály» teljesen kiesett Bem kezéből; erre tehát egyáltalán nem lehetett többé számítani. Éppúgy kiesett a számításból a gyulafehérvári körülró (helyesen csak megfigyelő) különítmény, csaknem az egész dévai és kolozsvári hadosztállyal együtt, amely az oláh felkelés féken tartásával volt lekötve.

Így tehát, a délmagyarországi hadosztályon kívül, vagy 13,000 embert kell levonnunk, mint olyat, amely — legalább egyelőre — nem volt az oroszok ellen felhasználható. De ez lett volna a kisebbik baj; sokkal súlyosabban esett a mérőserpenyőbe az a körülmény, hogy az erdélyi

magyar hadsereg minőség dolgában nem volt az ellenségével egyenlőrangú. Ez az állítás alkalmasint különösnek látszik, a szárnyrakelt mindenféle mende-mondával szemben, amelynek jóvoltából az a szinte kiirthatatlan balhit vert nálunk gyökeret, hogy az erdélyi hadsereg is csupa kiváló vezető alatt állott s minden egyes tagja önfeláldozón teljesítette kötelességét.

A rideg valóság ebben az esetben is rácăfol a rózsaszínű illúziókra. Bem hadseregének talán legfőbb fogyatkozása a hivatása magaslatán álló *egységes* tisztikar hiánya volt; ezen sehogyan sem lehetett segíteni. Ez a tisztikar, amelynek igen nagy része katonát nevelni, fegyelmezni és a harcban vezetni nem tudott, három — értelmiség, szaktudás és tapasztalás dolgában egymástól merőben eltérő — rétegből tevődött össze. Ezt a három réteget a cs. kir. hadseregben szolgált tisztek, az ugyanonnan származott altisztek és a forradalom előtt sohasem katonáskodott polgári elemek alkották. Sőt az első csoportban is különbséget kell tennünk a serezek és a határőr-ezredek tisztjei között. Az utóbbiak ugyanis, szolgálatuk természeténél fogva, inkább elmaradtak, semmint haladtak a katonai tudás terén.

Hosszabb nyugalom kellett volna tehát, hogy ezekből az annyira különböző elemekből, egységes szellemtől áthatott tisztikar kristályosodjék ki. Erre azonban nem volt idő. A tavaszi hadjárat végeztével, a sok új csapatost megalakítása s a már meglévők kiegészítése következtében, kivált az alantostiszti rendfokozatokban, nagy hiány mutatkozott, amelyet — «a szükség törvényt bont» elvénel fogva — jórészen oda nem való, gyakran inkább káros, mint hasznos elemekkel kellett pótolni. Már pedig régi tapasztalás bizonyítja, hogy minél lazább foglalatú valamely katonai alakulás, annál jobb tisztikart kíván.

Végül ne feledkezzünk meg egy nagyon fontos, de eddig kevés figyelemre méltatott körülményről. Arról tudniillik, hogy a tavaszi hadjáratnak aránylag könnyen szerzett, de még korántsem biztosított diadala, az egykorúak állítása szerint is, semmivel meg nem okolható túlzott

reménységgel töltötte el a honvédtisztikának nem eléggé komolyan gondolkozó elemeit. Sokan voltak, akik azt hitték és nyíltan hirdették is, hogy az oroszok nem avatkoznak be többé, s ha mégis megpróbálnák, Bem most is csak úgy elbánik velük, mint ahogy márciusban kiverte őket.

Ámde ezt a vérmes reménységet tüstént és végleg leforrázták a nyári hadjárat első balsikerei. A nagy bizakodást azonnal az ellenkezője, a teljes csüggedés és kishitűség váltotta fel. Most már az ellenséget eddig oktanul fitymálok is gondolkozóba estek s töprengeni kezdtek, hogy mi is lesz majd a nagy leszámolás vége és hogyan fizet Ausztria mindazoknak, akik ellene fegyvert fogtak? A napfényes szemhatár úgyszólván pillanatok alatt, beborult s az optimistákból lett pesszimisták máris azon törték a fejüket, hogy miként lehetne ebből a válságos helyzetből szabadulniuk. A vége az lett, hogy búcsúzás nélkül otthagyták azt a zászlót, amelyre felesküdtek.

Bem sikerének második nagy akadályja, a nem csupán nemzetiség, hanem kiképzés és fegyelem dolgában is nagyon vegyes összetételű legénység volt. A téli és a tavaszi hadjáratban megedzett és kipróbált elemeket, az előbb már említett oknál fogva, kellően meg se rostálhatókkal kellett bőségesen felhígítani.

Harcéri hasznavehetőség dolgában nagy különbség volt a magyar (székely) és az oláh katona között, bár *általánosságban* az utóbbit sem lehet gyávasággal vádolni. Annyival kevésbé, mert az egyébként kitűnő székely katona sem érvényesülhetett úgy, amint más körülmények között várni lehetett volna tőle. Jókora részét három-négyheti, vagy még rövidebb kiképzés és ennek megfelelő hiányos fegyelmezés után, máris a harcpontra kellett állítani, aminek el nem maradható káros következményei csakhamar mindenütt jelentkeztek is.

Szakítanunk kell végre azzal a gyakran olvasható dajkamesével is, hogy a veszedelem láttára ezrével tódult a nép önként a zászlók alá s haláltmegevető bátorsággal

tartott ki mindvégig. Nem így volt. A téli és a tavaszi hadjáratban mutatkozott harcikedv és lelkesedés hirtelen fellobbant, de éppen olyan hamar ki is aludt szalmatűznek bizonyult. A nyári hadjáratban nyoma sem volt többé. Március végétől június végéig szigorú sorozás folyt, mivel ebben az időben 28,007 újoncot kellett volna Erdélynek állítania, önként jelentkezők hiányában elvitték tehát a legényeket, annak rendje és módja szerint katonának, akár tetszett nekik a puszkaporszag, akár nem.

A harmadik súlyos baj a fegyver és a felszerelés hiánya volt. Ebben a magyar kormányt terhelte a legnagyobb felelősség, mert az anyaországban és Erdélyben egyaránt temérdek pénzt ölt a teljesen hasznavehetetlen nemzetőr- és szabadcsapatok felfeg³verzésébe, ellenben az erdélyi honvédszászlóaljoknak nem juttatott elegendő és egységes puskát. A sok közül álljon itt mutatóba néhány adat:

A 85. honvédszászlóaljnak *ötféle* puskája közül 364 darab kovás volt. A 88. honvédszászlóalj 40 százalékának már csak lándzsa jutott, a 6. tartalékszászlóaljnak pedig az sem.

A lovasságnál igen sok kard és pisztoly hiányzott, a nyeregszerszám is mindvégig tarka-barka és hiányos volt. A lóállomány 36 százalékát a hadjáratot megelőző négy hét folyamán beszerzett nyers remonták tették. A tüzérségnél (szekerészetnél) is ugyancsak érezhető volt a betanított hámoslovak és a jól kiképzett hajtólegénység hiánya. A lövészeres kordék és egyéb alkalmatosságok vontatására akárhányszor fuvaroslovakat kellett fogadni, megfelelő számú polgári kocsissal együtt.

Tábori ágyúk dolgában, legalább számszerint, nem állott éppen rosszul az erdélyi hadsereg, mert 1000 főre két ágyú esett, vagyis annyi, mint az V. orosz hadtest Ivüders közvetlen parancsnoksága alatt álló részénél.

Azonban az ágyúk minősége dolgában nagy különbség mutatkozott a magyar és az orosz tüzérség között. Bemenek, mint már hallottuk, a 6-fontosokon kívül, jóval gyöngébb hatású 3-fontos és csaknem hatástalan 1-fontos ágyúi is voltak. Ellenben az oroszok a 6-fontosakon kívül 12-fon-

tos tábori ágyúkkal, tehát nehéz tábori tüzérséggel is rendelkeztek.

A magyar tüzérség lövészerszámai máskülönben is az oroszokéi mögött maradtak. Bem tábori ágyúinak legnagyobb része Gábor Áronnak Kézdivásárhelyen berendezett öntőházából került ki. Bármilyen bámulatos teljesítmény volt is, hogy Gábor Áron, valóban nyomorúságos eszközökkel, 64 ágyút tudott gyártani, meg kell vallani, hogy ezek a lövészerszámok, az öntésüknél alkalmazott merőben hibás, de itt nem részletezhető eljárás következtében, huzamosabb lövöldözés esetén többnyire elhasadtak, ezenkívül pedig tökéletlen szerkezetű irányzógépek nagyon megnehezítette a pontosabb irányzást. Ezt meg kell állapítanunk, a nélkül, hogy Gábor Áron nagy érdemből bármit is le akarnánk vonni.

Ha tehát mindezt összefoglaljuk, körülbelül előttünk áll a nyári hadjárat balsikerének minden okozója.

Milyen volt ezzel szemben az ellenségnél a helyzet?

Az oroszoknál a tisztikar és a legénység fegyelme egyaránt szilárd, a fegyver és a felszerelés pedig kifogástalan és hiánytalan volt. Az Urban- (Springinsfeld—) féle osztrák különítmény, bár a téli hadjárat során többször megvert, sok viszontagságot látott csapatokból alakult, a most tárgyalandó hadműveletekben majdnem mindenütt megállta a helyét, ami a tavaszi és a nyári magyar hadsereg között az utóbbinak rovására fennállt nagy különbséget bizonyítja.

V.

A vezérek.

Az egymással szembekerült hadseregek rövid ismertetése után szólnunk kell azokról is, akik a nyári hadjárat folyamán a gyepőt tartották, tehát a vezetőkről.

Legelső sorban Bemről, akiről — kivált laikusok részéről — annyi ellentétes vélemény hangzott el. Ha igazságon akarunk ítélni, nem szabad csupán a siker, avagy a kudarc alapján szólnunk a kérdéshez. A hadiszerencse nagyon forgandó s nem mindig az igazi érdemet jutalmazza. Előre nem látható váratlan fordulatok a legjobb hadművelati tervet is megghiúsíthatják s a legjobban előkészített s a legügyesebben vezetett csatát is katasztrófává változtathatják.

Nagyon találóan foglalja tehát össze a kritika feladatát egy korán elhalt jeles katonáíró, mondván: «Die Kritik muss, wenn sie belehren soll, a priori arbeiten; sie muss in der Seele des Feldherrn lesen, seine Entschlüsse chronologisch in der Ordnung betrachten, wie sie entstanden sind und dabei das ihr bekannte Resultat vergessen, oder mindestens ausser dem Bereiche der Reflexion lassen. Nur diese Kritik ist wahrhaft objectiv: *ihr Amt ist nicht das Verurtheilen auf Grund der Resultate, sondern das Erklarlichmachen der Motive.*»

Ne azt hánytorgassuk tehát, hogy a nyári hadjárat — az előbbi fejezetben felsorolt okok együttes hatása alatt — balsikerrel végződött, hanem azt, hogy mit tett Bem és hogyan állta meg a helyét az egymásra torlódott s minden terve elé újabb meg újabb akadályokat gördítő események közepette is.

Kétségtelen, hogy éppen a legváltásosabb helyzetben, szerencsétlenségek idején mutatkozott mindig legnagyobb-nak. Ezt még a tavaszi hadjáratban legyűrt ellenfele, báró Puchner Antal altábornagy, továbbá az osztrák hadsereg hivatalos történetírója, az akkori lehetőség határán belül tárgyilagosságra törekvő, nagytudású báró Ramming Vilmos alezredes, majd évtizedek múlva a jeles orosz hadtörténetíró, Oreus ezredes is elismerte.

Kortársak, kivált ha ellenfelek, nem igen szokták egymásra halmozni a dicséretet. Ha tehát mind Ramming, mind Puchner, közvetlenül az átélt események után, a higgadt tárgyilagosságnak ilyen magas fokára tudott hágni, akkor annak nagyon alapos oka lehetett. Ez az ok nem volt más, mint az a tisztelet, amelyet a másik oldalhoz tartozó bírálóban csak az igazi érdem, tehetség és tudás elismerése kelthetett.

Bemnek mind e mai napig sincs részletes és — ami fő — szakszerű magyar életrajza. Az, amit annyi könyvben, folyóiratban és hírlapban olvashattunk, csak töredékes vázlat, amelyből sehogyan sem lehet a valóságot megközelítő egységes képet alkotnunk. Ez a sok töredék, mind-megannyi tükörcserép, csupán az illető író egyéni felfogását vetíti szemünkbe, azt a felfogást, amelyet legtöbbször nem az események oknyomozó vizsgálata, hanem a valamelyik irányban máris lekötött elfogultság sugalmazott.

Bemet általában úgy ismerjük, mint népszerű vezért; kevesen tudnak róla, hogy sok ellensége is akadt, még pedig magában az erdélyi hadseregben is. Vannak elegendően, akik Bemet kalandokat hajhászó szerencsevadásznak mondják, aki majd itt, majd ott felbukkanva, egyre olyan dolgokba ártakozik, amelyekhez voltaképpen semmi köze sincs. Mások a forradalom kohójából kikerült bandavezetőnek tartják, aki tehát nagyobbsszerű stratégiai elgondolásokra képtelen s tehetetlenségében csakúgy vaktában kapkod ide-oda.

Ha ismerjük Bem gondolatvilágát és tetteit, a leghatározottabban tiltakoznunk kell minden olyan kísérlet ellen, amely őt elmúlt századok nemzetközi zsoldostípusához

akarja kapcsolni. Az ilyen zsoldosvezér, jó pénz és zsákmány fejében, bárki pártján készségesen harcolt. Bem azonban mindig csak elbukott hazájának elnyomói ellen küzdött s végül is idegen földön, szegényen halt meg. De nem volt maga csinálta portyázóvezér sem, hanem alaposan és sokoldalúan képzett katona, elsősorban — természetesen — tüzér. Különösen erős a mennyiségben s ezt, tüzér szaktárgyakkal együtt, katonai iskolákon tanította is. Tanársága idején több tüzérszakmába vágó jeles tanulmányt is írt.

A tüzér- és műszaki hadapródiskola elvégzése után 1810 április i-én a műszaki csapatokhoz osztották be, mint alhadnagyot, de egy év múlva áthelyezték a tüzérséghez. Már az 1812—13-i háborúban is résztvett, mégpedig a X. francia hadtest kötelékében s hadtestparancsnoka — gróf Rapp — a legnagyobb dicsérettel nyilatkozott róla, mint igen értelmes, képzett és vitéz tisztől. 1813. december 20-án megkapta a francia becsületrendet. A lengyel szabadságharcban viselt dolgai sokkal ismertebbek, hogyszem részleteznünk kellene őket. I-egyen elég itt az iganiei ütközetre, az ostrolenkai csatára, valamint Varsó védelmére hivatkoznunk. Bem mindenikben fényesen kitűnt s érdemei jntalmául, 1831 augusztus 22-én, 37 éves korában, tábornokká lépett elő.

Mindenképpen súlyos volt az a feladat, amely 1848 december 9-én Bem vállára szakadt, amikor átvette az erdélyi hadak vezetését. Nemcsak a szervezés nagy munkáját volt kénytelen állandó harcok között, irányítani és szabályozni, hanem a taktikai vezetés terén is, majd itt, majd ott kellett kezébe ragadnia a gyeplőt, mert ahol ő maga nem volt jelen, ott rendszerint nagy baj támadt. Kivált eleinte gyakorlott zászlóalj parancsnokai sem voltak. Jóformán neki magának kellett iskolát teremtenie, a harctéren bemutatott példákkal tanítva az alájarendeltet. Ez, a lábrakapott két szélsőséges irányzat között, éppen nem volt könnyű feladat. Ugyanis a napóleoni

stratégia és taktika egyszerű, természetes és mindenféle hajlítható alapelvei, a mindenütt és mindenáron paragrafust kovácsoló tudákosok jóvoltából, idők múltával teljesen megmerevedtek. Ennek a folyamatnak végefelé már Napóleonra is jól illett az, amit Madách mondat Keplerrel a lángelme alkotásainak további sorsáról: «Művéből fog készíteni új szabályt, nyugul talán, de szár nyakul soha, egy törpe kornak az abstractio».

Ezzel, törvényszerű visszahatásként állott szemben az újdonsült naturalista vezetők taktikátlansága, amely az «utánam, fiúk!» itt-ott beváló elvét akarta volna ott is alkalmazni, ahol komoly megfontolás és számítás kellett volna.

Bem a két szélsőséges irány egyikét sem vette kaptafául, hanem olyan megoldást keresett, amely a helyzet minden változásához könnyen hozzásimulhatott. A téli és a tavaszi hadjáratban kivívott nagy sikereinek javarészen az volt a kulcsa, hogy sohasem kapaszkodott valamely külföldről szállított elméletbe, hanem kezdettől fogva azt puhatolta, hogy mit lehet a fennálló viszonyok között a magyar katonától kívánia, mit nem. S miután ezt helyesen és gyorsan felismerte, további eljárását a kezébe adott emberanyag mennyiségéhez, testi és lelki munkabíráshoz, valamint a szüntelenül változó s teljesen sohasem ismétlődő hadihelyezethez szabta.

Hamar észrevette, hogy a magyar ember, hirtelen lobbanó, de nem eléggé kitartó természeténél fogva, sokkal alkalmasabb a támadó, mint a védő hadviselésre. A szabadságharcban úgyszólván szabályszerűen ismétlődő jelenség volt, hogy a védőszerepre fogott magyar újonc csapatok, bizonyos ideig tartó derekas — sőt néha hősiess — ellenállás után, minden átmenet nélkül vad futásnak eredtek. Különben régi tapasztalás bizonyítja, hogy a nem eléggé szilárd foglalatú csapatot mindig könnyebb támadásra vinni, mint arra bírni, hogy óraszámra nyugodtan álljon az ellenség ágyú- vagy puskatüzében.

Bem tehát a dolog lélektani oldalára tapintott, amikor a magyar katona támadókedvét felismerve, ügyesen és

jól kiszámítva kamatoztatta ezt az értékes tulajdonságot szüntelen mozgást kívánó terveinek érdekében. Ezzel a mozgékonyssággal nagy mesterének, Napóleonnak, egyik alapelvehez is alkalmazkodott: «C'est l'activité, qui fait la guerre».

Többirányú alkalmazkodóképességének köszönhető, hogy nyomban bele tudott illeszkedni abba a környezetbe, amelybe a sors sodorta, míg ugyanakkor honfitársa — Dembinszki — ilyen tehetség hiányában, mindvégig idegen és népszerűtlen maradt.

Ha összeütközésre került a sor, mind a három fő fegyvernemet együttesen alkalmazva, gyorsan és elszántan támadott és nyomatékos üldözéssel igyekezett teljessé tenni a sikert.

Vérbeli pattantyús létére különösen nagy fontosságot tulajdonított az ágyúharcnak s azt — kivált válságos körülmények között — akárhányszor maga vezette az erdélyi harctereken is. Az «ágyútartalék» akkori általános dogmájától eltérve, már a harc kezdetén egy tömegben tűzbevitte valamennyi ágyúját s nem csupán azt követelte, hogy a tüzérség kellő időben megszólaljon, hanem azt is, hogy visszavonulás esetén a legutolsó pillanatig helyén maradjon. De ilyenkor ő is ott maradt ágyúi mellett s ez a példaadás bármiféle parancsnál és fenyegetésnél jobban hatott.

Ha pedig kudarcot vallott, akkor ellenfelének valamelyik szárnya, vagy éppen háta irányában próbált nyomban kitérni, hogy úgyszólván már a következő pillanatban, legkönnyebben sebezhető oldalán, meglepően fenyegetse és sikerének teljes kiaknázásában akadályozza a győzőt. Természetes, hogy ilyen gyors mozdulatokat csak a járást jól bíró csapatok hajthattak végre, mert a gyorsaság a meglepő támadásnak el nem maradható kelléke. Ebből s a mérköző erők aránytalanságából folyt Bemnek az az elve, hogy: «Az ellenséget lábbal kell megverni».

De bármennyire a gyors és elszánt támadás híve volt, nem kedvelte a meggondolatlan nekirohanást s nem is tett mindent egy kártyára soha. A balsiker, az ő közvetlen

vezetése alatt, az erdélyi hadseregnek mindig csak egy részét s — a vízaknai, a segesvári és a nagy csúri ütközetet leszámítva — azt sem döntőn érte, mert máskor mindig talált utat és módot, hogy a teljes vereséget valami ügyes sakkhúzással kikerülje.

Bemnek rendkívüli sugallóereje volt, amellyel már kezdettől fogva hatalmába kerítette az erdélyi hadsereget. Csakis így érhető meg, hogy ez a hadsereg, ismételt kudarcok után sem bomlott fel teljesen. Pedig az öreg lengyel még a magyar emberre annyira ható csengő-bongó ékesszólás eszközével sem rendelkezett. Magyarul nem tudott s különben sem volt barátja a sok beszédnek. Személyes példaadása volt az egyedüli eszköz, amellyel katonáira közvetlenül hathatott. Nem tudatosan bár, de követte Zrinyi Miklós útmutatását; eltalálta a kellő pillanatot, amikor nem csupán tudását, hanem bátorságát is latba kellett vetnie. Erre bizony elégszer került a sor s az öreg Bem vajmi gyakran volt kénytelen a legutolsó pillanatig a küzdőtéren maradni, hogy megingott, vagy máris bomladozó csapataiba újabb kitartást és lelkierőt öntsön. Hiába is tagadnók azt a kóros jelenséget, hogy az erdélyi nyári hadjáratnak már első napjaiban is mutatkoztak a megindult felbomlás csalhatatlan jelei; ámde Bem mindannyiszor összebroncsolta a széthullóban levő kötelékeket, amelyek az ő beavatkozása nélkül már akkor végleg szétszakadtak volna.

Tudta, hogy a jó katonának sohasem szabad «baisse»-re spekulálnia, s valamint az orvos még a halálosan sebesültnek életét is nyújtja, amíg csak lehet: azonképpen a jó hadvezérnek is az a kötelessége, hogy még olyan nagy veresétség után és mindenféle züllesztő behatások közepette is, igyekezzék életben tartani a reábízott hadsereget, hogy ilyenformán körömszakadtáig hátráltassa az ellenség szándékának beteljesülését. Bem sohasem leste azt, vájjon az anyaországban nem fordul-e balra a kocka, hanem még akkor is Erdély védelméről gondoskodott, amikor a felső-dunai hadsereg pályája Világosnál már véget ért s a délmagyarországin is a teljes felbomlás lett úrrá. Csak

akkor hagyta el a harcteret, amikor meggyőződött róla, hogy az erősen megtépzott erdélyi hadsereg is a végleges széthullás útján halad s az ő vaskeze és vasakarata sem kovácsolhatja többé egybe.

Az erők kedvezőtlen aránya mellett is lehetek volna a kivivottaknál nagyobb taktikai sikerei, ha vannak a vezér parancsainak szellemében határozni és cselekedni egyaránt gyorsan tudó hadosztályparancsnokai. De nem voltak. Bem, mint sok zivatart látott öreg katona, bizonyára sokkal tanultabb és tapasztaltabb volt hadseregének bármelyik tagjánál. Nagyon jól tudott a térrel, idővel és az emberi munkabírással számítani s mégis akárhányszor megtörtént, hogy csapatai nem voltak kellő időben ott, ahol lenniök kellett volna. Ennek aligha volt más magyarázata, mint hogy Bem végrehajtó közegei nem teljesítették a kapott parancsokat olyan pontosan és olyan gyorsan, amint az egyre válságosabbra forduló hadihelyzet követelte volna.

Különösen hangsúlyozzuk, hogy Bem feladata nem a tavaszi, hanem az attól függetlenül indult nyári hadjáratban volt a legnehezebb, amikor megsokasodott támadók ellen, a legmostohább körülmények között kellett oltalmaznia Erdélyt. Helyzetét még az is súlyosbította, hogy minden hadműveleti intézkedés egyedül csak őt terhelte. Magára maradt, mert Czetz János tábornok, aki félig-meddig helyettese, félig-meddig vezérkari főnöke volt, még május végén, egy sétalovaglás alkalmával lebukott a lováról és megsérült. A nyári hadjáratban nem vett részt, más pedig nem akadt az egész erdélyi hadseregben, akire Czetz ügykörét bízhatta volna.

Bemet nem áldotta meg daliás külsővel a természet. Az élet küzdelmeiben megörlődött, testben korán véntilt, törődött ember volt. A lengyel szabadságharcban kapott, rosszul forradt sebei nem egyszer felszakadtak s olyankor — erős sebláza lévén — különben halvány arca kipirult.

De rendkívüli akaratereje mindannyiszor diadalmaskodott testének gyöngeségén s nyugalma és bátorsága ilyenlázás állapotban sem hagyta el soha.

*

Szóljunk most röviden az ellenség vezéreiből is.

Az V. orosz hadtest parancsnoka — Lüders Sándor gyalogsági tábornok — 1790-ben született, vagyis 4 évvel volt idősebb Bemnél. Katonai szolgálatát 1807-ben kezdte meg s résztvett a franciák ellen, az 1812—1814-i háborúkban, majd 1831-ben a lengyel szabadságharc leverésében s itt különösen kiténtette magát; 1843-ban a Kaukázusban harcolt. Akárcsak Bem, ő is bőséges haditapasztalattal rendelkezett, mikor erdélyi feladatának megoldásához fogott.

Ottani tevékenységét jól ismerjük, mindamellert bajos volna helyesen következtetni belőle hadvezéri tehetségére is. A nehézség két okban rejlik. Az egyik az, hogy a fővezér nem adta meg neki azt a mozgásszabadságot, amely egy ilyen, a főseregtől távoleső, tehát ennekfolytán önálló működésre utalt hadtest parancsnokát megillette volna. A másik ok az volt, hogy az oroszok nem szívesen jöttek Magyarországra. Nem akartak sok emberéletet áldozni s különösen akkor, amikor osztrák csapatokkal együtt működtek, igyekeztek elhárítani maguktól a dolog kényesebbik részét. Ez a szándék különösen az erdélyi hadjárat történetében nyilvánult meg szembeszökőn.

Nem tudhatjuk, hogy miként felelt volna meg Lüders, egyrészt nagyobb cselekvőszabadság esetén, másrészt akkor, ha nem áll rendelkezésére Clam-Gallas osztrák hadteste is, amelyre a maga feladatának jókora részét bízhatta.

Erdélyi hadviselése kétségkívül a lassúság jegyében folyt le, mert — hogy csak egy példát idézzünk — éppen egy hónapba telt, amíg Brassóból Nagyszebenig jutott. Gyorsabb ütemet már csak július 26. és 31., továbbá augusztus 3. és 6. között látunk. Hogy az elkövetett hibákból mennyit írhatunk Lüders és mennyit vezérkari főnöke

— Skariatín tábornok, majd ennek halála után Nepokojcsicki ezredes — rovására, annak eldöntéséhez nincs elegendő alapunk.

Meg kell emlékeznünk Grotenhjelm orosz altábornagyról is, mivel több, mint 6 hétig a hadtesttől teljesen elszakadva működött. Grotenhjelm lovas hadosztályparancsnok volt, tehát a gyors elhatározás és a gyors cselekvés emberének kellett volna lennie. Nem tudjuk, az volt-e valóban, vagy sem, mert amilyen mértékben megkötötte Paskievics Lüders kezét, ugyanolyan mértékben tartotta rövid pórázon Lüders Grotenhjelmet. Az utóbbinak minden mozdulatát a hadtestparancsnok akarta volna szabályozni, ámde nem volt közöttük semmi összeköttetés. Ugyanis a június 20-án Erdélybe hatolt Grotenhjelm július 28-ig még csak általános tájékoztatást sem kapott Lüderstől s így a helyzetről, az V. hadtest hollétéről és időközben viselt dolgairól fogalma sem volt. Ennélfogva csak a hadműveletek megkezdése előtt kapott utasításokhoz alkalmazkodott. Nem szabad tehát *teljesen* az ő számlájára írunk azt a máskülönbösen érthetetlennek látszó lassúságot, hogy 43 napba telt, amíg a Borgói- és a Radnaiszorosból Marosvásárhelyig jutott, noha minden harcban ő lett győztes.

A nyári hadjárat lefolyásából úgy látjuk, hogy az Erdélyben szerepelt többi orosz tábornok általában nem dicsekedhetett valami különösebb hadvezéri tehetséggel. De legalább elméletben és gyakorlatban egyaránt képzett, tapasztalt és nagyobbára háborúviselt katonák voltak. Ennek folytán messze túlszárnyalták az erdélyi honvédsereg hadosztály- és egyéb, önállóan működő parancsnokait, akikből teljesen hiányzott (ami a nagyobbfokú rátermettséget *talán* valamennyire pótolhatta volna), a hosszas szolgálatban, magasabb állásokban is szerzett alapos tapasztalás.

A nyári hadjárat 24. és 26. napja között vonult Erdélybe gróf Clam-Gallas Eduárd altábornagy, az Oláhországban táborozott cs. kir. erdélyi hadtesttel.

Clam-Gallas még fiatal ember, mindössze 45 éves volt, amikor hadtestparancsnoki minőségben kellett volna bizonyosságot tennie katonai képességeiről. Addig állandóan a lovasságnál szolgált. Az 1848-i itáliai hadjáratban mint tábornok és lovas dandárparancsnok vett részt s május 29-én Montanaránál, július 25-én Custozánál bátorságával kitüntette magát s ezért a Mária Terézia-rend lovagkeresztjét kapta. Akkor ezt a nagy katonai érdemrendet csak személyes vitézség jutalmaként lehetett kapni. De bármennyire elismerésre méltó ez a kiváló tulajdonság, egymagában még nem elegendő jogcím a hadtestparancsnoki állásra; nem volt elegendő Clam-Gallas esetében sem. Gyámoltalan tapogatózások, erőtlen, csupán fél-sikerre törekvő próbálkozások — tehát a döntő harc kertilése — jellemzik erdélyi hadvezetését. Sem ő, sem vezérkari főnöke — Wagner őrnagy — nem felelt meg a követelményeknek s ennek következménye az a silány eredmény is, amelyet kivívtak.

Egyet azonban el kell ismernünk: Clam-Gallas a cudarul megtépett erdélyi hadtestet aránylag rövid idő alatt rendbeszedte Oláhországban; lelket öntött bele s ennek tudható be, hogy a csapatok, egy-két esetet leszámítva, derekasan megállották a helyüket a harcban.

VI.

A brassói és a székelyföldi hadosztály harcai.

(1849 június 19—július 5.)

a) *A Tömösi- és a Töröcsvári-szoros védelme.*

A III. fejezetben elmondottakból már kitűnhetett, hogy Ltiders az V. orosz hadtest legnagyobb részével, vagyis a 15. gyaloghadosztállyal, a 14. gyaloghadosztály egyik dandárával, az 5. könnyű lovashadosztály 1. dandárával, 3 kozákezzel és 7 üteggel (56 ágyúval), mindössze 27,300 *harcossal*, Brassó irányában szándékozott Erdélybe törni.

Azt lehetne tehát hinni, hogy Bem erdélyi hadseregének legnagyobb része itt állott az ellenség elé. Nem így történt. Lüders támadásával csupán a brassói hadosztály szállott szembe, amelyhez *esetleg*, ha másként nem volt lekötvé, Gál Sándor ezredes székely hadosztálya, vagy legalább része, csatlakozhatott volna.

A brassói hadosztály parancsnokáról — Kiss Sándor ezredesről — mindenki tudta, hogy híres jó lovas és különben is igen vitéz huszártiszt, arra azonban nem nyílt alkalma, hogy rátermetségét ebben az újabb minőségben is igazolhassa.

Kiss, a várható támadás irányának megfelelően, egy-egy különítményt helyezett a Tömösi- és a Töröcsvári-szorosba. Az előbbi a 85. és a 86. honvédszászlóaljborés 8 ágyúból állott, Szabó Nándor alezredes parancsnoksága alatt; a Töröcsvári-szorosban pedig Krasznay Pál őrnagy volt a 78. honvédszászlóaljból, továbbá a 82. honvédszászló-

alj két századából álló s 4 ágyúval is felszerelt védőcsapat parancsnoka. A Brassóban levő tartalékot a 140. honvédszászlóalj részben fegyvertelen három százada, a teljesen fegyvertelen 6. tartalékszászlóalj, valamint két ágyú alkotta. Hadosztály-lovasságként a 11. (székely-határőr-) huszárezred II. osztálya szerepelt, de ez sem volt teljesértékű, mert legénységének csaknem fele újonc, lovainak 40 százaléka pedig nyers remonta volt. Az egész hadosztály állománya 5339 emberre, 415 lóra, továbbá a brassói fellegvár 5 darab vaságyúját leszámítva, 14 ágyúra rúgott.

Elégséges volt nálánál nem erősebb ellenség megállítására, de feltétlenül gyenge arra, hogy Lüders ötszörakkora hadával szemben, sikeresen szállhasson síkra. Annak oka, hogy éppen itt, a legveszedelmesebb ponton, nem volt nagyobb magyar haderő, talán Lüdersnek már említett — Bemet megtévesztő — intézkedéseiben s ezzel kapcsolatban a hadjárat elejétől-végéig nagyon tökéletlenül működő magyar hírszerző szolgálatban kereshető; továbbá abban is, hogy magyar részről túlságosan sokat vártak a két szorosnak természetadta s emberi munkával is fokozott védhetőségétől.

Valamikor régen olyasfélét tanultunk az iskolában, hogy «a Kárpátok bérckoszorúja alig áthágható falként övezi Erdély fellegvárát». Ezt a frázist talán a Brassói-hegység alkotása cáfolja meg legalaposabban, mert éppen ennek a hegységnek erősen csorbázott volta tette lehetővé, hogy hágói és szorosai egyszersmind a hadak útjává is váljanak. A Bucses 2506 méter magas és sokszor még nyár derekán is hófoltokkal tarkázott hatalmas hegytömegétől keletre és nyugatra, erősen lekopott, a főcsúcsnál 1200—1500 méterrel alacsonyabb hágók vannak. A nyugati az 1245 méter magas Törösvári-, a keleti az 1051 méter magas Tömös—Predeáli-hágó. Oláhország felől a Prahova völgyén jövet, az út a predeáli fennsíkra kapaszkodik, amely csak igen gondosan kiépült, erősen megszállott s tűzérsséggel is bőven felszerelt állásokból lenne ideig-óráig védhető. Ámde 1849-ben csupán fatorlaszok zárták el itt

az országutat, amelytől keletre kisebb ütegsánc épült. Valamivel hátrább, az orosz leírásokban «földhányás»-nak mondott gyöngye védővonal húzódott.

A felsőtömösi veszteglőháztói körülbelül hat kilométernyire, észak felé, nagyon összeszűkül a Tömös-patak völgye. Itt volt az erősebbik védőállás. Jobbszárnyával nehezen megmászható sziklafalakra támaszkodott, bal-szárnyával pedig a Piatra maré lábára kapaszkodott fel. Jólkiépült lövészárokból és ütegsáncból állott. Az utóbbiból hatásosan lehetett a szorost pásztázni.

Azonban a megkerülés veszedelme itt is kísértett. Ugyanis, a predeáli fennsíkról, gyalogsággal legalább is nyár idején könnyen járható ösvérút indult ki s előbb a Schotterbach, majd a Weidenbach mentén Barcarosnyóra vitt. Ezen tehát a Tömösi-szoros elfoglalása nélkül is el lehetett érni Brassót. De magában a szorosban is, bár sokkal nehezebben, pásztorösvényeken, a helyet jól ismerő vezetővel, meg lehetett kerülni a fent említett védőállást.

Oláhországból Törcsvár felé, a predeálinál jóval magasabb hágóra visz az út s itt, éppen a régi országhatáron, négy ágyúval is védett sánc zárta el. Innen hosszan elnyúló s észak felé lassan lejtősödő hegygerincen halad s már csak Alsómoécs északi végénél ereszkedik a völgybe, amelynek a Barcaságra nyíló kapujában, mintegy 40 méter magas sziklaalapon Törcsvár őrködik. Erős pajzsfalai vannak ugyan s körülbelül 900 lépés távolságra uralkodik mindkét irányban az úton, de mert legfeljebb csak 140 főnyi védőt fogadhatott be, s mivel különben is messzire esik a határtól, mint völgyzáró nem sokat számított. Egyébként azt, hogy a Tömösinél nehezebben járható Törcsvári szorost is meg lehet kerülni, már 1690 augusztusában bebizonyította Thököly Imre.

Mindebből nyilvánvaló, hogy a két szoros, a rendelkezésre álló csekély erővel nem volt hosszasabban védhető. Csak időnyerésről lehetett tehát szó, a várt, de mindvégig elmaradt erősítés megérkezéig.

A voltaképpen orosz támadást, már június 7-től kezdve, ismételt apró határszéli csetepaték előzték meg. De 15-e táján megszűntek s Lüders meglepetésként intézkedései nyomán akkor kapott szárnyra az a hír, hogy az oroszok visszahúzódnak Bukarest felé s fő hadműveletük nem Brassó, hanem Orsova irányában fog megindulni, így aztán érthető, hogy június 19-én meglepetésként riasztotta fel támadásuk a magyar hadosztályt, amelynek előőrsei a predeáli hágó déli lejtőjén, a tetőponttól valami két kilométernyire állottak.

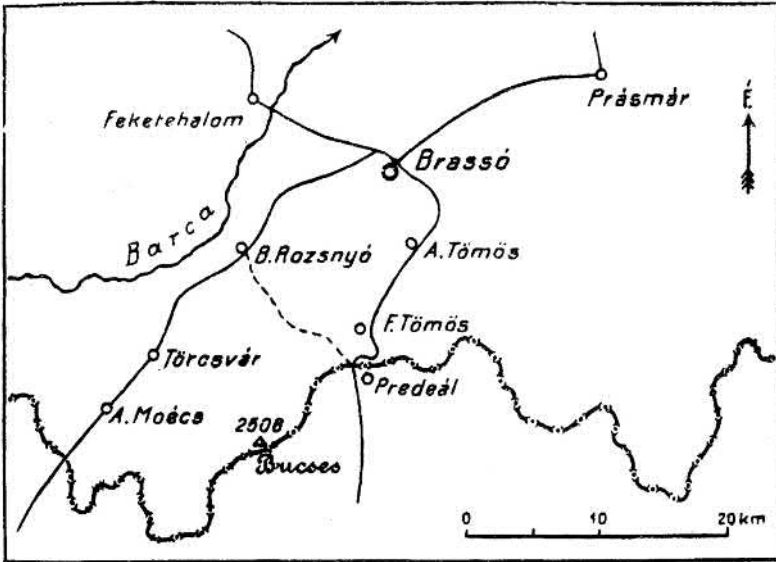
Ivüders ugyanis észrevétlenül csoportosított június 18-án 21 zászlóaljat, 16 dzsidás-, 6 kozákszászadot és 48 ágyút a sinaiai kolostor táján. Ebből 8 zászlóaljat, 8 dzsidás- és 6 kozákszászadot 20 ágyúval feleútra előreküldött Dick tábornok parancsnoksága alatt, Sinaia és Predeál közé.

Ugyanakkor Engelhardt tábornok 4 zászlóaljjal, 2 kozákszászaddal és 8 ágyúval, a Törösvári-hágó elé, Rucamba érkezett. A hágó és a szoros elfoglalása után, neki is Brassóba kellett bevonulnia.

A főcsoport elővédje, amelynél Lüders is tartózkodott, hajnali 5 órakor indult el Predeál felé. Dick, a magyar előőrseket észrevéve, 2 zászlóaljat és 8 ágyút az országúton küldött előre, egy-egy zászlóaljat pedig a magyar jobb- és balszárny átkarolására indított. Az egyiket egy Gebauer nevű szász erdész kalauzolta.

Az előőrs harcát Szabó Nándor alezredes vezette; a hadosztályparancsnok még Brassóban tartózkodott. A védekezés, a már ismert körülmények folytán, nem lehetett tartós. Szabó csakhamar visszahúzódott a hágón levő megerősített állásba s abból, hatásos ágyúzással és puskázással fel is tartóztatta egyideig az oroszokat; majd innen kiszorulva, az előbb szintén említett «földhányás» mögé vonult. Itt most — 3 ágyú támogatásával — a 85. honvédszászlóalj és a 86-iknak négy százada harcolt; az utóbbinak másik két százada a Sibot-hegyet szállotta meg, elzárva a Barca völgyébe vivő utat. Eléggé szívós — ellenállás után, a magyar különítmény kitért a megkerülés elől; kiürítette a predeáli

védőműveket s Felsőtömösön át visszavonulva, felgyűjtotta az ottani vesztéglőházat. Azután a szoros legszűkebb helyén, Alsó- és Felsőtömös között levő védőállást szállotta meg. Egyúttal pedig Brassóból és Háromszékből segítséget kért. Az előbbi helyről érkezett is némi erősítés, azonban Gál ezredes mitsem küldhetett, mert a Székely-

3. A brassói hadosztály harcainak színhelye.

földet máris fenyegette Lein orosz ezredesnek az Ojtozi-szoros felől várható támadása.

A június 19-ről 20-ra virradó éjjelen a hadosztályparancsnok is megérkezett s átvette a tömösi különítmény vezetését. Egyszersmind jelentést küldött Bemnek az eddig történetekről s arról a szándékáról is értesítette, hogyha a szorost elhagyni kényszerülne, Brassó városát és fellegrát szállja meg; a töröcsvári különítményt pedig, a Székelyföld sikeresebb oltalmazása érdekében, Gál Sándorhoz irányítja.

Az oroszok a még várható makacs ellenállással és csa-

pataik kimerült voltával számolva, 19-én nem mentek túl a predeáli fennsíkon; csupán egy kozákszásad, követte a hátráló magyarokat a felsőtömösi veszteglőházig.

Lüders másnap, június 20-án, két csoportban támadott. A főcsoportot, az ő személyes vezetése alatt, $14\frac{x}{a}$ zászlóalj, 8 dzsidás-, 6 kozákszásad és 34 ágyú alkotta. Támadásának iránya: Predeál—Felsőtömös—Alsótömös volt. A másik csoport — Lovcsev ezredes parancsnoksága alatt — 2 zászlóaljból, 2 kozákszásadból és 2 ágyúból állott s az volt a feladata, hogy elűzze a Sibot-hegyen örökdő két magyar zászadot, azután pedig Barcarosnyón át keressen csatlakozást Engelhardt tábornoknak a Törösvári-szorosban közeledő csoportjához. Lovcsev hajnali 3 órakor indult el s rövid harc árán visszaszorította az útját álló két honvédszászadot.

Lüders csoportja is még virradat előtt útrakelt a fennsíkról; elővédjét ezúttal is Dick tábornok vezette, ebben a tagozásban:

I. Harcrend: 2 zászlóalj és egy fél nehézüteg az országúton nyomul előre, egy-egy zászlóalj pedig jobbra és balra a magaslatokon, az állás megkerülése végett.

II. Harcrend: Ugyancsak 4 zászlóalj, továbbá egy könnyű üteg, az előbbivel azonos elrendezésben.

A két harcrend között egy könnyű üteg haladt, a II. harcrend után pedig a kozákok következtek.

Az orosz elővéd mintegy 2 kilométernyi menet után ütközött a magyar előőrsökbe, amelyek rövid harc után, lassan visszavonultak a megerősített főállásba. Arról azonban, hogy a magyarok hogyan voltak benne elosztva, részletes és megbízható feljegyzések hiányában mitsem tudunk.

Az állás elé érve, az orosz nehéz félüteg nagy ügyelbajjal egy kisebb, de meredek magaslatra kapaszkodott; az első és második harcrend egy-egy zászlóalja pedig a magyar balszárny megkerülésére indult. Egy zászlóalj, nagy kitéréssel, meredek sziklás úton kísérelte meg a magyar jobbszárny megkerülését.

Kiss ezredes csapatai vitézül védekeztek, úgyannyira,

hogy Dick végül is kénytelen volt a magyar balszárny ellen indított támadócsoportot még két zászlóaljjal megerősíteni. De eleinte ez is kevésnek bizonyult. A védők ágyú- és puskatüze megállította az oroszokat, jókora veszteséget okozva gyalogságuknak és a középben működő tüzérségüknek egyaránt. Maga Dick tábornok is megsebesült.

Lüders, hogy a döntést kieroszakolj a, az elővédnek eddig harcra nem jutott három zászlóalját, Lipski ezredes vezeteése alatt, a magyar állás baloldalába indította. Ez a gyorsan és merészen végrehajtott támadás meg is hozta a kívánt sikert, mert nem csak a közvetlenül megrohant balszárny szorult ki a helyéből, hanem magával rántotta a többi csapatot is. Megkezdődött — úgy látszik, parancs nélkül — az általános hátrálás és csakhamar beállott a végzetes fordulat is. Az a két zászlóaljnál csak valamivel erősebb védőcsapat, amely hat óra hosszáig elismeréseméltó vitézséggel állotta a harcot 5 orosz zászlóalj ellen, most, a megerősödött ellenség újabb rohamán; k hatása alatt, fejtvesztve megfutott. A visszavonulás kezdetén Kiss Sándor ezredes súlyosan megsebesülve fogságba esett s meg is halt. Megsebesülésének és halálának valódi körülményei ma is ismeretlenek, így hat a hozzájuk fűzött ellenőrizhetetlen részleteket bízást elhagyhatjuk.

A gazdátlanul maradt hadosztály parancsnokságát Szabó alezredes vette át. Megkísérelte ugyan, hogy a futókat megállítsa és valamennyire rendbeszedje; Alsótömösön még egyszer megvetette a lábát, de minden próbálkozása kárbaveszett. Az előre rendelt orosz dzsidaézred és egy fél lovasüteg pusztja megjelenése elegendő volt már ahhoz, hogy a megbódult honvédc csapatok kettészakadjanak. Egyik részükkel Szabó minden nagyobb baj nélkül elérte Háromszéket, másik részük azonban szétfutott és elszéledt az erdőségben. Odaveszett három ágyú is; a többi ötöt Szabó még idejekorán kihúzatta az állásból és hátraküldte.

Az oroszok délután 1 órakor már Brassó előtt álltak. Ott csatlakozott hozzájuk Lovcsev ezredes csoportja, mert a Töröcsvári-szoroson közeledő Engelhardt tábornok nem

szorult segítségre. Ugyanis Krasznay őrnagy, a tömösinél alig valamivel gyöngébb törösvári különítmény parancsnoka, úgyszólván említésre sem méltó ellenállás után, kiűrtette a szorost s Kiss ezredes utasítása értelmében Háromszék felé vonult el. Engelhardt pedig másnap, 21-én megszállta Barcarosnyót.

A június 20-i harcokban magyar részről beállott veszteséget senkisémm számolta pontosan össze. Szabó a tömösi különítmény halottainak és sebesültjeinek számát 300-ra becsülte. Elesett 9 tiszt is. Az oroszok a maguk részéről 12 halottat és 141 sebesültet vallanak be. A halottak egyike Kostin ezredes, az 1. doni kozákezred parancsnoka volt.

A brassói hadosztály teljesen felbomlott. Megmentett maradványai Gál Sándor ezredes székely hadosztályába olvadtak.

Brassó kis fellegvára még ellenállott, de órái már meg voltak számláva. Parancsnokát, a beteg Szidlovski őrnagyot helyettesítő Tóth Sámuel századost, megadásra szólította fel Lüders, ámde Tóth kijelentette, hogy «az utolsó emberig» védeni fogja a várat. Erre azonban nem került a sor, mert a várparancsnok, a 21-én reggeltől estig tartott lövés hatására, 48 órai fegyverszünetet kért. Lüders megtagadta ennek a kérésnek teljesítését, ellenben megüzente, hogy biztosítja a várórség életét, ha 22-én reggeli 5 óráig megadja magát. Ez a mondott időben meg is történt. A kivonult védőcsapat az asszonynéppel és két péklegénnyel együtt, 141 főből állott; ebből 39 tüzér volt. Öt darab vas várágyú, 174 puska, kevés lövészer és nagymennyiségű élel jutott az oroszok birtokába.

A fellegvár elfoglalása után 5 orosz zászlóalj és 4 dzsidásszázad vonult be Brassóba; a többi orosz csapat pedig a város közelében szállott táborba.

b) *Háromszék védelme.*
(1849 június 23—július 5.)

Nagyon kellemetlen feladat a Brassó bevételét követő háromszéki harcok tárgyilagos leírása, mert igen merész túlzásokat olvashatott róluk a magyar közönség s hatásuk

alatt alkalmasint nem szívesen hallgatja meg az ellenvéleményt.

A helyzet annyira kedvezőtlen volt, hogy a mieink győzelme már eleve kizártnak látszott, s a ki nem küszöbölhető hátrányokat még fokozta a magyar részről elkövetett sok botlás és balfogás. Csakis az oroszok érthetetlen této-vázásának volt köszönhető, hogy mindezeknek könnyen végetessé válható következményei egyelőre elodázódtak.

*

A két határszoros elfoglalása és a brassói hadosztály felbomlása után, nem állott Lüders útjában olyan magyar haderő, amellyel nem végezhetett volna könnyűszerrel. A Székelyföldön csupán egy, számra gyöngé, hiányosan fegyverzett és (az 1. vázlat tanúsága szerint) szerteszt forgácsolt hadosztály — $5\frac{1}{6}$ zászlóalj, $3\frac{1}{4}$ lovasszázad, 26 ágyú és 2 utász-század — volt, mindössze 5070 főnyi állománnyal.

A nagy távolságok következtében nem is lehetett volna egyhamar egyesíteni, s így csak a Barcasághoz közelebb levő részeit s a brassói hadosztálynak hozzájuk csatlakozott töredékeit indíthatta Gál ezredes a Feketeügy vonalára, hogy ott a netalán Háromszék felé tartó oroszokat megállíthassa. Ezt a csekély erőt könnyen megsemmisíthette volna Lüders, ha nem ragaszkodik annyira mereven az eléje szabott hadműveleti terv betűjéhez, hanem — több felelősséget vállalva — a valódi helyzetnek megfelelően jár el, amelyet Paskievics természetesen nem ismerhetett akkor, amidőn az V. hadtestnek szóló utasításait írásba foglalta.

Lüders azonban beérte azzal, hogy június 23-án reggel, 8 zászlóaljjal, 1 dzsidásezreddel és 16 ágyúval, Háromszékbe indította Hasford altábornagyot; megparancsolta neki, hogy a két cs. kir. székely határőrgyalogezerdből alakult honvédcapatokat, úgyszintén a 11. székely határőrhuszárezredet is, fegyverezze le. Ez éppenséggel nem volt lehetetlen feladat, mert Gál hadosztálya csupán az ágyúk számában (de nem minőségében) múlta felül az

ellene küldött oroszokat. Azonban Hasford nem volt az elszánt és erélyes hadvezérek fajtájából való s ennek folytán ezt a megbízatását is igen lanyhán, félsikerrel teljesítette.

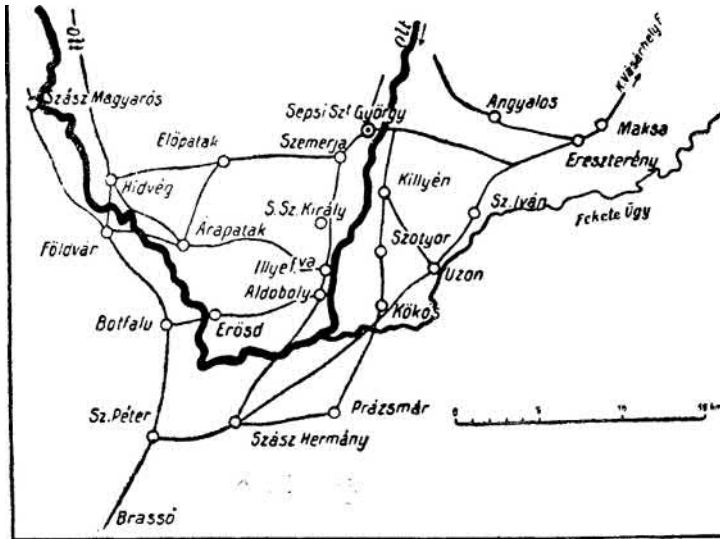
Az említett napon délelőtti 10 órakor ért elővédjével a Feketeügynek Prásmár és Kökös közötti hídjá elé, amely mögött a 2 ágyúval is támogatott magyar előőrsök állottak. A támadás hírére odarendelt derékhad másfél óra múlva érkezett oda, de ez sem volt több 1500 gyalogosnál, félszázad huszárnál és 7 ágyúnál s nagyobbára a brassói hadosztály maradékaiból verődött össze. Gál ezredes csapatainak jókora része — érthetetlen módon — még akkor is Sepsiszentgyörgynél állott s a megkésétt parancs, továbbá egy orosz osztagnak Aldobolynál az Oltón történt átkelése következtében, már nem érkezhettek kellő időben Kökösre. Szerencsére Hasford nem mert nyomatékosan támadni, Gál pedig körülbelül ötnegyedóra hosszúra tartó, csekélyhatású ágyúzás után, elrendelte a visszavonulást Uzonon át Eresztvény felé, mert megtudta, hogy 4 orosz dzsidásszázad, 2 ágyúval, az ütközet színhelyétől távolabb, átkelt a folyón s a magyar jobbszárny felé tart. Rohamra azonban nem került a sor, mert az 5. tartalékszázalój egy része még idejekorán megállította és vissza is fordította az orosz lovasságot. Gál Eresztvényig hátrált, Hasford pedig Uzonnál állapotodott meg. (4. és 19. vázlat.)

A veszteség mindkét részen nagyon csekély volt; az oroszoknál 6, a magyaroknál 15 halott és sebesült, ezenkívül 20 honvéd foglyul esett.

Hasford, ahelyett, hogy nyomon követte és újabb harcra kényszerítette volna ellenfelét, június 24-én Uzonból Sepsiszentgyörgy felé fordult; megszállta ezt a várost, majd másnap Kézdivásárhelyet is. Ellenállásra sehol sem talált. Az utóbbi helyen egyesült Lein ezredesnek az Ojtozi-szoroson harc nélkül ájtött különítményével. Hasford feldúlta Gábor Áron kézdivásárhelyi ágyúöntő műhelyét s miután úgy-ahogy helyreállította «a törvényes rendet», 29-én — «stratégiai okokból» — visszaindult

Brassó felé, a nélkül, hogy kitűzött célját csak valamennyire is megközelítette volna.

Gál tehát időt nyert, hogy a további védelmet megszervezze s újabb előnyomulásával megzavarja a hadműveleti terv értelmében Nagyszeben felé indult Lüders számítását. Gál ugyanis arra a hírre, hogy az oroszok Sepsziszentgyörgy

4. Az 1849 június—júliusi háromszéki hadműveletek színhelye.

felé vonulnak, június 24-én délben elhagyta csapataival Ereszterényt s még aznap este Kézdivásárhelyre érkezett. Itt kettéosztotta haderejét. Nagyobb részével még az éj folyamán Csíktusnádra indult, hogy elzárhassa az Olt szorosát Hasford előtt. A kisebbik rész — Szabó Nándor alezredes parancsnoksága alatt — 25-én hajnalban kelt útra Kézdivásárhelyről s Csíkkozmáson állapodott meg. Másnap a tusnádi csoport Mikóújfaluiig vonult lefele az Olt mentén, a másik azonban Kozmáson maradt, hogy

elállja a Kézdivásárhelyről Csiktusnádra vivő utat. Gál ezt a csoportot 27-én Kászon Jakabfalvára küldötte vissza, 29-én pedig, arra a jelentésre, hogy az oroszok Brassó felé húzódnak, Kézdivásárhely megszállására utasította. A következő napon Eresztevény és Maksa között egyesült a két csoport: 5 zászlóalj, talán 3 lovasszázad és 30 ágyú.

Iüders abban a téves hitben, hogy Hasford végleg leszámolt Gállal, július 2-án Engelhardt tábornok dandárát elővédül Sárkányra indította, a hadtest zöme pedig ugyanaznap Vledényig jutott. Brassó és az alatta nyíló két szoros biztosítására Adlerberg tábornok maradt vissza 7 zászlóaljjal, 4 dzsidás- és ugyanannyi kozákszázaddal, valamint 12 ágyúval. Ebből 2 zászlóalj, 3 kozákszázad és 4 ágyú Prásmárnál, a Feketeügy vonalán örködött.

Magyar részről Kőkös közelében, már június 30-a óta állott 1 zászlóalj, némi lovasság és 5 ágyú, mint előőr. Gál július 2-án reggel 9 órakor kelt útra Kőkös felé. Ebből az előnyomulásból keletkezett az uzoninak is, kőkösinek is mondott titkezet, amelyet mindkét fél győzelemtént könyvel el, holott voltaképpen eldöntetlen maradt.

Adlerberg megtámadta a magyarokat, akiknek erejét 6 zászlóaljra, 1 lovasszázadra és 25—30 ágyúra becsülte. *A harcot magyar részről, jó sokáig csak az oroszokénál nagyobb számú tüzérség vívta, amelyet a gyalogság és a lovasság egyaránt cserben hagyott.* Ennek folytán az a fonák helyzet alakult ki, hogy a tüzérség minden fedezet nélkül állott az első harcvonalban. Sőt akkor is, amikor Gál állásváltoztatást parancsolt, csupán a 10. («Vilmos») huszárrezd három szakasza kísérte előre. Gál még azt a vigyázatlanságot is elkövette, hogy egynéhány ágyút egy rossz gázlón át, a túlsó partra küldött, ahonnan az oroszok kissé hátrább vonultak. Ha lovasságuk kissé szemfülesebb és merészebb, ezeket az ágyúkat már átkelés közben elfoghatta volna, mert itt sem fedezte őket senki.

Időközben három zászlóalj érkezett Brassóból az oroszok segítségére, Adlerberg, ilyenformán kellőképpen megerősödve, visszavonulásra kényszerítette a folyón átkelt magyar tüzérséget s Kőkösig hatolt előre, miután gránát-

jai már lángba borították a falut. Azután visszahúzódott a Feketeügy mögé; Gál pedig Uzonba, majd Eresztevényre hátrált.

A halottak és a sebesültek száma a magyaroknál nem volt nagy, de a veszteség mégis súlyosnak mondható, mert a székely hadosztály tüzérparancsnokát, Gábor Áron őrnagyot, még az állásváltoztatás előtt, balkarja tövén találta és meg is ölte egy ágyúgolyó. Előbb Uzonban, majd végleg Eresztevényben temették el, de nem olyan regényes körülmények között, aminőket egyik-másik krónikás leírásában olvashatunk. Súlyosan megsebesült és július 4-én meghalt Mara Gábor Őrnagy, a 85. honvédszászlóalj parancsnoka is.

Kétségtelen, hogy Gál ezúttal is kitűnő alkalmat szalasztott el, csakúgy, mint február 4-én Szászhermánynál. Itt is, ott is nagy fölényben volt az oroszokkal szemben, de mindkét esetben addig halogatta a döntő lépést, míg csak az ellenség, erős támogatást kapva, fölébe nem kerekedett.

A július 2-i tagadhatatlanul lanya harcnak fontos és váratlan következményei lettek. Ugyanis Adlerberg még aznap sürgős jelentést küldött I.üdersnek a történekről, megtoldva azzal a kószá hírrrel, hogy Bem nagyobb had élén közeledik Háromszék felé. Ez arra indította az orosz hadtestparancsnokot, hogy derék hadával visszaforduljon Brassó felé, az elővédandárt pedig Vledénybe rendelje vissza.

A derékhadat július 4-én Prásmárra irányította, ahonnan az másnap Kőkös felé indult. Gál azonban már 4-én Sepsiszentgyörgyre húzódott vissza. Adlerberg nyomon követte a július 2-án harcolt orosz csapatokkal s 5-én megtörtént a háromszéki hadiesemények legsiralmasabbika, a sepsiszentgyörgyi első ütközet.

A székely hadosztály zöme részint a városban volt beszállásolva, részint a közte s a vele azóta teljesen összeépült Szemeija között volt üres területen, tehát az Olt jobbpartján táborozott. Az öt ágyúval megerősített két előörs-század a balparton, az Eprestető nevű csekély magaslaton, vagyis az akkori szabályokkal ellentétben, a

derékhadtól nem eléggé távol állva, tartotta szemmel a Kökös és Maksa felől jövő utakat, de valójában a legegyszerűbb óvatosságot is elmulasztotta. Csakis így történhetett, hogy Adlerbergnek néhány ágyúval kísért lovassága reggel 5 órakor észrevétlenül közeledve, rajtaüthetett.

A magyar tüzérség néhány lövés után menekülni próbált, de a kozákok elállották az útját és könnyűszerrel el is fogták mind az öt ágyút. A két gyalogszázad sem járt jobban, mert legnagyobb része elhullott. Az ágyúzás, majd egynéhány menekülő, felverte nyugalmából a mítsem sejtő hadosztályt. Ámde a meglepetés okozta vakrémület annyira erőt vett a rendezkedni kezdő csapatokon, hogy a kevésbé fenyegetett jobbszárnyra került másfél zászlóalj kivételével, az ellenállást meg sem kísérelve, fejvesztetten futott valamennyi észak felé. A visszavonulás során ez a másfél zászlóalj is felbomlott, úgyhogy mire nagynehezen megállították a futókat, a hat zászlóaljnyi gyalogságból alig 500 embert lehetett összeszedni. A többi elszéledt; részben hazament s nem is került többé elő. Szemtanúk állítása szerint, a város utcáiban veszedelmes tolongás támadt s az egymást megelőzni akaró mindenféle alkalmatlanságok akkora torlódást okoztak, hogy a tüzérség csak a legnagyobb ügyvel-bajjal vergődhetett keresztül rajta. Ráadásul a városon átfolyó Debren-patak hídja is leszakadt, de a róla lezuhant ágyút nagynehezen mégis kihúzták a sárból. A huszárok sem próbálták megállítani az üldöző két kozákszázadot, sőt úgy mondják, hogy ők jártak a futók élén.

Mint ilyenkor rendszerint történik, itt is nyomban megkezdődött a bűnbakvadászat. legtöbben — s közöttük elsősorban a törzstisztek — Gált okolták mindenért s az ő rovására írták a történeteket. Sőt ezzel nem is érték be a törzstisztek, hanem másnap összeültek és elhatározták, hogy elmozdítják Gált s Szabó Nándor alezredest állítják a helyére.

Majd, Gál parancsának nyíltan ellenszegülve, a hadosztálynak Csíktusnádon összegyűlt töredékeivel Csíkszeredára vonultak vissza. A hadosztályparancsnok csak

kevesedmagával maradt Tusnádon s onnan küldött sürgős jelentést a zendülésről, az akkor Besztercén tartózkodó Bemnek. Az öreg vezér tüstént ostromállapotot rendelt el az egész Székelyföldön s ennek az országrésznek főparancsnokává Gál Sándort nevezte ki. Azután pedig, mihelyt a besztercevidéki hadihelyzet engedte, Csíkszeredára sietett s a nála szokásos kíméletlen eréllyel rendet csinált. A parancsnokválasztó katonatanáccsal irgalmatlanul elbánt, 14 főkolompósát a csíkszeredai Mikóújvár tömlöcébe csukkatta s egyúttal riadtörvényszéki vizsgálatot indított ellenük.

A sepsiszentgyörgyi harc nélküli szégyenletes futás igen nagy kárt okozott a székely hadosztálynak. A 350 főre becsült halottat és sebesültet, úgyszintén öt ágyú elvesztését elég könnyen ki lehetett volna heverni; a főbaj az volt, hogy ez a semmivel sem menthető szomorú eset a csapatok fizikai és erkölcsi erejét egyaránt tönkretette s csakis az oroszok gyámoltalanságán múlt, hogy a Székelyföld már akkor végleg el nem veszett. A talpraállítás súlyos feladata ezirttal is Bemre várt, de erről majd más fejezetben szólunk.

Bizonyos, hogy a sepsiszentgyörgyi vereségben Gál is hibás volt, de a legnagyobb hanyagságot az előrsparancsnok követte el, mert elmulasztotta a kellő biztosítást és felderítést. Nem egyedüli eset az erdélyi hadjárat történetében.

Az egykorú krónikások egy része a husárokat okolja, mert nem szállottak szembe a kozákokkal. Mentő körülményül szolgáljon, hogy éppen a székely hadosztályban nagyon sok, lovagolni még nem tudó huszár s ugyanannyi nyers remonta volt; a lovasság fegyverzete és felszerelése pedig mindvégig fölötte hiányos maradt. Minden hozzáértő ember tudhatja, hogy a lovával hadilábon levő huszár merőben hasznavehetetlen s inkább csak tehertétel, mint segítség.

A Székelyföldön július 5-e után egyelőre elült a küzdelem. Későbbi folytatását ezúttal mellőzve, ismerkedjünk meg a besztercei honvédhadosztálynak Grotenhjeml orosz altábornagy kombinált hadosztálya ellen vívott harcaival.

VII.

A besztercei hadosztály története.

(1849 június 20—augusztus 2.)

A szabadságharc erdélyi hadieseményeinek legnagyobb része merőben kiesett az általánosabb érdeklődés köréből. Leginkább a besztercei hadosztály története az, amellyel különösen mostohán bánt el az irodalom. Pedig ennek a hadosztálynak küzdelmei jóval több érdeklődést érdemeltek volna, nem csupán azért, mert itt a másutt lezajlott hadműveletektől elkülönülő, önálló hadjáratról van szó, hanem azért is, mert a besztercevidéki harctéren dőlt el Erdély északi felének sorsa. Az itt alakult hadosztályra hárult az a szép, de nehéz feladat, hogy megállítsa és — ha lehet — ki is űzze az országból a Bukovina felől betört ellenséget.

Ennek a seregtestnek története augusztus 2-ával zárul le, legalább is annyiban, hogy ezen a napon megszűnt külön hadiéletet élni, mert beleolvadt az erdélyi hadsereg többi maradványaiba s így — bár később is találkozunk vele — már nem lehet a többi seregrésztől elszakítva tárgyalni viselt dolgaiat.

A szóbanforgó 43 nap története úgyszólván önmagától oszlik három fejezetre. Az első a Dobay alezredes parancsnoksága alatt vívott harcokat foglalja magába. A második azoknak a napoknak történetéről szól, amikor maga Bem állott a hadosztály élére. Végül a harmadik, a Damaszkín alezredes parancsnoksága alatt lejátszódott eseményeket írja le.

a) *A besztercei hadosztály harcai Dobay alezredes vezetése alatt.*

Az első hadműveletek színhelye Beszterce-Naszód vármegyének az a darabja volt, amely az ország határától kezdve, a Radnai-havasok és Erdély legnagyobb kialudt vulkán csoportja, a Kelemen-havas közé esik.

Ezen a sávon csupán két, hadiszekérrel is mindenkor járható út jött be Erdélybe. Az egyik a bukovinai Jacobenitől az Aranyos-Beszterce völgyén, Kirlibabán, majd onnan az Ünökő és a Vf. Omului közötti nyergen át Óradnára, tehát a Nagy számos völgyébe ereszkedik. A másik, a szintén Bukovinában levő Dorna-Vatrán és Poiana-Stampin áthaladva, az ország határán húzódó Mg. Calului gerincén kel át. Onnan, a világháborúból is jól ismert Borgói-szoroson — vagyis a Tiha és a Beszterce völgyén — ér ki a hegységből.

Az alább leírandó hadműveletek szempontjából nagyon fontosnak bizonyult a Koznát Újradnával összekötő, jó idő esetén könnyű táboii ágyúval is járható taligaút.

A szorosokon már betört ellenség előtt két lehetséges hadművelési vonal állott. Az egyik Désen és Szamosújváron át, vagyis a Nagyszamos mentén, majd a Kiszamos völgyén Kolozsvárra, a másik pedig Szeretfalván és Tekén át Szászrégenbe s onnan tovább Marosvásárhelyre irányult. Mint látni fogjuk, a Bukovinából 1849 júniusában betört ellenség ezen az utóbbi vonalon haladt.

A természetadta, nem nagyon nehéz akadályokon kívül, mesterségesek is voltak. A Nagyszamos mentén, Földrá* nál, továbbá a Borgói-szorosban, Borgóprundnál, egy-egy kezdetleges völgyzáró, Désen pedig ezeknél is tökéletlenebb kettős hídfő épült. Ezekén kívül a Borgói-szorosban Tihucánál, továbbá Újradna közelében és a Cucuriasa gerincén torlaszok, felszedett hidak és leásott utak lettek volna hivatva a közlekedés megakadályozására. Mint később látni fogjuk, mindezeknek az akadályoknak helyenkint igen kevés, helyenkint semmi hasznuk sem volt.

Az általános hadművelési tervnek a besztercei had-

osztályra vonatkozó részét már az egyik előbbi fejezetben tárgyaltuk. Ennek ismételtetése helyett lássuk, mi volt a beszercei hadosztály parancsnokának — Dobay József alezredesnek — terve, a május 30. óta naponta várt támadás elhárítására.

Dobay két, egymástól jó messzire levő csoportban gondolta el a védelmet. Az egyik a Borgói-, a másik a Radnaiszorost oltalmazta volna, a Besztercén álló tartalék pedig a megtámadott csoport segítségére siet. Ha pedig az ellenség mindkét szorost egyszerre támadná meg, akkor a tartalék egyik csoportot sem támogatja, hanem a borgóival egyesülten, Bethlenig húzódik vissza s ott a radnai különítményt is magához veszi. De már felbukkant az a terv is, hogy balsiker esetén Désig vonuljon vissza a hadosztály, nyitva hagyva az ellenségnek a szászrégen-marosvásárhelyi utat.

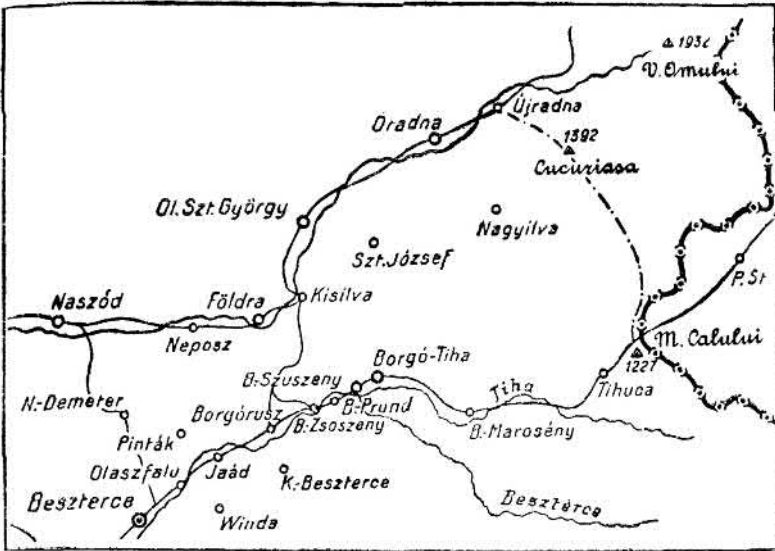
Mint majd a továbbiakból kiviláglik, Grotenhjelm valóban mindkét szoroson tört be Erdélybe. Az északon, tehát a radnain érkezett csoport sokkal gyöngébb volt Dobay hadosztályánál, a másik, amely a Borgói-szoroson hatolt be, körülbelül egyenlő volt vele. Dobay tehát megosztott erővel nem számíthatott sikerre s ennek a célszerűtlen csoportosításnak következtében nem aknázhatta ki az ellenség megosztott voltából folyó nagy előnyt. Egyszerre kétfelé akart védekezni s ennek az lett a következése, hogy sem itt, sem ott nem léphetett fel kellő nyomatékkal.

Az erőviszonyokra áttérve, meg kell állapítanunk, hogy a szóbanlevő harctéren nem volt akkora (öt-hatszoros) fölényben az ellenség, mint ahogyan általában állítják. Ugyanis a beszercei hadosztály — a hadjárat kezdetén — 4^{3/e} honvédszászlóaljából, 3^{1/2} vadász-századból, 2 tartalékszászlóaljából, 2^{1/4} lovasszászadból és 12 ágyúból állott, mindössze 7083 emberrel és 421 lóval. Ehhez azonban még hozzá kell adnunk az irreguláris, de túrhetőn fegyverzett «Marosszéki őrsereg» 807 emberét is. Ezzel együtt Dobay hadosztályának állománya 7890 főre rúgott.

Grotenhjelm vegyesdandára 2 vadász- és 1 dzsidás-

ezredből, 1 kozákszásadból és két könnyű (kivételesen 12—12 ágyúból álló) ütegből alakult. Állománya 9403 ember volt, 1286 lóval és 24 ágyúval.

A melléadott (Springinsfeld-féle) osztrák különítmény öt különféle csapattesthez tartozó 18 gyalogszásadból, 1¼ lovasszásadból és 1½ ütegből, mindössze 3047 emberből állott, 242 lóval és 9 ágyúval.

5. A besztercei hadosztály harcainak színhelye. (I.)

Grotenhjelm ezzel együtt 12,450 emberrel, 1528 lóval és 33 ágyúval rendelkezett. A szembenálló ellenfelek arányszáma tehát megközelítőleg 8: 12½ volt. Az ellenség főként lovasság és tüzérség dolgában volt nagy fölényben, de ezt a fölényt mindaddig nem érvényesíthette kellőképpen, amíg a szorosokból ki nem bontakozott.

Az orosz altábornagy a valóságot eléggé megközelítő jelentéseket kapott a besztercei hadosztály helyzetéről és erejéről, ellenben Dobay, a rosszul, vagy sehogysen

működő hírszerző szolgálat következtében mindössze annyit gyanított, hogy az ellenség mindkét szoroson be fog törni. Ennek megfelelően így osztotta el csapatait:

Borgóprundban, Borgótihán és Borgózsoszenyben, Damaszkín György alezredes parancsnoksága alatt: 3 honvéd-, 1 tartalékszázlőalj, 6 ágyúval.

Óradnán és környékén, Klement György őrnagy parancsnoksága alatt: 2 honvédzázlőalj, 4 ágyúval.

A beszercei tartalékot 2½ vadászszázad, 1 tartalékszázlőalj, 2 ágyú és a Marosszéki-őrsereg alkotta.

A lovasság legnagyobb része egyelőre Besztercén maradt.

Ezzel szemben Grotenhjelm északi csoportja 3V3 zászlóaljból, 1V4 lovasszázadból és 12 ágyúból, a déli pedig 8 zászlóaljból, 2 lovasszázadból és 21 ágyúból állott. Az előbbinek létszáma körülbelül 3300, az utóbbié 7700 ember volt.

lovasságának legnagyobb része, későbbi intézkedésig Dorna-Watrán maradt. Ezenkívül némi gyalogságot, lovasságot és tüzérséget hagyott az orosz altábornagy az utak biztosítása végett Poiana-Stampin, majd — az akadályok eltakarítása után — Tihucán.

A közölt adatokból eléggé kitűnhetett a két mérkőző fél ereje között valóban fennálló aránytalanság. Ezen azonban könnyen lehetett volna segíteni. Ugyanis, a magyar hadügyminiszter Bem rendelkezésére bocsátotta Kazinczy Lajos ezredesnek az északkeleti vármegyékben alakult hadosztályát. Kazinczy, mivel hiába várt Bem parancsára, június 30-án felajánlotta szolgálatát, de elutasító választ kapott. Kétségkívül nagy hiba volt, mert ezzel hatásos és másként nem pótolható segítségtől fosztotta meg Bem a beszercei hadosztályt.

Dobay még ilyen kedvezőtlen erőviszonyok között is bízott a sikerben, főként az akadályokra és a völgyzárókra alapítva reményeit. Azt képzelte, hogy a tihucai akadályok legalább egy hétre feltartóztatják az ellenséget s meg volt győződve róla, hogy a borgóprundi, földrai és dési erődítményekben az övénél háromszorta nagyobb

erőnek is ellenállhat. Ámde a sivár valóság meghazudtolta Dobaynak minden számítását.

A magyar hadosztályparancsnok elfeledte, hogy minden akadálynak az a legfőbb rendeltetése, hogy a védő leghatásosabb ágyú- és puskattízében megállítsa a támadót. Az akadályt tehát meg kell szállani és valahogyan védeni is kell, mert különben az ellenség minden nagyobb késedelem nélkül eltakaríthatja az útból. Itt azonban egyik akadályt sem őrizte egy lélek sem, sőt még csak szemmel sem tartotta, mert például a *tihucai akaddlyöv 14 kilométernyire volt a borgótihei előőrsök vonala előtt.*

Csakis így volt lehetséges, hogy Grotenhjelm egy nap alatt széthányatta a tihucai akadályokat, anélkül, hogy magyar részről bárki is észrevette volna s az ellenség déli csoportja június 21-én délelőtt 11 órakor váratlanul megjelent a borgótihei magyar előőrsöt alkotó 73. honvédszászlóalj előtt.

A zászlóaljnak s egyúttal az egész borgói különítménynek parancsnoka — Damaszkín alezredes — még 20-án berándult Besztercére, Dobayhoz, helyettese, Fornszek Adolf százados pedig ahelyett, hogy az akkori szabályok szerint visszavonult volna, fellármázta és Borgótihára hívta a borgóprundi csapatokat is.

A három óra hosszáig tartó, eléggé lanya ütközetben eleinte a Grotenhjelm elővédjét alkotó osztrák csapatok kerekedtek felül, amennyiben rövid harc után a faluba nyomták vissza a 73. zászlóaljat. Mikor azonban gróf Kálnoky Sándor őrnagy a borgóprundi két zászlóaljjal megérkezett, megfordult a kocka s az osztrákok visszaszorultak a Borgótiha keleti végén folydogáló Turják-patak mögé. Most maga Grotenhjelm érkezett a küzdőterre egy vadászszászlóaljjal és egy ágyússzakasszal s a vadászokat a magyar jobbszárny átkarolására küldötte. A harcot vezető Kálnoky észrevette ezt a mozdulatot s még idejekorán elrendelte a visszavonulást. Hátrálás közben érkezett meg Dobay, Damaszkinnal együtt, Besztercéről. Magukkal hoztak Borgózsoszényből egy zászlóaljat, egy

huszárszázadot és 2 ágyút is, de az ütközet sorsát már nem lehetett megfordítani.

Visszavonulás közben a magyar utóvéd még kétszer megvetette a lábát, azonban nagyobb küzdelemre már nem került a sor. A támadók Borgótihán állapodtak meg, a magyarok pedig Borgóprundra húzódtak vissza. A veszteség mindét részen csekély volt.

*

A most vázoltnál jóval fontosabb volt a június 22-én vívott borgóprundi ütközet. Csekély ellenállás után ezen a harcon dőlt el a Borgói-szoros sorsa. Dobay Borgóprundra alapította a szorosban kifejtendő fő ellenállást, ahol nálánál erősebb támadóval is sikeresen szembeszállhat. Ámde a szívós védekezésnek egyetlen feltétele sem volt meg. Ugyanis Borgóprund körül a hegyek már nem gördítenek többé számottevő akadályt az átkarolás vagy megkerülés elé. A gyalogság bármely irányban könnyen járhat-kelhet rajtuk; csupán a tüzérségnek kell nagyobb nehézséggel küzdenie.

A védőművek, amelyekben Dobay annyira bízott, egyáltalán nem feleltek meg céljuknak, mert a Beszterce ott betorkoló völgyét nem pásztázták s így a délfelől végrehajtott megkerülést sem akadályozhatták.

Grotenhjeml 21-én estefelé szemügyre vette a magyarok állásait s még aznap kiadta a másnapi támadásra szóló intézkedést. Ez úgy hangzott, hogy a támadásra kijelölt csapatoknak két harcrendre és a tartalékra kell oszlaniok. Az első harcrendet Springinsfeld cs. kir. alezredes, a másodikat és a tartalékot Samarin orosz tábornok vezeti. Az első harcrend osztrák csapatai az országút mindkét oldalán fejlődnek. Egy orosz vadászászlóalj a jobbszárnyon, a magaslatokon nyomul előre, egy másik pedig a Borgóbeszterce feletti magaslatról támad. A tüzérség egyik fele a balszárnyon, a másik — a szükséghez képest — vagy a középen, vagy a jobbszárnyon helyezkedik el.

Mihelyt a két tüzérség állást foglalt, a jobbszárnyról megindul a támadás, amelynek során mindkét szárnynak

át kell karolnia az ellenséget. A közép kissé visszamarad, anélkül azonban, hogy teljesen elszakadna a szárnyaktól. A döntő roham az egész harcvonalon egyszerre kezdődik s Borgóprund elfoglalása után csak az ellenség legközelebbi állásáig tart az üldözés. A csapatoknak reggeli 5 órakor már készen kell állniok a támadásra.

Dobaynak június 22-ére szóló intézkedéseiről mitsem tudunk. Annyi bizonyos, hogy Besztercéről nem rendelt magához segítséget, pedig nyilvánvaló, hogy a tétlenül heverő 2300 főnyi tartaléknak Burgóprundon lett volna már a helye.

A támadás — Grotenhjelm szándéka ellenére — csak délelőtt 10 óra tájban kezdődhetett, mert a szárnyakra irányított orosz tüzéréség igen nehezen, csak az utászok derekas segítségével kapaszkodhatott fel a völgyet kísérő meredek lejtőkön. Ellenállásra azonban nem talált, mert Dobay tétlenül nézte, mint csoportosítja támadó csapatait az ellenség s még csak meg sem kísérelve, hogy felvonulása közben megzavarja, tisztán passzív védelemre szorítkozott.

A borgóprundi tökéletlen völgyzárót mindössze egy hosszan elnyúló lövészárk és a mögötte valamivel magasabban álló ütegsánc alkotta. Ezt a kezdetleges védőművet háromnegyed óra hosszáig ágyúztatta Grotenhjelm. Azután pedig kiadta a parancsot a döntő támadásra. Mialatt a késlekedő orosz zászlóalj az átkaroláshoz fogtak, a cs. kir. 51. gyalogezred egyik zászlóalja megrohanta a lövészárkot, amelyet a védők kiürítettek, az ütegsánccal együtt. Csak egy kis csapat (mindössze 54 fő) védte magát, de részben elesett, részben pedig fogságba jutott. Több ellenállás nem is volt, mert Dobay gyorsan hátrált az egész különítménnyel Beszterce felé.

Szerencsére Grotenhjelm nem lépett fel kellő gyorsasággal és nyomatékkal s ennek folytán nem vágta el a magyarok visszavonulásának útját, pedig könnyen megtehetette volna. Mint már említettük, az erdélyi hadjárat történetében nyomról-nyomra kimutatható, hogy az oroszok, valahányszor az osztrákokkal vállvetve működtek,

nagyon — sőt kelletténél jobban — kímélték a maguk csapatait. Nem lehet tudni, felsőbb parancsra, vagy csak a maguk felelősségére tették-e az egyes vezető személyek, de annyi bizonyos, hogy a dolog kellemetlenebb részét, ahol csak lehetett, szövetségeseik nyakába varrták. Lehet, hogy itt is az orosz csapatok kímélése volt az ok, amely miatt Grotenhjelm nem akart komolyabban a harcba avatkozni, hanem beérte azzal a sikerrel, amelyet az osztrákokat imígy-amúgy támogatva kivívhatott.

Igaz ugyan, hogy a diadal teljesebbé tétele végett, megparancsolta Pavlov tábornoknak, hogy kerüljön Kisilváról Borgóruszon át a borgó-prundi magyar különítmény háta mögé; ámde ez a terv, Dobay váratlanul gyors meghátrálása következtében, füstbe ment.

Előbb már szoltunk róla, hogy Dobay a Radnai-szoros védelmét Klement őrnagyra bízta, két honvédszászlóalj és négy ágyút bocsátva rendelkezésére. Ehhez az utolsó napokban még egy huszárszázad járult.

Pavlov tábornok, az ellenség északi csoportjának parancsnoka, Kosnánál elvált Grotenhjelmától s a Cucuriasa 1392 méter magasra emelkedő, hosszan elnyúló gerincén végighaladva, június 21-én Ujradnára ereszkedett le, miután az útját álló akadályokat gyorsan és észrevétlenül eltávolította. Ujradnát üresen találta, mert Klement akkorára már Kisilvára vonult vissza.

Gyöngesége tudatában nem mert megütközni Pavlovval s csak utóvédje keveredett harcba 22-én az ellenség elővédjével, Kisilva és Földra között. Ezt az elővédet, az előbb már említett oknál fogva, ezúttal is osztrák csapatok alkották.

A magyar utóvéd, a két állásban vívott rövid harc után, Naszód felé vonult vissza. A földrai völgyzáró, amelytől Dobay olyan sokat várt, semmi szerephez sem jutott. De nem jutottak szerephez az oroszok sem, mert egyáltalán nem is mutatkoztak az ütközetben.

Említettük, hogy Dobay, abban az esetben, ha a két szorost nem sikerül megvédenie, Bethlennél szándékozott — az ott egyesülő hadosztállal — az ellenséget megállítani, feltéve hogy arra, nem pedig dél felé fordul.

Dobay csak végső szükség esetén akarta Désig folytatni a visszavonulást, de terve megbukott. Meghiúsította egy váratlan és igen veszélyes jelenség: az okatlan vakrémület, amelyről ma sem lehet tudni, hogyan támadt. Borgópundról tűrhető rendben kezdődött a hátrálás, mert mindössze egy félszázad kozák és egy osztrák lovasszakasz követte — nem üldözte — a magyar különítményt, de csakhamar meg is állott. A radnai különítményt sem zavarták Neposzon túl az osztrákok.

Bs mégis mi történt? A visszavonulás egyre gyorsabbá, rendetlenebbé fajult. A tapasztalás azt bizonyítja, hogy minden meghátrálás kemény próbára teszi a katona lelkierejét. A jól fegyelmezett csapatokra is legjobb esetben lehangoló, a lazább foglalatúakra pedig romboló hatással van, különösen akkor, ha — akár okkal, akár alaptalanul — azt hiszi, hogy a sarkában van az ellenség. Itt az utóbbi eset állt be. Most látszott meg igazán, mennyire nem állt hivatása magaslatán az oda nem való elemekkel túlon-túl feltöltött honvéd tisztikar, amely alkalmasint maga is elvesztette a fejét s talán meg sem kísérelte a megbódult tömegek megállítását és rendbeszedését, akkor, amikor még lehetett volna.

A jórészt tapasztalatlan, harcban meg nem edzett újoncokból álló besztercei hadosztály Borgópundról számítva 91, Kisilvától számítva pedig 81 kilométert hátrált, a nélkül, hogy az ellenség üldözte, vagy követte volna. Több mint 70 kilométernyire szakadt el Grotenhjelm-től, akinek hollétééről senki sem tudott semmit. Nem volt tehát senki, aki megnyugtatta volna az ok nélkül megriadt tömegeket.

Grotenhjelm, ha a korábbi fejezetek egyikében ismeretett hadműveleti terv nem köti a két szoros közelébe, könnyűszerrel teljesen szétugraszthatta volna az újabb ellenállásra egyelőre képtelen honvédhadosztályt. Így

azonban nem zsákmányolhatta ki a Dobay teljes visszavonulásából adódó kedvező stratégiai helyzetet, tudniillik hogy most már nyitva állt az út a Székelyföld fővárosa, Marosvásárhely felé.

Désen senki sem tudta, hogy mihez kellene vagy lehetne fogni. Valóságos szerencse, hogy Bem 24-én odaérkezett. Dobayt tüstént elmozdította s Damaszkín György alezredest bízta meg a hadosztály vezetésével. A teljesen megbódult, megfélemlített csapatokba néhány óra alatt lelket vert és vasmarokkal összefogta a széthullóban levő kötelékeket. Megtörtént, amit senki sem mert remélni: a gyors visszavonulás minden következményével megbomlasztott hadosztályt már másnap, június 25-én, visszafordította és vitte magával az ellenség elé.

b) A besztercei hadosztály Bem vezetése alatt.

Bemnek — mint rendesen — ezúttal is merész terve volt: a hatezer főre csökkent hadosztállyal Beszterce felé nyomulva, megtámadja Grotenhjelmet s reméli, hogy ki is űzi az országból. Legalább is ezt jelenti Kossuthnak, bizonyára inkább megnyugtatásul, semmint meggyőződésből, mert Bemnek, mint sok vihart látott, tapasztalt katonának, észre kellett vennie, hogy ezúttal is hiányzanak a magyar győzelem feltételei. Grotenhjelm, ha minden erejét összeszedi, 12 ezer embert állíthatott a sok szökés következtében erősen leolvadt magyar hadosztály elé. Már kiért a szorosokból s így jól érvényesíthette időközben magához rendelt s Beménél aránytalanul erősebb lovasságát, úgyszintén nagyszámú tüzérségét is.

A magyar hadosztály június 26-án ellenállás nélkül szállta meg Besztercét s másnap a Borgórusznál álló Grotenhjelm ellen indult, aki Pavlovnak a Radnai-szorost őrző különítményéből, kellő erősítést vett magához.

Bem elővédje június 27-én délelőtt 11 óra tájban bontakozott ki Jaádról. Az orosz altábornagy már teljesen felkészülve várta a támadást Borgórusz előtt. A jobb-

szárnyon egy bukovinai (cs. kir.) határőrzászlóalj és az orosz dzsidásrezred foglalt helyet, a középben pedig, a falu előtt, az országút mindkét oldalán, 6 orosz vadászzászlóalj az egész orosz tüzéséggel. A balszárnyra egy osztrák gyalogzászlóalj, két orosz vadászzászlóalj és egy cs. kir. fülűteg jutott.

Bem *állítólag* így csoportosította támadó csapatait: a jobbszárnyon két honvédszászlóalj, két ágyúval, a középben két honvédszászlóalj és 8 ágyú, végül a balszárnyon egy honvédszászlóalj, a vadászok s a két tartalékszászlóalj maradványai kaptak helyet, két ágyúval.

Bem a támadást előkészítő hosszas ágyúharc után, Grotenhjelmnek mindkét szárnyát próbálta átkarolni. Ámde a hamarosan megindult ellentámadás előbb megállította, majd visszanyomta a kezdetben tért nyert honvédek. Most hosszas állóharc kezdődött: meglehetősen hatástalan ágyúzás és puskázás, amelynek végén, már alkonyat felé, Bem még egyszer megkísérelte az utolsó támadást Grotenhjelm balszárnya ellen. A honvédek eleinte el nem vitázható sikert vívtak ki, azonban a jóval erősebb ellentámadás itt is visszaszorította őket.

De még így sem lett volna nagyobb baj, ha a hadosztály tüzérparancsnoka — Goger Ferenc százados — a magyar közép ágyúival meg nem futamodik. Ez a váratlan esemény teljesen megzavarta és megbomlasztotta a magyar középhad gyalogságát is. Grotenhjelm, mikor ezt észrevette, szabadon eresztette dzsidásait. Az ilyesmihez még nem szokott honvéd gyalogságot ennek a hatalmas lovastömegnek már csak a puszta látása is megfélemlítette. Megszaladt, bár mindent elseprő és letipró lovasrohamra egyáltalán nem került a sor, mert az orosz dzsidások sem viselkedtek valami hősieesen. Már Jaád előtt megtorpanak. Továbbjutásukat — állítólag — a falu keleti végén folydogáló kis pataknak meredek partja akasztotta meg.

Grotenhjelm most, Jaád megkerülésével, két dzsidás századot küldött Olaszfalu felé. De ott — úgy mondják — a beállott sötétség miatt, megszűnt a különben sem heves üldözés.

Az Olaszfaluban összeszedelőzködött magyar hadosztály vesztesége, halottakban és sebesültekben, nem volt nagy. Inkább az volt a baj, hogy a futók jókora része nem állt meg a gyülekező helyen, hanem végleg megugrott.

*

Grotenhjelm talán maga is érezte, hogy a június 27-én kivívott eredmény csak félsiker volt. Elhatározta tehát, hogy — Lüders parancsát szabadabban értelmezve — megtámadja Bemet, s ha lehet, döntő csapást mér reá.

Az orosz altábornagy hadosztályának éle 28-án délelőtt 11 órakor indult el Borgóruszról s 1 óra tájban bukkannt Jaád és Olaszfalu között, Bem előőrseire. Grotenhjelm támadásának az volt az alapgondolata, hogy leköti a besztercei hadosztály balszárnyát és közepét, jobbszárnyát pedig átkarolja.

A harcot csaknem teljesen a tüzérség vívta, mert Bem, az előző napon szerzett rossz tapasztalata alapján, nem merte erősebb próbára tenni gyalogságát. Nem várta meg az oroszok átkaroló mozdulatának hatását, hanem elrendelte a visszavonulást Beszterce felé, még pedig nagyobbára tüzérségének fedezete alatt, amelynek vezetését ő maga vette át.

Az orosz dzsidások, egy osztrák dragonyosszázaddal és egy fél üteggel, Besztercén át Bessenyőig ellenállás nélkül követték a hátráló magyar hadosztályt. Bessenyőn történt az a feljegyzésre méltó eset, hogy Bem — aki nem tudta mi fán terem a félelem — csupán legszűkebb törzsétől környezve, felállított két ágyút a falu főutcájában, s maga vezényelte őket a közeledő dzsidások és dragonyosok ellen. Az ellenség a váratlan ellenállásra megtorpant s így Bemnek még volt annyi ideje, hogy gyorsan felkapcsolassa a két ágyút és kisurranjon velük, a kétségkívül veszedelmes helyzetből.

Bem Sófálvánál is állást foglalt ágyúival, majd — az ellenség erősödő nyomásának engedve — kénytelen volt Szeretfálvára hátrálni. Ott, a Sajó sebtében felszedett

hídja mögött, megegyeszer megállott egész tüzérségével. Időközben besötétedett s ennek folytán a harc esti 9 órákor megszűnt.

A halottak és sebesültek száma ezen a napon is csekély

6. A besztercei hadosztály harcainak színhelye. (II.)

volt, de annál többen szöktek meg — tisztak is — a hadosztályból. Az utóbbiakat rövid úton elcsapta Bem.

Július 10-éig nem volt fontosabb hadiesemény a besztercevidéki harctéren. Grotenhjelm, a már ismert oknál

fogva, nem mert messzire távozni a határszorosok közeléből, Bem pedig magához rendelt segítőcsapatainak érkezésére várt.

*

Az annyira szükséges pótlás június 29-én megérkezett, de csekély voltánál fogva, a beállott nagy hiányt csak részben pótolhatta. Csupán a négy századból álló lengyel gyaloglégió és a 8. («Coburg») huszárezred félszázada érkezett meg, mindössze 523 főnyi állománnyal. Ezzel szemben a hadosztálynak június 21. óta, legnagyobb részét szökés folytán szenvedett vesztesége 3802 ember volt.

Bem mindamellet az határozta, hogy Grotenhjelm tétlenségét kihasználva, megszállja Besztercét s újabb pótlások megérkezése után ismét megtámadja az elleniséget. Június 30-án indult el Tekérről, ahova 28-án a megbomlott csapatkötelékek rendezése végett húzódtott vissza s július 1-én este minden ellenállás nélkül bevonult Besztercére. Grotenhjelm ugyanis, a június 28-án vívott ütközet után, megint csak Borgórusz melletti állásaiba ment vissza. Már mondtuk, hogy az orosz altábornagy mozdulatlan-ságát, az általános hadműveleti tervben foglalt korlátozáson kívül, bizonyos fokig az a körülmény mentheti, hogy semmit sem tudott az V. hadtest helyzetéről. Lüders — mintha megfeledezett volna róla — július 28-ig semmiféle parancsot, vagy utasítást nem küldött neki, sem a déli harctéren beállott helyzetről nem tájékoztatta. Grotenhjelm tehát semmit sem tudott s a legnagyobb bizonytalanságban töltötte egyik hetet a másik után. Ezenkívül attól is félt, hogy Kazinczy hadosztálya a Szamos völgyén beront Erdélybe s az ő háta mögött elfoglalhatja a két határszorosot.

Végül mégis rászánta magát a támadásra, amelynek napját július 10-re tűzte ki. Az ellenség négy oszlopra tagozódott, mindeniknek még 9-én este, vagy éjjel kellett, a megjárandó út hosszához képest indulnia, hogy 10-én hajnalban a kijelölt pontokon lehessen.

A Pavlov tábornok vezette első oszlop bukkant —,

hajnali 5 óra tájban — elsőként a 84. honvédszászlóaljra, a Vindáról Besztercére vivő úton. A zászlóaljparancsnok, Sárosy Ferenc őrnagy, visszahúzódott Beszterce felé, anélkül, hogy a küszöbön álló támadást Bemnek jelentette volna.

Ennek a súlyos mulasztásnak következtében, Pavlov megtámadhatta a besztercei hadosztály jobbszárnyát, nagy riadalmat és kavarodást okozva. Szerencsére a honvédtüzérség ezúttal derekasan helytállott, Pavlov pedig, a maga csapatait kímélve, most is az osztrákokkal akarta kikapartatni a gesztenyét. Megállt s így a meglepetés kiaknázatlan maradt.

Az osztrák csapatokból Springinsfeld alezredes parancsnoksága alatt alakult II. oszlop hajnali 5 órakor ért Zsolna elé. A kiadott rendelkezések értelmében, Pavlovval kellett volna együttműködnie, de az orosz tábornok semmi értesítést, vagy parancsot sem küldött neki. Springinsfeld, az Olaszfalu felől hangzó ágyúszóra, előrenyomult, de magára hagyottan, nem léphetett fel nagyobb nyomatékkal.

Bem most már valamennyi (legfeljebb 15.) ágyúját az ellenség I. és II. oszlopa ellen fordította. Ámde ennek az arcvonalváltztatásnak az lett a kikerülhetetlen hátrányos következménye, hogy a magyar tüzérség később, az Oláh-falu felől támadó III. oszlop oldalazó tüzebe került. A hadosztály harcvonala, a két irányból jött támadás következtében megtört; jobbszárnya visszahajlott s így ezt a helyzetet, az ellenség egyre fokozódó nyomásával szemben, nem lehetett sokáig fenntartani.

Ez a jobbszárny csakhamar a város körfalán kívüleső külváros szélső házaiba és kertjeibe húzódott vissza s ott mindaddig — körülbelül két óra hosszáig — derekasan védekezett, míg csak Bem, nehogy elvágják az útját dél felé, el nem rendelte az általános visszavonulást. Szinte érthetetlen, hogy Grotenhjelm ezúttal sem aknázza ki a kínálkozó előnyös helyzetet és semmi kísérletet sem tett a hátrálni kezdő magyar hadosztály megkerülésére; pedig ha valahol, hát itt alkalmazhatta volna sikeresen Beménél legalább háromszorta erősebb lovasságát.

Bem, a Szeretfalváig tartó hátrálás közben, ötször állott meg tüzéségével, amelyet most is maga vezetett.

Az üldözés ezúttal is lanyha volt, mert az orosz dzsidások csupán fenyegették, de nem rohanták meg a hátralékát. Délután 3 órakor teljesen eltilt a harc, mert az utolsó magyar csapatok is elérték Szeretfalvát s az ellenség sem ment tovább.

Kétségtelen, hogy Bem július io-én sem győzhetett. A már többször említett hátrányos körülmények folytán alul kellett maradnia. Nem tehetett mást, mint hogy ügyesen kisiklott a teljes vereség elől. Meg kell azonban állapítanunk, hogy a honvédgyalogság ezen a napon, főleg Beszterce külvárosában, derekasabban verekedett, mint június 21-e óta bármelyik ütközetben, noha az erőviszonyok annyira rosszabbodtak, hogy Bem ezúttal nálánál háromszorta erősebb ellenféllel volt kénytelen megvívni. Ennek a feltűnő jelenségnek az a magyarázata, hogy a besztercei hadosztály vakrémületre és így megugrásra is hajlandó csekélyértékű elemei, a korábbi harcokban csapat-számra megszöktek. A helyükön maradtak jobban fegyelmezettek, tehát megbízhatóbbak is voltak s ilyem formán szívósabban állották a harcot. Igaz, hogy Bem sem tette túlságosan erős próbára csapatait s így azok a hosszú visszavonulás alatt sem futottak szét.

A besztercei ütközet volt Bem utolsó ténykedése ezen a harctéren. Abból a körülményből, hogy Grotenhjelm megint csak visszament Borgóruszra, azt a meggyőződést merítette, hogy az orosz altábornagy főfeladata továbbra is a Bukovinába vivő szorosok biztosítása marad, így tehát sem Kolozsvárt, sem Marosvásárhelyet nem fenyegeti erről az oldalról közvetlen veszedelem. Ennélfogva csak addig akart Beszterce vidékén időzni, míg a Brassó irányában tervezett hadművelethez szükséges csapatok Csík-szeredán össze nem gyűlnek.

Távozását most egy vészír siettette. A székelyföldi események tárgyalásában említettük, hogy a július 5-i sepsiszentgyörgyi szerencsétlen ütközet nyomán, Gál Sándor ezredes hadosztálya szétfutott s ráadásul még a had-

osztály törzstisztjei zendülést is támasztottak Gál ellen. Ilyen körülmények között Bemnek valóban nem lehetett maradása. Július 11-ének hajnalán Marosvásárhelyre indult, onnan pedig előbb Székelyudvarhelyre, majd Csíkszeredára sietett s a besztercei hadosztályt Damaszkín György alezredes vezetésére bízta.

Meg kell még említenünk, hogy éppen július io-e táján, a harcoló felek közös ellenségeként, az ázsiai kolera jelentkezett. Először az oroszok között ütötte fel a fejét, de csakhamar az osztrák csapatok között is mutatkozott, majd pedig a magyar csapatokra is áterjedt. Különösen az oroszok közül szedte bőségesen áldozatait. A veszteséglajstromok tehát kibővültek a kolerában elhaltaknak az elesettekénél aránytalanul nagyobb számával.

c) *A besztercei hadosztály Damaszkín alezredes alatt.*

Már volt róla szó, hogy Bem az elmozdított Dobay helyett, Damaszkín alezredest állította a besztercei hadosztály élére. De az új hadosztályparancsnok, mindaddig míg Bem el nem távozott, nem juthatott önálló szerephez.

Dobay a teljesállományú hadosztállyal sem tudta megállítani Grotenhjelmet; Bem sem bírta vele. Ilyenformán nem lehetett Damaszkíntól azt várni, hogy 3537 főre fogyott, megtépázott hadosztálya élén, sikert vívjon ki, sokkal erősebb és még eddig állandóan győztes ellenfelével szemben. Jól tudta ezt Bem is, és ezért, mindjárt távozása után különítményt állított össze Damaszkín megerősítésére, Szászrégenben, Inczedy Samu alezredes parancsnoksága alatt. Ez a különítmény a két testőrszázadból, az 50. honvédszászlóaljából és 3 ágyúból állt, a tüzérség személyzete nélkül 1104 főnyi állománnyal. Magához a hadosztályhoz, a legutóbbi napokban, csupán egy lengyel dzsidásszakasz (35 fő) csatlakozott.

Grotenhjelme, bár eléggé hamar megtudta Bem távozását, a július 12-i nagysajói csetepatét leszámítva, nyugton volt. Azonban arra a hírre) hogy Szászrégenbői egy

magyar különítmény siet Damaszkín támogatására, újból támadásra szánta magát, a Szeretfalvánál álló beszercei hadosztály ellen. Az említett segítőhad kétségkívül Inczedy különítménye volt; ennek Damaszkínhoz való csatlakozását akarta volna megakadályozni az orosz altábornagy.

Grotenhjelm szándéka az volt, hogy egy kisebb oszloppal Szeretfalvánál leköti, a nagyobbikkal pedig kelet felől megkerüli a beszercei hadosztályt, vagy legalább is leszorítja a Galacon és Tekén át Szászrégenbe menő műútról.

Hogyan oszlott el a beszercei hadosztály a kiválasztott állásban? Ez is olyan kérdés, amelyre hiába próbálnánk kielégítően válaszolni. Csak annyit tudunk, hogy Damaszkín — Szeretfalván kívül — jobbszárnyának biztosítása végett, Bilakot is megszállta, de mindjárt a támadás kezdetén ki is űrítette. Nem bocsátkozott szívósabb harcba Szeretfalvánál sem, mert — idejekorán értesülvén a készülő megkerülésről — elrendelte a visszavonulást Harinán át Galac felé. Szeretfalván csupán utó védet hagyott.

Grotenhjelm terve nem sikerült. A megkerülő oszlop, amelynek reggel fél 9 órakor már Harinán kellett volna lennie, csak délután 1 órakor vergődött fel a Bilak és Harina között húzódó hegygerincre. De akkorára már Damaszkín derékhada elhagyta Harinát s Galac felé haladt.

Az említett hegygerincről Harinára ereszkedő osztrák csapatok már csak a szintén visszavonuló utóvédet akarták bekeríteni. De ez sem sikerült, mert a magyar utóvéd eléggé ügyesen kitért, nyugati irányban, Lekence felé. Azonban két ágyúja és két lövészeres kordéja az osztrákok kezébe került.

Ezalatt Damaszkín Galacnál állapotodott meg, de ott sem volt sokáig maradása, mert csakhamar a megkerülő oszlopnak Grotenhjelm vezette déli csoportja kezdett mutatkozni, a falu keleti oldalán emelkedő hegygerincen. A magyar hadosztály tehát átvonult a község nyugati oldalán levő dombokra. Ezt a visszavonulást a 9 ágyúból álló tüzérség fedezte.

Damaszkin, miután Galacról ilyenformán szabadult, Táacson át Szász-Szentgyörgyre hátrált. Két orosz zászlóalj, lovassággal és tüzérséggel, majdnem eddig a faluig követte, de azután visszafordult. Tács közelében egy huszárszázad és a lengyel dzsidásszakasz, támadást kísérelt meg az orosz dzsidások élszázada ellen, de az oda beosztott osztrák félüteg kartácsai hamarosan megállították.

A tekéi útról leszorult besztercei hadosztály, nagyon rossz dűlőutakon, a késő éjjeli órákban Szász-Szentgyörgyről Mezőörményesre érkezett, 17-én pedig Szászrégenbe vonult.

Az ütközet, bár eléggé hosszan elhúzódott, nem volt véresnek mondható; a veszteségek mindkét félnél csekélyek voltak, mert a besztercei hadosztály szerencsésen kiszabadult a kelepcéből s bár az egyenes útról leszorult, nagyobb baj nélkül érhetette el Szászrégent. Grotenhjelm támadásának az lett, az adott helyzetben kétségkívül eléggé fontos eredménye, hogy Damaszkín hadosztályát végleg eltávolította a Sajó vonaláról, tehát Beszterce közeléből is. A nyomatékosabb üldözést, állítólag, a harc közben kitört ítéletidő szakította félbe.

Itt kell megemlítenünk, hogy Inczedy különítményének előnyomulása, amelyről Grotenhjelm hírt kapott, egyáltalán nem történt meg. Inczedy egyébként, mivel nem volt megelégedve azzal a feladattal, amelyet Bem rárótt, csakhamar megvált a besztercei hadosztálytól s báró Kemény Farkas ezredesnél, a kolozsvári katonai kerület parancsnokánál jelentkezett szolgálatra.

*

Grotenhjelm a most röviden vázolt ütközet után Besztercére vonult vissza. Bem feltevése tehát helyes volt: az orosz altábornagy még nem foglalkozott azzal a gondolattal, hogy végképpen megváljon a Bukovinába vivő két szoros szomszédságától. Azonban egy váratlan, riasztó hír mégis csak kimozdította nyugalmából. Azt a jelentést kapta ugyanis, hogy Damaszkín 6000 emberrel Teke,

Inczédy pedig 5000 emberrel Nagysajó felé közeledik s egyesült erővel akarják Besztercét megtámadni.

Ez a híradás sokszorosan túlzott volt. Csupán annyi bizonyult igaznak belőle, hogy Damaszkín, a Szászrégenig történt felesleges hátrálást jóvá akarván tenni, előrement Tekéig, Inczédy különítményét pedig Nagysajóra irányította. Beszterce megszállására — természetesen — nem gondolt. Ilyen délibábos tervvel nem is foglalkozhatott, már csak azért se, mert a fentemlített 11,000 embernek fele sem volt meg.

Grotenhjelm nem akarta engedni, hogy a besztercei hadosztály újból megszállja a Sajó vonalát; ezért támadásra szánta magát s ennek megfelelően, július 21-én két oszlopban megindult dél felé. Ő maga a főoszloppal Szeretfalván át Tekére tartott, a Wladisavljevics tábornok vezette mellékoszlopot pedig Nagysajóra irányította.

Damaszkín a besztercei hadosztállyal Nagyida nyugati végén, a falu mindkét oldalán emelkedő dombokon helyezkedett el. Inczédy állása ismeretlen.

Grotenhjelm az esti órákban érkezett Nagyida elé s rögtön meg is támadta Damaszkínt. A harc részleteiről mindössze annyit tudunk, hogy mindhárom fegyvernem egyszerre támadott. De még mielőtt nagyobb küzdelemre került volna a sor, Damaszkín Tekén át Oláhújfaluba s onnan másnap Szászrégenbe húzódott vissza. Oda vonult Inczédy is, anélkül, hogy ellenséget látott volna.

Damaszkínnak Szászrégenből Nagyidáig történt előnyomulása nem csak céltalan, hanem határozottan káros is volt. Ha nem mozdul ki, akkor a Lüders utasításaira szüntelenül váró Grotenhjelm sem hagyta volna még el Beszterce vidékét s így a magyar hadosztály némi nyugalomhoz juthatott volna. Megértenők a hadosztályparancsnok eljárását, ha erős ellenállást fejt ki, nagy veszteséget okoz az ellenségnek, s elveszi a kedvét a továbbmenéstől. Így azonban ezzel a csaknem harc nélküli visszavonulással még jobban megrontotta a csapatok, de különösen a tisztikar különben sem rózsás hangulatát.

Ugyanis a tisztek jórésze elégedetlen volt Damaszkín-

nal s mindegyre sűrűbben hallatszott az a kívánság, hogy adja át a helyét Inczédynek, akiben a tisztikar inkább bízott. Talán itt is megisméltődött volna a Székelyföldön Gál Sándor ezredes ellen kitört zendülés, ha Inczedy ott nem hagyja ezt a harcteret. Így azonban, egyébként nem menthető eltávozásával, elvágta az érdekében megindult korteskedés útját.

*

Elérkeztünk a beszercei hadosztály harcainak utolsó jelenetéhez, a július 23-án vívott szászrégeni ütközethez, amelynek színhelye immár a Maros völgye lett.

Az Inczedy-különítménnyel egyesült beszercei hadosztály állománya körülbelül 4600 fő, ágyúinak száma 19 volt. Az oroszoknak és az osztrákoknak a kolera folytán is megcsappant állománya ismeretlen, de még ilyen megfogyatkozott állapotában is sokkal nagyobb volt a magyar hadosztályénál.

Grotenhjelmenek hajnali 5 órakor Tekéről és Bátosról indult két oszlopa Dédrád előtt találkozott. Az ott álló magyar előőrsek, miután az oroszokkal néhány lövést váltottak, a szászrégen—dédrádi út mindkét oldalán elterülő erdőbe húzódtak vissza s ott az utóvéd szerepét vették át. Damaszkín tudniillik itt sem akart nagyobb küzdelembe bonyolódni, hanem csupán annyi időre szándékozott az ellenséget feltartóztatni, amíg a hadosztály Szászrégenen, a Maros és a Görgény-patak hídján keresztül nem vonul Radnóti új ára.

Grotenhjelmen első harcrendjét ezúttal is osztrák csapatok alkották, még pedig a bukovinai határőrök hat százada és egy háromfontos félütege. Mialatt ezek az előbb említett erdőt támadták, Grotenhjelmen hat orosz dzsidásszázadot és egy lovasüteget indított Vajdaszentivánra, azzal a parancsal, hogy ott keljen át a Maroson és zárja el a szászrégen—marosvásárhelyi utat. Ez kétségtelenül nagyon helyes és célszerű intézkedés volt, de a lovasság parancsnoka nem bízott a melléadott vezetőben; gyanút fogott,

hogy csapdába viszi. Ezért, alig hogy elindult, a Szászrégen felől hallatszó ágyúszóra tüstént visszafordult. Ez a súlyos hiba tette lehetővé, hogy Damaszkín aránylag nagyobb kavarodás nélkül vonulhatott vissza derékhadával Marosvásárhely felé. Grotenhjelm bizonyára megmosta a félénk lovasparancsnok fejét, de ezzel már nem lehetett visszahozni az elszalasztott jó alkalmat.

Ezalatt az erdőszélen hosszas puskázás és ágyúzás folyt, s az odaérkezett két orosz vadászzászlóalj, az osztrák csapatokkal együtt, kettős átkaroláshoz fogott. Mihelyt ennek hatása érezhetővé vált, a magyar utóvéd is megkezdte visszavonulását a városon és a hidakon át Radnót-fájára.

A hidak valamelyikénél még egyszer megújult a harc, amelybe ezúttal mindkét fél lovassága is beleszólott. De részleteit, a zűrzavarosán valló kútőkől sehogyan sem lehet megállapítani. A hátráló magyar utó védet négy orosz dzsidadász század és a lovasüteg Körtvélyfájáig követte.

A veszteség egyik félnél sem volt nagy. A magyarokét 50—60 halottra és sebesültre becsülik az osztrák kútők. Ezenkívül 34 emberük foglyul esett, a lengyel légió 61 embere pedig átpártolt az ellenséghez. A szövetségeseik vesztesége 4 halott és 29 sebesült volt.

*

Nem szorul bizonyításra, hogy Damaszkín ezen a napon sem győzhetett. Szászrégen kiűritéséért tehát nem érheti szemrehányás; de annál inkább a reákövetkezett, merőben fölösleges, 63 kilométernyi visszavonulásért. Damaszkín tudniillik, bár a különben is nagyon lanyha üldözés már a 15-ik kilométernél megszűnt, és folytatása sem következett többé, az ütközet napján Marosvásárhelyig, július 24-én pedig Erdőszentgyörgyig hátrált, nem számolva az ilyen hosszú és gyors hátrálásnak el nem maradható bomlasztó hatásával, sem azzal, hogy ilyenformán teljesen elszakadt az ellenségtől.

Azonban mindjárt be is látta, hogy nagy hibát követett

el Július 26-án visszatért Marosvásárhelyre, másnap pedig 5 kilométerrel tovább észak felé, Marosszentgyörgynél szállott táborba. Itt találta a hadosztályt a 28-án Marosvásárhelyre érkezett Bem s mivel a Grotenhjelm ellen tervezett hadműveletet a megváltozott helyzet következtében már nem hajthatta végre, a besztercei hadosztályt báró Kemény Farkas ezredes odarendelt csapataival egyesítette. Ezzel meg is szűnt ennek a hadosztálynak 43 napig tartó önálló háborús szereplése.

VIII.

A nagyszebeni hadosztály felbomlása.

(1849 JÚLIUS 12—21.)

A nagyszebeni kerületre jutott az erdélyi hadsereg leggyöngébb hadosztálya, amelynek — a támadó erők csoportosításából következően — az Oláhországban táborozó osztrák hadtest volt legvalószínűbb ellenfele.

Az erdélyi osztrák hadtestnek a tavaszi hadjáratból ismert sokféle fogyatkozása az egyetlen körülmény, amely az eléje szánt magyar hadosztály gyöngé voltát mentheti. A június 18. és 20. között kelt hivatalos állománykimutatások szerint mindössze 4253 emberből állott, de ennek egy részét is másfelé rendelte Bem, úgy hogy június legutolsó napjaiban már csak 3185 ember és 14 ágyú maradt Pap alezredes kezében. És még ez a csekély erő is a nagyszebeni helyőrségre és három, egymástól jócskán távoleső különítményre tagozódott.

A fogarasi és a fenyőfalvi különítménynek, valamint a nagyszebeni helyőrségnek leszámításával, a hadosztály voltaképeni feladatára, vagyis a Vöröstoronyi-szoros őrzésére, mindössze 3 gyalogszázad, egy fél lovasszakasz és 4 ágyú maradt. Clam-Gallas osztrák hadteste június 22-én 15 zászlóaljból, 14½ lovasszázadból és 35 ágyúból állott, 10,607 főnyi állománnyal, tehát kilencszerez fölényben volt a szoros közvetlen védelmére szánt csapathoz és háromszoros fölényben az egész nagyszebeni hadosztályhoz viszonyítva s így az Oláhország felől várható támadás sikere alig lehetett kétes.

Hogy az események összefüggése érthető legyen, legalább futtában az előzményekről is kell szólnunk.

Mint már hallottuk, az V. orosz hadtest zömének hadműveleti tárgya, az időközben megváltozott hadműveleti terv értelmében, Szeged lett volna, még pedig Brassón, Nagyszebenen és Gyulafehérváron át. Lüders arra számított, hogy július 7-e táján már Nagyszeben közelében lehet. Ennélfogva azt parancsolta Clam-Gallasnak, hogy az osztrák hadtesttel az említett napon törjön be a Vöröstoronyi szoroson, foglalja el Nagyszebet, azután pedig az orosz hadtesttel vállvetve működjék tovább.

Clam-Gallas hadteste június 23-án három oszlopban indult el Cernejiből, a Vöröstoronyi-szoros felé, ámde a már hallott székelyföldi események csakhamar mást parancsoltak.

Lüders ugyanis Hasford félsíkerei nyomán azt határozta, hogy Brassóban kellő őrséget hagy, azonnal Nagyszeben felé indul s ennek a szándékának megfelelően Engelhardt tábornok dandárát már július 2-án Sárkányra küldte, ő maga pedig ugyanazon a napon Vledényig haladt. Engelhardt előreküldött felderítő lovassága már június 25-én Fogaras közelébe jutott s mind ezen a napon, mind pedig 29-én is, összecsapott a 15. («Mátyás») huszár ezred ott állott részeivel. Ezek voltak a nagyszebeni hadosztály első harcai.

Azonban Gál Sándor ezredes újabb előnyomulása alaposan megzavarta Lüders számítását, mert az orosz hadtest nemcsak hogy Sárkányon túl nem jutott, hanem július 4-én Prásmárig volt kénytelen visszavonulni. Brassó és Fogaras között — Vledényben — csupán Engelhardt dandára maradt.

Most tehát, az osztrák hadtestnek szóló korábbi parancsát megmásítva, elrendelte Lüders, hogy ez a hadtest ne a Vöröstoronyi-, hanem a Törösvári-szoroson törjön be Erdélybe s az oroszok háta mögött tartsa féken a székelyeket. Ezt az újabb rendelkezést Rámnicu-Valceában kapta meg Clam-Gallas.

Természetes, hogy a Lüders és Clam-Gallas között tör-

téletekről Pap Vilmos alezredes mitsem tudhatott. Arról azonban már hallhatott, hogy Brassó elveszett s hogy az oroszok éldandára Sárkányig hatolt. De a veszedelem legalább egyelőre még elodázódott, mert Eüders, Gál székeley hadosztályának július 5-én beállott felbomlása után sem mert mindjárt megindulni Nagyszeben felé. Miután a székeleyek szemmeltartása végett Essaulov tábornok vegyesdandárát Sepsiszentgyörgynél hagyta, hadteste zömét Földvárnál egyesítette és ott Clam-Gallas jövevényére várakozott. Engelhardt tábornok újból elővédül szánt dandára július 11-én Sárkányig hatolt s másnap a fogarasi magyar különítménnyel is leszámolt. Az utóbbi egy fél zászlóaljából és egy huszárszázadból állott 667 emberrel, 137 lóval, 3 darab 6-fontos és 3 darab 3-fontos ágyúval, Móricz József alezredes parancsnoksága alatt. Engelhardtnak pedig 8 zászlóalja, 12 lovasszázada volt, mintegy 7500 főnyi állománnyal.

Bem határozottan megparancsolta Móricznak, hogy különítményével a fogarasi várat védelmezze s lehetőleg sokáig tartóztassa ott fel az oroszokat. Azonban Pap alezredes ezzel nem törődött: nyílt harcra s balsiker esetén észak felé, Segesvárra való visszavonulásra utasította Móriczot.

Mint a későbbi események tanúsítják, Pap nem akart az oroszokkal megütközni, hanem már a fogarasi események idején az volt a szándéka, hogy a harc elől idejekorán kitérve, a Nagyküküllő völgyébe vonul vissza s ott egyesül Móricz csapatával. Ámde Engelhardt is számot vetett azzal a lehetőséggel, hogy Móricz átkel az Olt jobbpartjára s az orosz dandár egy részét eltérítheti tulajdonképeni feladatától és irányától. Hogy ezt megakadályozhassa, július 12-én, még virradat előtt, útrakelt Sarkaidből, még pedig dandárja zömével a Fogarasra vivő országúton. Nyolc dzsidásszázadot s egy fél lovasüteget a halomgyi gázlón át az Olt jobbpartjára, a fogarasi hídhöz, négy kozákszázadot pedig, Fogarast délről megkerülve, Bethlenre irányított.

Ezzel a magyar különítmény útját mind Nagyszeben, mind Segesvár felé elvágta.

Mundrauál bukkantak az oroszok a magyar előőrsökre, s ezeket — alig számottevő harc után — Fogaras felé szorították. Móricz derékhada a város keleti szélén foglalt állást s ott el is torlaszolta az országutat. Azonban ez az állás, az oroszok délről fenyegető megkerülő mozdulata folytán, nem volt huzamosabban védhető. Ennélfogva itt is csak a magyar utóvéd maradhatott s ennek oltalma alatt igyekezett Móricz az Olt hídjához. Ámde mire odaért, már ott voltak Engelhardt dzsidásai is, háta mögött pedig a gyöngye utóvéd csak rövid időre állíthatta meg az orosz gyalogságot. Nem volt vesztegetni való idő. Móricz, nehogy két tűz közé szoruljon, gyorsan nyugatra, a nagyszebeni útra fordult, csak hogy itt, Bethlen közelében, a kozákokkal találkozott. Más menekvés hiányában, most az Oltón próbált átgázolni csapatával. Azonban az a hely, amelyet kiszemelt, nem volt alkalmas az átkelésre s így történt, hogy az időközben minden oldalról körülfogott magyar különítmény, rövid, de véres harc után, megadta magát az oroszoknak.

Minthogy Engelhardt egyelőre beérte Fogaras megszállásával, Nagyszebent még nem fenyegette közvetlen veszély. Ugyanis Lüders csak július 15-én kelt útra Földvállról, mert ezen a napon érkezett Brassóba az oroszokat felváltó osztrák hadtest utolsó részlete, Engelhardt pedig máris 63 kilométerrel előzte meg a hadtest zömét, ennélfogva most várnia kellett, míg Füders eléggé meg nem közelíti. Az utóbbi 17-én ért Fogarasra s ugyanakkor indult el onnan Engelhardt Nagyszeben felé.

Bem, mivel a már előbb kifejtett okok miatt nem vihetett Nagyszebenbe segítséget, a dévai hadosztályból rendelt oda némi erősítést. Bz a segítőcsapat: 4 gyalog-, egy lovasszázad és 2 darab 6-fontos ágyú, mindössze 452 ember, július 17-én érkezett Nagyszebenbe, de gyöngye volta miatt nem sokat javíthatott a veszedelmes helyzeten. Gábor Áron 4 darab 6-fontos ágyút indított oda, de ezek már nem jutottak el Paphoz, bár kétségtelen, hogy július 2-a előtt hagyták el Kézdivásárhelyet.

Pap alezredes még július 4-én, vagyis Lüders első elő-

nyomulásának hírére, azt parancsolta Bíró Ede őrnagynak, a fenyőfalvi különítmény parancsnokának, hogy az utolsó emberig védelmezze az Olt hídját. Egyúttal pedig valamennyire meg is erősítette a különítményt, amely most már 3 gyalogszázadból, egy fél huszárszakaszból, 2 darab 6-fontos és 4 darab 3-fontos ágyúból, mindössze 567 emberből állott.

Július 18-án, bizonyára a fogarasi eset hatása alatt, olyanformán módosította az említett parancsot, hogy abban az esetben, ha az oroszok fölös erővel kelnének át valahol az Oltón, s Bíró megátmadnák, ez a Nagytalmácstól délre eső magaslatokra húzódjék s Ihász alezredes vöröstoronyi különítményével egyesüljön.

Ez a parancs éppen az utolsó pillanatban kelt, mert Engelhardt július 17-én Fogarasról elindult s másnap déltájban Alsó-Porumbákra érkezett. Ott az Oltón hajóhidat veretett s egy erős osztagot Szakadátton át Hortobágyfalvára küldött. Ez megszállta a nagyszeben—újegyháza—segesvári utat s ezzel megakadályozta, hogy Pap abból az irányból erősítést kaphasson, másrészt pedig azt is, hogy arrafelé elvonulhasson.

Bíró, mikor ezt megtudta, délután 5 órakor elindította a málhát Nagytalmács felé, azután pedig ő is útrakelt különítményével, amelyet már a beállott sötétségben, a nagytalmácsi hegyek déli lábánál állított fel s onnan jelentést küldött Ihász alezredesnek.

Ezen a napon az orosz hadtest zöme Szkoréig hatolt. Engelhardt másnap (19-én) egész dandárával Veszvénybe vonult s ott a Feleken és Fenyőfalván át érkező Lüderszel egyesült. *Ezzel a nagyszebeni helyőrség útja Vöröstorony felé is elzárult.*

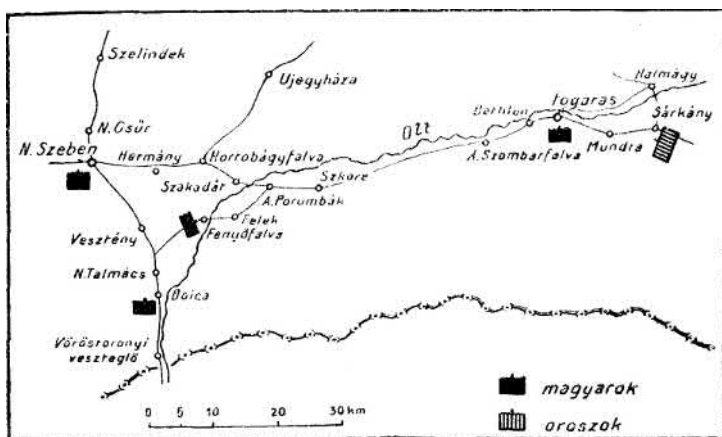
Július 19-én — már korán reggel — Nagytalmács körül portyáztak a kozákok, délután pedig nagyszámú orosz lovasság vonult Veszvényből Boica felé. Azonban Baróthy László őrnagy két gyalogszázada rövid puskázással visszatért az ellenségét. Veszteség egyik részen sem volt.

Nem sokkal azután, hogy Engelhardt Veszvényi megszállta, Pap alezredes a nagyszebeni helyőrséggel — valami

1500 fővel — Nagy csűrön és Szelindeken át elvonult Medgyes felé, s magára hagyta Ihásznak Biróéval egyesült különítményét.

*

A Vöröstoronyi-szorosnak mindenkor megvolt a maga katonai fontossága. A Töröcsvári-szorostól nyugatra ez volt az egyetlen út, amelyen az akkori időben hadiszekerek könnyűszerrel járhattak, ezért már a középkorban is gon-

7. A nagyszébeni hadosztály helyzete, 1849 július 11-én.

doskodtak kellő elzárásáról. A magyar határtól, vagyis a Riu Vadului alsó folyásától mintegy 2 kilométernyire észak felé, a Lator patak (L,otra, Lotriona) és az Olt közé könnyöklő hegyfokra, az úgynevezett «Latorvár» épült, amely azonban már régesrégóta romban hever. Innen 4 kilométernyire észak felé, egy kerek vigyázótorony romjai meredeznek az Olt partján. A toronytól az országutat elzáró fal húzódott fel a hegyoldalra. Végül Boica déli végén ott találjuk a tulajdonképeni «Vöröstorony» nevű váracskát. Ez az Oláhországba vivő országút nyugati oldalán a lejtőre épült s valamikor egyszerű vigyázóhely (Kula) volt. Magvát a körülbelül 12 méter magasra falazott, vö-

rörsre festett, négyszögletű vaskos öregtorony tette, amelyhez később többféle toldalékot ragasztottak. A torony déli oldalán, Oláhország felé, 6 ágyút befogadó bástya épült. Az Olt felől az épületek külsőfala egyszersmind fogatul is szolgált. A váracsát a hegyoldaltól mély és belső oldalán falazott nyakárok választotta el. A vár délkeleti végétől az Öltig kőfal nyúlt alá; ennek kapuján vitt át az országút Oláhország felé. *A kicsiny erősség csakis dél-jelől jövő támadás esetén volt valamennyire védhető.*

1849-ben, a most leírt váracsán kívül nem volt állandó jellegű erődítmény a szorosban, jóllehet az ott vívott ismételt harcok szükségessé tették volna. A határszél közelében álló Vöröstorony nevű telepnél is, ahol a tárgyalandó harcok utolsó jelenete lezajlott, a természetadta erősségen emberi kéz nem sokat javított.

A Lator-patak torkolatánál álló veszteglőház védelemre volt berendezve. A patak hídjától délkeletre, a lejtőn, északnyugati lövőiránnyal 6 ágyúállás, a telep déli vége és az Olt között pedig, délnyugati lövőiránnyal, két ágyút befogadó ütegsánc épült. Mindez azonban kevés és nagyon kezdetleges volt.

*

A szoros védelmére Ihász Dániel alezredes parancsnoksága alatt egyesült, mindössze 1637 főnyi kis magyar had, 9 gyalogszázadból, 1 lovasszakaszból és 8 ágyúból állott. Előőrsei Nagytalmács és Boica között helyezkedtek el, a különítmény derékhada pedig Boica északi szélét szállotta meg.

A támadásra kijelölt orosz csapatok július 20-án hajnali 4 órakor indultak Vesztényből s elővédjük 6 órakor ütközött össze Ihász előőrseivel. Az orosz elővéd egy része szemben foglalkoztatta, másik része délnyugat felől kerülte meg a magyar előőrseket. Az utóbbiak, nehogy a derékhadtól elszakadjanak, Boica felé hátráltak, ahol Ihász a falu északi szélén próbálta meg az ellenállást. A váracska már csak az ütközet végén jutott némi szerephez.

Körülbelül másfél óra hosszáig tartó harc után Ihász — nehogy visszavonulását meggátolják az oroszok — kiűrtette a falut s megkezdte a hátrálást a határ felé, de

csapatainak egy része már csak erős küzdelem árán tudott magának utat törni a szoros irányában.

Ihász szerencsésnek mondható visszavonulását az tette lehetővé, hogy a szembetámadó oroszok egyelőre nem mentek túl Boicán, a magyar balszárny ellen küldött két orosz vadászszázalaj pedig a váracska fölötti magaslatra igyekezett. Ez azonban hosszabb időbe telt, úgy hogy mire az erősség fölé ért, Ihász már elvonult s a váracskában csupán I tiszt maradt, 40 főnyi legénységgel.

Az orosz vadászok a hegy felől a nyak árokba hatoltak, egy századuk pedig az öregtornyot rohanta meg, amelynek kicsiny őrsége csakhamar megadta magát.

Ivüders a határ felé húzódó magyar különítmény üldözésére egy teljes vadászrezdet, egy kozákszázadot és egy nehéz üteget küldött. Ihász utóvédje, makacs ellenállás közben, lépésről-lépésre hátrált. Az orosz hadtestparancsnok, hogy gyorsabban célt érjen, két vadászszázalajat irányított a szorost nyugatról szegélyező hegyekre. Mindamellet már dél lett, mire Ihász csapatai s nyomukban az oroszok, a Lator-patak mögötti állás közelébe jutottak.

A magyarok itt újból ellenálltak, jóllehet az orosz nehéz üteg erősen lőtte őket. Mivel szembetámadással bajos lett volna ezt az állást áttörni, Lüders itt is a megkerüléshez folyamodott, még pedig úgy, hogy három vadászszázadot — oláh pásztorok vezetése alatt — a magyarok állása mögé irányított, 50 lövészt pedig átküldött az Oltón, hogy a túlsó partról Ihász jobbszárnyát nyugtalanítsák.

Az ütközet sorsát a nyugat felől megkerülő oroszok döntötték el véglegesen. Ezek, délutáni 2 óra tájban, minden harc nélkül megközelítették rendeltetésük helyét s ugyanakkor Lüders szembetámadta a magyarok állását.

Ihász, nehogy egész kis hadával együtt elfogják, még idejekorán elrendelte a visszavonulást Oláhország felé. Két ágyúval megerősített utóvédje még egyszer megállott. Ámde az egyik — Gábor Áron-féle — ágyú csakhamar elhasadt, a másikat pedig, nehogy az ellenség kezére jusson, az Oltba dobatta a különítmény tüzérparancsnoka, Bodola főhadnagy. Ez volt az utolsó ellenállás; utána már csak

az akkor még török területre — Oláhországba — való hátrálás következett, míg csak a visszavonulók, Cainen közelében, török csapatra nem bukkantak, amely tüstént lefegyverezte őket.

Az elmondottakat mérlegelve, a legnagyobb elismeréssel kell adóznunk Ihász alezredesnek, mert olyan szívósan és elszántan igyekezett megoldani súlyos feladatát. Más viszonyok között a visszavonulás a bajból való menekülést jelenti; itt azonban a minden támogatástól megfosztott, magárahagyott csapat egyik veszedelemből a másikba került s ha egyszer az ország határán túljutott, nem volt többé visszatérés.

Ihász nehéz feladat elé állította a legalább hatszor akkora ellenséget s az a 452 főnyi, vagyis 28% veszteség, amelyet Nagytalmácstól a határig szenvedett, eléggé igazolja csapatainak kitartását.

Mivel a nagyszebeni hadosztály megszűnt élni, Lüders július 21-én minden ellenállás nélkül megszállta Nagyszeben. Szólnunk kell tehát ennek az eseménynek következményeiről is.

Attól fogva, hogy az orosz hadtestparancsnok Nagyszeben helyett Brassóba irányította Clam-Gallast, a Vöröstoronyi-szorosnak orosz részről való megszállása nem maradhatott el többé. Mivel Lüders Nagyszeben környékét választotta további hadműveleteinek közbenső alapjául, múlhatatlanul szükségessé vált, hogy tulajdonképpeni hadműveleti alapjával, Oláhországgal, ne csak a most már távoleső Törösvári- és Tömösi-, hanem a Nagyszebennel szomszédos Vöröstoronyi-szoroson át is közlekedjék. Július 20-án, mint láttuk, megnyitotta ezt az utat, ami nagy előny volt, mert most már mindenféle pótlás nem a bizonytalan erdélyi, hanem a megbízhatóbb török területen át történhetett. Ez volt Nagyszeben elvesztésének első következése.

A második a Gyulafehérvárat megfigyelő, időközben megerősített különítmény visszavonulása lett. Bár a vár lövetése már hosszabb idő óta szünetelt, a megfigyelő csapatok még ott táboroztak. Ámde ezeknek ottani órai

is meg voltak számlálva, mert helyzetük azonnal tartathatlanná vált, mihelyt az oroszok Nagyszeben tájáról a Maros völgye felé indultak. Stein ezredes ezt be sem várta: július 25-én Marosváradjánál egyesítette csapatait, azután pedig Szászsebes irányában visszavonult velük.

*

Bem, amikor Pap alezredesnek szóló parancsát kiadta, még nem tudta, mert nem is tudhatta, hogy időközben gyökeresen megváltozik a barcasági helyzet. Abban bízott tehát, hogy a netalán Nagyszeben felé tartó kisebb orosz erőt — legalább egyidőre — Pap alezredes hadosztálya is megállíthatja, mialatt ő Brassó környékéhez köti az V. orosz hadtest zömét.

Érthető, hogy ellenállásra utasította a nagyszebeni hadosztályt. Arra nem is gondolt, ami történt, hogy Pap, hadosztályának majdnem felével harc nélkül megszalad az ellenség elől. Mihelyt megtudta, tüstént elmozdította és haditörvényszék elé állította a küzdelem elől kitérő szófogadatlan hadosztályparancsnokot. De ezzel már nem lehetett jóvátenni az elkövetett súlyos hibát.

Természetes, hogy az egyesült nagyszebeni hadosztály is sokkal gyöngébb volt, semhogy sikeresen vívhatott volna meg az V. orosz hadtest odavonult legnagyobb részével. Pappnak tehát okvetlenül ki kellett térnie a megsemmisítő vereség elől, de nem lett volna szabad, Bem parancsát megszegve, a fél hadosztállyal Székelykeresztúrig hátrálnia. A helyzet mindenképpen azt kívánta, hogy ott maradjon a *nagyszebeni kerületben* s várja meg a kedvező alkalmat, amidőn ártalmára lehet az ellenségnek. Ez az alkalom csakhamar meg is jött, akkor tudniillik, amidőn Lüders, a háromszéki és a moldvaországi események hírére, hadtestének legnagyobb részével elvonult Segesvár felé s Nagyszeben őrzésére mindössze 5 zászlóaljjal, 2¼ lovasszázaddal, 12 ágyúval és egy röppentyűs üteggel hagyta ott Hasford altábornagyot.

Ha Pap csatlakozik Stein ezredesnek most már felhasználható gyulafehérvári különítményéhez, egyesült erővel ki lehetett volna verni Hasfordot az országból.

IX.

Bem háromszéki és moldvaországi hadműveletei.

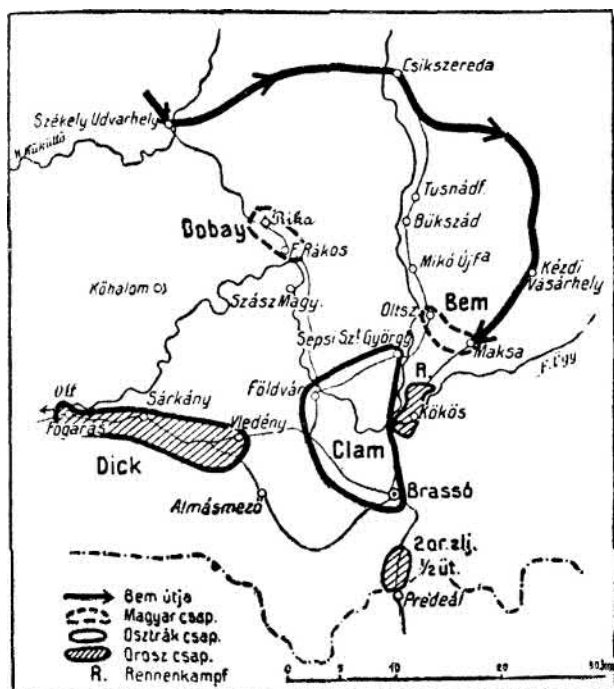
(1849 július 16—25.)

Már a beszercei hadosztály harcairól szóló fejezetben említettük, hogy Bem, az ott elmondott okoknál fogva, elhagyta Damaszkín alezredest, s Marosvásárhelyre, majd onnan, Székelyudvarhelyen át, Csíkszeredára sietett. Még éppen idejekorán ért oda, hogy a Gál Sándor ezredes ellen támasztott zendülést elfojtsa s ezzel a székely hadosztály teljes felbomlását meggátolja.

De különben is nehéz munka várt rá. A székely hadosztály összeszedelőzködött s most újoncokkal erősen feltöltött maradványait, a többfelől odarendelt, szintén jókora részben újonc csapatokkal egygké kellett néhány nap alatt kovácsolnia, mert halogatásra nem volt idő. Bemben kitűnő szervezőképesség is lakozott s ennek volt köszönhető, hogy az újjáalakult hadosztály már július 19-én készen állott az újabb támadó hadműveletre. Bem tüstént hozzá is fogott, nehogy az oroszok, őt megelőzve, Csíkszékbe hatoljanak. Tudta ugyanis, hogy Brassó az ellenség kezére került; hallott a Feketeügy vonalán vívott meddő harcokról, a sepsiszentgyörgyi vereségről, valamint arról is, hogy az V. orosz hadtestnek csupán egy része maradt Brassóban és a Feketeügy közelében, Gál fénkartása végett, másik — jóval nagyobb — része azonban Fogaras felé indult.

Bem úgy számított, hogyha ő Gál hadosztályát megérősíti s a Barcaságban és Háromszék szélén hagyott oro-

szókra veti magát, Brassóból s az alatta nyíló két szorosból kiüzi őket, akkor Lüders — Oláhországgal való összeköttetése megszakadván — kénytelen lesz hadtestével

8. A helyzet 1849 július 19-én.

Brassó felé, tehát tulajdonképpen hadművelési céljával ellenkező irányba fordulni.

A terv alapján véve helyes volt, de teljes megvalósulása három feltételtől függött. Még pedig elsősorban attól, vajjon a Barcaságba június 20-án betört oroszok ereje csakugyan nem több-e 10—12 ezer embernél, mint Bem még július i-én is hitte. A második feltétel az volt,

hogy vajjon Gál ezredes meg tudja-e Háromszéket oltalmazni Bem jöveteléig, végül pedig — harmadik feltételként — az oroszoknak nem volt szabad időközben erősítést kapniok. *Azonban a három feltétel közül egy sem teljesült.*

Az új támadáshoz szükséges csapatokat — mint már hallottuk — nem a 3500 főre olvadt beszercei, hanem a dévai és a kolozsvári hadosztályból, valamint a gyulafehérvári ostromzárból vette s nagyobb részüket Csíkszeredára, kisebb részüket pedig Segesváron és Kőhalmon át, a Homoród és a Vargyas völgye között emelkedő Rikátetőre rendelte. Minthogy ezek a csapatmozdulatok eléggé sokáig tartottak, Bem július n-ig a beszercei hadosztálynál maradhatott.

Még el sem jutott Csíkszeredára, amikor már «deus ex machina»-ként bevonult Brassóba gróf Clam-Gallas altábornagy, az erdélyi osztrák hadtesttel. Ezzel a helyzet teljesen felborult. Igaz, hogy Clam-Gallas hadteste, a kolera és a vérhas pusztítása következtében, 10 ezer helyett csak 8000 főnyi állománnyal érkezett meg, de ezt a fogyatkozást bőven pótolta Rennenkampf orosz tábornoknak egy gyalog-, egy dzsidásezredből, három kozákszázadból, egy gyalog- és egy fél lovasütegből alakult, mindössze 4887 főnyi különítménye, amelyet Lüders az osztrák hadtest támogatására a Barcaságban hagyott.

Ezt beleszámítva, július 19-én 17% zászlóalj, 24½ lovasszázad, 6½ üteg és 5 darab röppentyűvető állott, kerekszámban 12,900 emberrel, Clam-Gallas parancsnoksága alatt. A magyar haderő ezzel szemben ez volt: Maksa körül 6 zászlóalj, 3¾ lovasszázad, 5 üteg és 2 utászszázad. A Rikán: 2 zászlóalj, 1 lovasszázad, 1 üteg. Mindössze 8500 ember, 30 vagy 32 ágyúval.

*

Július 14-én és 15-én váltotta fel az osztrák hadtest a nagyobb részben másfelé szánt orosz csapatokat, hogy — herceg Paskievics tábornagy kívánsága szerint — leverje

a székeleyeket s visszaállítva földjükön a háború előtti régi rendet, minden kelet felől jöhető bajtól megoltalmazza az V. orosz hadtest hátát.

Bizonyos, hogy ezt a feladatot csak kíméletlen gyors támadással s az első siker haladéktalan és alapos kiaknázásával lehetett volna kielégítőn megoldani. Az osztrák hadtestparancsnok azonban csupán védőszerepre vállalkozott, támadásra egyelőre nem. Ereje az utolsó pillanatig szét volt forgácsolva, mert amidőn Bem támadása július 20-án bekövetkezett, Sepsiszentgyörgynél csupán Van der Null dandára, Kökös közelében pedig csak Rennenkampf orosz különítményének két harmadrésze állott vele szemben. Komoly harcra nem került a sor, mert Van der Null dandárának csupán utó védje (i zászlóalj, némi lovasság és i üteg) állott meg az Olt sepsiszentgyörgyi hídjánál, de jelentéktelen csetepaté után az is visszahúzódott a derékhadhoz Illyefalvára. (4. és 8. vázlat.)

Ugyanaznap Bem oldaloszlopa Uzon és Kökös között megtámadta s másfélórai harcban a Feketeügy balpartjára nyomta vissza Rennenkampf lovasságát. A Rikán álló magyar különítmény nem jutott harcba.

Bem másnap Illyefalvánál újra támadott, de nagyobb nyomaték nélkül. Azonban ennek a július 20-i és 21-i ütközetnek mégis meglett az az eredménye, hogy az ellenség elhagyta Háromszéket s a Barcaságba vonult vissza. Az öreg vezér akkor már tudta azt is, hogy I[^]üders egy orosz dandárt hagyott Fogarason, azzal a feladattal, hogy szükség esetén Clam-Gallas segítségére siessen. Bem ilyen kedvezőtlen erőviszonyok között nem számíthatott többé *közvetlen* taktikai sikerre. Lemondott tehát Brassó felszabadításának s a Tömösi- és a Töröcsvári-szoros elfoglalásának mindeddig ébren tartott gondolatáról. De hogy az ellenséget váratlan sakkhúzással mégis megzavarja, Kosuth-tal közösen szőtt tervének, a Moldvaországba való betörésnek megvalósításához fogott.

Már július 21-én elhagyta Sepsiszentgyörgyöt, Gál Sándor ezredesre bízván az ottmaradt csapatokat, amelyek-

nek megerősítésére odarendelte a Rikáról a Sí. zászlóaljat.

Július 22-én végre Clam-Gallas is a cselekvés terére lépett, amennyiben Eisler ezredesnek megparancsolta, hogy derítse fel a magyarok Sepsiszentgyörgy körül gyanított állásait a másnapra tervezett támadás előkészítéseként. Ez az erőszakos kémszemle arról győzte meg Eislert, hogy Szemerján, vagyis Sepsiszentgyörgy tőszomszédságában van valamelyes magyar haderő, Sepsiszentkirályon és Illyefalván azonban nincs.

Ennek alapján tehát azt lehetett volna várni, hogy Clam-Gallas 23-án ott próbálkozik meg a támadással, ahol egy nappal előbb csakugyan voltak magyar csapatok. Annál meglepőbb, hogy sem az élőpatak—szemerjai, sem az aldoboly—illyefalva—szemerjai utat nem választotta, hanem Arapatakról nyomult Illyefalvára, hogy az utóbbi helyen *képzelt* ellenséget oldalba támadhassa.

Mivel az akkori szabály szerint Gál Sándor ezredesnek csak előőrsei állhattak Illyefalva vagy Sepsiszentkirály táján, nyilvánvaló, hogy Clam-Gallas oldaltámadása csakis az előőrsoket érthette volna, a magyar különítmény zömét azonban nem. Eein ezredesnek adott utasításából kitűnik az is, hogy az osztrák hadtestparancsnok csak meg akarta riasztani a magyarokat, hogy azok — az ijedség hatása alatt — legalább néhány napig nyugton hagyják őt Brassó vagy Földvár környékén, a hivatalosan letagadott, de valójában féltve-féltett egerút, a Tömösi- és a Töröcsváriszoros közelében.

Bem moldvaországi hadműveleteinek tárgyalását későbbre hagyjuk s lássuk most, miként folyt le Clam-Gallas július 23-i támadása.

Clam-Gallas július 22-én úgy rendelkezett a másnapi támadásra vonatkozólag, hogy a hadtest zöme, vagyis a Van der Null-, Stutterheim- és Eisler-dandár, úgyszintén a tüzértartalék is, az említett sorrendben, 23-án reggel 3 órakor induljon el Földvarról s Hídvégen, Árapatakon és a hegyeken át Illyefalvára nyomuljon, ahova délelőtti 9 órakor kellett volna a hadtest élének érkeznie.

Schönberger ezredes lovasdandára reggel 7 órakor kel át az Olt erősi hídján s 9 órakor találkozik a hegyekről Illyefalvára ereszkedő három gyalogdandárral.

Végül Rennenkampf tábornok orosz különítménye (2 zászlóalj, 1 dzsidásezred, fél kozákszásad, fél lovas- és fél gyalogüteg), ugyancsak 7 órakor a kökösi hídnál gyülekezik s az Olt balpartján a hadtesttel egy magasságba hatol. A további eljárás az Illyefalva körül sejtett összecsapás eredményétől függött.

Árapatak és Illyefalva közé a baróti hegység végső nyúlványa ékelődik. Ezen ment át a két falut összekötő gondozatlan szekérút, részben csak taligaút, amelyet ezen a napon feneketlenné változtatott a zuhogó eső. A Van der Nüll-dandár éle, 9 óra helyett, csak délután 2 órakor ért Illyefalvára.

Clam-Gallas, nehogy a torlódás s a fennakadás még jobban fokozódjék, Stutterheim dandárát Erősdre irányította, abban a hitben, hogy onnan talán könnyebben feljut a hegyre. Ámde az út Erősd előtt és mögött is feneketlen volt, úgy hogy Stutterheim ezredes kénytelen volt 6 pár ökröt keríteni a faluban s azokkal egyenkint húzatta fel az ágyúkat és lövészeres kordékat a hegyre, mert az oláhországi hosszú menettel elcsigázott s az utolsó napok szüntelen hajszájával még jobban kimerített lovak valószínűleg a sárba ragadtak.

Ez a nem várt akadály éppen öt órai késést okozott. Mindez még nem lett volna nagy baj, ha a feltevésnek legalább a magyarok helyzetére vonatkozó része bevált volna. De bizony itt is tévedett az osztrák hadtestparancsnok, mert Illyefalvát üresen találta. Így tehát az oldal-támadásból semmi sem lett. Hogy azonban a hosszú és fárasztó út ne legyen hiábavaló, kénytelen volt — eredeti szándékától eltérően — továbbhaladni, immár egyenesen Sepsiszentgyörgy irányában. De most legalább nem vak-tában ment, mert az illyefalvi toronyból — messzelátóval — Sepsiszentkirály mögött és Szemerja előtt, magyar csapatokat lehetett látni.

Mikor Bem elvonult Moldvaország felé, Gál Sándor ez-

redes parancsnoksága alatt $3\frac{4}{6}$ zászlóaljat, 2 lovasszázadot, $1\frac{1}{2}$ utászszázadot és 18 ágyút, legjobb esetben 4200 embert hagyott Sepsiszentgyörgyön. Az itt harcolt osztrák (és orosz) csapatok állománya körülbelül két és félszer ekkora lehetett.

*

Délutáni 2 óra volt, mire a hegyeken átkelt osztrák csapatok *éle* Illyefalvára ért, ahol a Schönberger-lovasdandár régóta várt rá. Időközben az eső is elállt s derülni kezdett.

Magyar részről 3 gyalogszázad állt Sepsiszentkirály mögött. Gál, mikor az ellenség közeledését megtudta, egy huszárszázaddal és két ágyúval eléje sietett, hogy Clam-Gallast mindaddig feltartóztassa, amíg csak a magyar derékhad meg nem szállta a szemerjai állást.

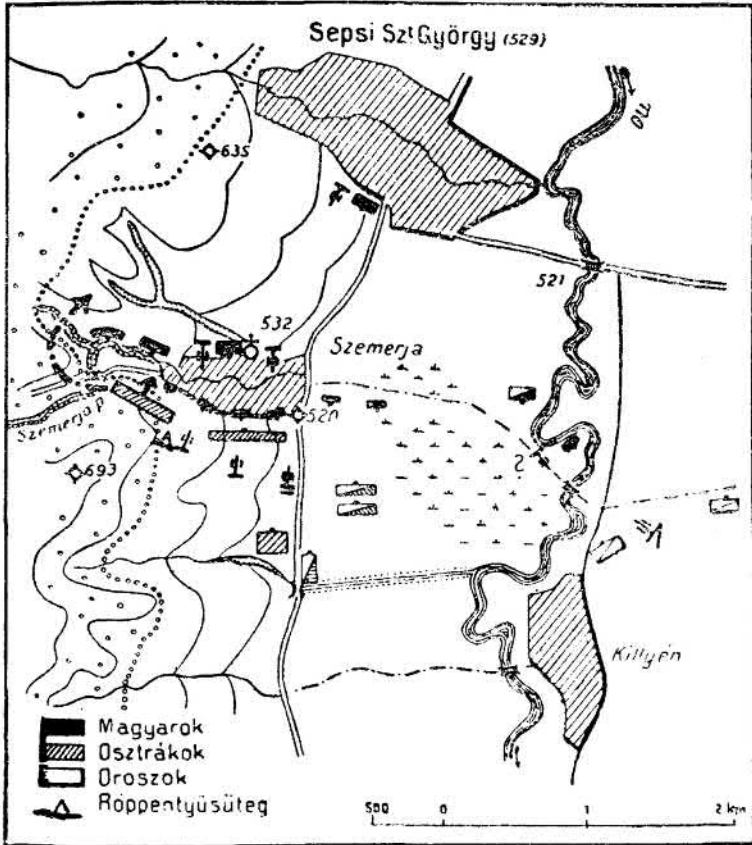
Négy óra már elmúlt, mire a felvonulás bevégződött s a támadás megkezdődött. Természetes, hogy az osztrákoknál jóval gyöngébb magyar előcsapatok nem bocsátkozhattak döntő harcba. Vissza kellett vonulniuk, még mielőtt az ellenség átkarolhatta, vagy megkerülhette volna őket. De feleúton Sepsiszentkirály és Szemerja között, rövid időre, még egyszer megállottak.

Miután az Illyefalva és Szemerja közötti területen magyar részről minden ellenállás megtört, arra a harcra került a sor, amelyet sepsiszentgyörgyi harmadik (hibásan: második) ütközetnek hívunk.

Az a védővonal, amelyben Gál ezredes különítménye megállapodott, az Oltnak Szemerjától délkeletre eső hídjánál kezdődött. Onnan a falu déli szélén, majd a Szemerjapatak balpartján húzódott tovább s a falu nyugati végétől számítva, körülbelül 800 lépés távolságban végződött, az ott betorkolló szakadékos mellékvölgynél. Az egész védővonal hossza 5000 lépés, ami a legfeljebb 3700 főnyi magyar gyalogságnak nagyon sok volt, még akkor is, ha feltesszük, hogy az eső teljesen feláztatta a részben amúgy is lucskos, süppedékes szemerjai rétet.

Ezen a hosszú védővonalon tehát bizonyára egyes hé-

zagoknak vagy nagyon gyéren megszállott szakaszoknak kellett támadniuk. Ez, elegendő magyar tartalék hiányában, kétségtelenül megkönnyítette az állás áttörését. Az állás kulcsa mindenesetre a jobbszárnyon volt. Ha ez

9. A sepsiszentgyörgyi ütközet 1849 július 23-án.

elveszett, a közép és a balszárny sorsa is eldőlt. A jobbszárny csak akkor veszthette volna el a fontosságát, ha a támadó az Olt balpartján is kellőképpen előnyomul s a sepsiszentgyörgyi hídon átkelve, a védő balszárnyára vagy hátába támad. Július 23-án ez lett volna *Rennenkampf*

orosz különítményének igazi feladata, amelyet azonban nem oldott meg.

A magyar csapatok elhelyezkedésének részleteit, szakszerű leírások hiányában, még csak némi valószínűséggel sem állapíthatjuk meg. Pontos hivatalos jelentést sehol sem lehet találni, a szemtanúk felületes feljegyzései pedig jóformán semmit sem mondanak.

A helyszín és az ütközet alaposabb vizsgálata alapján valószínűnek látszik, hogy a magyar gyalogságnak körülbelül fele a jobbszárnyon, negyedrésze a középben állt. Valami kevésnek az Olt hídjánál is kellett lennie, s ami ezenkívül még megmaradt, a tartalékot alkotta. Az egész (gyöngé) lovasosztály a balszárnyra jutott. Szemerja déli szélén, az országúttól nyugatra 3 ágyú, a templom közelében pedig 9 állott. A tartaléknál is volt 3 ágyú; három másnak helye azonban ismeretlen.

*

Elmúlt már 6 óra is, mire a támadásra kielölt két osztrák gyalogdandár Szemerja alá érkezett.

Clam-Gallas támadásának alap gondolata az volt, hogy a Van der Nüll-dandár a magyar jobbszárnyat igyekszik átkarolni, mialatt Stutterheim dandára Szemerja előtt leköti Gál vSándor erejét. *Az Olt túlsó partján haladó orosz különítmény csak tüntetésre szorítkozik.*

Az osztrák hadtestparancsnok és vezérkari főnöke — Wagner őrnagy — felismerte ugyan a magyar jobbszárny fontosságát, de azt a nagy hibát követte el, hogy ennek a szárnynak leküzdését a gyöngébb dandárra bízta. Ennek káros következményei csakhamar mutatkoztak is.

Az osztrák tüzérségből a röppentyűs üteg az erdő sarkánál kapott helyet s tőle jobbra és hátra lépcsőzve a két 6-fontos, végül lenn, az országút mellett, a 12-fontos üteg foglalt állást. A tüzérállás megalakulása után Stutterheim megállt 500 lépésnyire Szemerja előtt, ahonnan a 3 magyar ágyú máris visszavonult a templom közelébe. Rennenkampff ágyútűzzel zavarta a magyar balszárnyat,

Schönberger ezredes lovasdandára pedig Killyémiel egy magasságban készen állott, hogy a magyar balszárny ne taláni előretörését visszaverhesse. Eisler ezredes dandára, az ágyútartalékkal s a lovasság egy részével, hadtest-tartalékként maradt vissza.

A türelmetlen Clam-Gallas nem akart addig várni, míg a Van der Nüll-dandár átkaroló mozdulatának hatása érezhetővé válik. Ezért, olcsó sikerre számítva, a Stutterheim-dandár egy részét Szemerja megrohanására utasította.

Az osztrák csapatok, kemény tusa árán, kétszer is betörték a falu nyugati részébe, de a honvédek bátran védekeztek s támadóikat mindkétszer ki is verték.

Ekkor Gál, hogy a sikert betetőzze, jobbszárnyának veszedelmes helyzetével nem gondolva, támadásba fogott a faluból kiszorult osztrákok ellen. A honvédek kétszer is megrohanták az erdőbe visszanyomott ellenséget, de nem bírtak vele. Ebben a válságos pillanatban Gál újabb csapatokat vetett a harcba s bár Clam-Gallas sarokbaszorított gyalogsága vitézül verekedett, az osztrákokat már-már katasztrófa fenyegette.

Az átkarolás az osztrák balszárny felől mindegyre késett s az erdőbe hatolt honvédek végre is visszanyomták s tüzéségük balszárnyához szorították az osztrákokat. A röppentyűs üteg s a tőle jobbra állott 6-fontos üteg nagy bajba jutott. Clam-Gallas az ütközetről szóló jelentésében maga is megvallja, hogy minden egy hajszálon függött s ha a gyalogság még egy kissé hátrál, a két üteg s vele együtt az eddig kivívott előny is odavan.

Most tűnt ki, hogy az erőcsoportosítás nem a helyzetparancsolta módon történt, mert Van der Null dandára gyöngének bizonyult a rárótt feladatra. Ennélfogva Pergen tábornok hadosztályparancsnok, a Stutterheim-dandárhoz tartozó 23. (erdélyi szász-) vadászzászlóalj a balszárnyra küldte segítségül. De ez a zászlóalj annyira nyugatra tévedt az erdőben, hogy az ellenséggel egyáltalán nem is találkozott s egy idő múlva visszatért anélkül, hogy valamit végzett volna.

Mínthogy a vadászokra nem lehetett számítani, más,

még pedig gyors segítség kellett. Ezért Pergen a Stutteihheim-dandárból, a 63. gyalogezred II. zászlóalját küldte Van der Null támogatására. Ez a zászlóalj rövid, de heves harc árán a faluba szorította vissza az erdőben viaskodó honvédeket s ezzel a két üteget is kiszabadította válságos helyzetéből. Ezalatt az osztrák szélső balszárnyon még mindig eldöntetlenül hullámozott a harc ide-oda, pedig már jócskán be is alkonyodott.

Clam-Gallas még a teljes sötétség beállta előtt ki akarta erőszakolni a döntést. Ennélfogva a 63. gyalogezred I. zászlóalját azzal a paranccsal indította délfelől Szemerja ellen, hogy a falun át próbáljon a templom táján álló honvédütegekhez férközni. Ugyanakkor a 41. gyalogezred két zászlóalja kelet felől rohanta meg a községet. Természetes, hogy a falu és az Olt közé helyezett gyöngye magyar gyalogság nem akadályozhatta meg ezt a támadást. *Tartalék, amely a falut megmenthette volna, nem volt többé. Így* aztán az osztrákok aránylag könnyű szerrel törtek be a kigyulladt helységbe, amelyet a magyarok rövid, de heves utcai harc után elhagytak.

Ekkor már a templom közelében álló honvédütegek is felkapcsoltak s gyorsan visszavonultak Sepsiszentgyörgy felé. Ez annyival sürgősebb volt, mert Van der Null átkaroló csapatainak végre valahára sikerült a Szemerjapatakon átvergődniük s a falutól nyugatra eső magaslatra is felhatolva, a magyar jobbszárnyat visszanyomniok.

És most valami nagyon szokatlanul hangzó, különös dolog történt.

Mihelyt a magyar csapatok visszahúzódtak, Clam-Gallas megszüntette a támadást s Szemerjától délre, az erdő és az országút közé rendelte vissza csapatait, Beérte annyival, amennyit kivívott s máris vissza akart menni oda, ahonnan reggel kiindult.

Ámde Gál ezredes, dicséretére legyen mondva, most sem hagyta abba a küzdelmet, bármekkorát fordult is a kocka, sőt az éj leple alatt — fél 11 óra tájban — még egy kísérletet tett, hogy a maga pártjára hódítsa vissza az ellene fordult hadiszerecsét. Fűlsiketítő lármával, sűrű

csatárlánc közeledett az égő faluból az osztrák jobbszárny felé, ahol Schönberger ezredes hat lovasszázada állott.

Clam-Gallas jól sejtette, hogy Gál erősítést kaphatott valahonnan. Tudjuk, hogy Bem még 21-én iderendelte a rikai csoportból a 81. zászlóalját. Ezt Gál más, hirtelen összeszedett csapatokkal együtt, azonnal támadásra indította. A merész visszacsapás nagyon megzavarta az erre már nem számító osztrákokat s a mérleg alkalmasint a magyarok oldalára billen, ha Clam-Gallasnak nincs már ép tartaléka.

De volt! Ott állt a jobbszárnyon Schönberger ezredes hat lovasszázada s valamivel hátrább Bisler ezredes gyalogdandára is, amelyből eddig csupán a 12-fontos üteg szólt bele a harcba.

A hadtestparancsnok, a veszedelem láttára, a 62. gyalogezred két zászlóalját dobta Bisler dandárából a meglepőn és elszántan előretörő honvédek elé, mert a lovasság tehetetlennek bizonyult. Mély és széles árok volt előtte, amelyen nem tudott, vagy nem mert a sötétben átkelni.

De a magyar támadás olyan heves volt, hogy az említett két zászlóalj sem tudta feltartóztatni. Most már csak a gránátos-zászlóalj segíthetett, amely jobbszárnyuk ellen irányított szuronyrohammal állította meg a 12-fontos üteg közelébe jutott támadókat. Gál ezredes megszüntette a harcot s visszavonult Sepsiszentgyörgy felé, anélkül, hogy az osztrákok követték volna. Ezeknél ugyanis nagy volt a kavarodás. A beállott teljes sötétség minden alaposabb tájékozódást meggátolt s a Van der Null- és a Stutterheim-dandár összezavarodott csapatai még csak akkor rendezkedtek. Az osztrák tüzérség is hallgatni kényszerült, nehogy Clam-Gallas csapataiban tegyen kárt. A lovasságot pedig ügyetlenül választott állása, vagy talán csekély vállalkozókedve is, tétlenségre kárhoztatta.

Éjjeli 11 óra volt már, mire Gál csapatai visszavonultak Sepsiszentgyörgyre. Nem zavarta őket senki, mert Clam-Gallas másodszor is elszalasztotta a kínálkozó jó alkalmat. Ahelyett, hogy a hátrálókat nyomon követve, Sepsiszentgyörgyöt is elfoglalta (vagy legalább Szemerját

megtartotta) volna, még akkor éjjel Illyefalvára, július 24-én pedig korábbi állásaiba, a Feketeügy és az Olt mögé húzódott vissza.

Mit művelt az egész ütközet alatt Rennenkampf orosz különítménye? Kurtán válaszolhatunk erre a kérdésre: semmit. Egy kis ágyúzás és a lovasság egy-két tétovázó mozdulata csakugyan semmi, a túlsó parton vívott harc-hoz viszonyítva. Rennenkampf csak tüntetett. Igaz, hogy Clam-Gallas ezt a szerepet szánta neki, de alkalmasint csupán kényszerűségből, mert az oroszok itt sem akartak semmit sem kockáztatni.

Mint az elmondottakból eléggé kitűnhetett, sem az egyik, sem a másik küzdőfelet nem érte döntő taktikai csapás. A szorosan vett ütközetben a mag)-árok voltak ugyan a vesztesek, de az osztrákok ok nélkül történt megállása, majd elvonulása, újra elvesztett állásaik birtokába juttatta őket. Végző eredményként tehát Gál Sándor maradt a helyzet ura.

*

Most pedig forduljunk kelet felé és lássuk, mit művelt Bem Moldvaországban július 23. és 25. között.

Ennek a sokszor dicsért és még többször kárhoztatott hadműveletnek meglehetősen messzire nyúló előzményei voltak. Ugyanis, Kossuth már április 15-én tárgyalt Dembinszkivel, a Bukovinába való betörés lehetőségeiről. Később Oláh- és Moldvaország felé fordult a figyelme, mert két oláh bojár jelentkezett nála, akik elhittették vele, hogy Moldvaország lakosainak — szerintük — sikerrel biztató fellazítása, válságos helyzetbe juttatja az ottani orosz megszálló csapatokat, sőt az Erdélyben működő V. orosz hadtestet is visszavonulásra kényszerítheti. Bem kezdett/)! fogva pártolta azt az alapjában véve helyes eszmét, hogy — ha lehet — minél előbb az ellenség hadműveleti alapjára kell a háború színhelyét áttenni. Július 3-án közölte ezt a tervét az oláhországi török csapatok parancsnokával, a délszláv renegát Omer pasával, de nem kapott választ, mert a pasa mindenütt az oroszok szekereit toltá.

S bár Omer hallgatása a fennálló viszonyok között a támogatás megtagadását jelentette: Bem nem állott el tervétől, amelynek immár küszöbön álló megvalósításáról, július 17-én, Csíkszeredából értesítette Kossuthot.

Bizonyos, hogy Moldvaország megszállása és az ott lángrollobbantott *általános* felkelés, nagyon kényes helyzetbe sodorta volna az Erdélyben harcoló oroszokat. Ámde azok a feltételek, amelyek ilyen próbálkozásnak tartós sikert Ígérhettek volna, teljesen hiányzottak. Először is a törökök támogatására, vagy akár csak jóindulatú semlegességére is, hiába számított Bem. Másodsor: ilyen felkelés megszervezéséhez alapos előkészítés, sok pénz, hadiszer és kellő idő szükséges. Végül pedig Bem azzal a kicsiny különítménnyel, amelyet a háromszéki hadosztályból nagyobb kockázat nélkül kiszakíthatott, nem vághatta el teljesen az oroszok összeköttetéseit s így nem is égethette el a hátuk mögött a hidat. A Moldvaországban levő, eléggé erős orosz csapatok Bemet legyűrheték, még mielőtt sikerült volna neki bármily kis területre szorítókozó felkelést szítania.

Volt azonban a Moldvaországba történő betörésnek egy egészen más — tudniillik stratégiai természetű — nagy előnye. Hallottuk már Bem kettős feladatát: meg kellett akadályoznia az V. orosz hadtestnek a Nagyalföldre való kijutását s távol kellett tartania az ellenséget a Székelyföldtől. Lüders nyugatra fordulását s Nagyszeben elvesztését, az osztrák hadtest váratlan megjelenése következtében, nem akadályozhatta meg *közvetlen* beavatkozással. Ennélfogva Clam-Gallasnak Háromszékből való kiszorítása és a Moldvaországba intézendő betörés volt az a *közvetett* eljárás, amellyel az orosz hadtestparancsnok számításait, legalább rövid időre megzavarhatta. Lüders — mint arról majd részletesen szólunk — a meglepetés hatása alatt valóban visszafordult a Székelyföld felé. Nyilvánvaló, hogy viszont Clam-Gallas katasztrófába juttathatta volna a Moldvaországba hatolt Bemet azzal, hogy elzárja a háta mögött a visszatérés útját, az Ojtozi-szorost. Erre nógatta őt Lüders, továbbá Du Hamel altábornagy, bukaresti

rendkívüli orosz követ, valamint Dannenberg altábornagy is.

Bem, Clam-Gallas helyében, bizonyára így járt volna el, ámde a tétovázó, kockázatos semmit sem akaró s mindegyre kelepçétől tartó osztrák hadtestparancsnok, nem mert ilyesmibe vágni a fejszóját. Pedig már Napóleon is megmondta, hogy az, aki a háborúban nem mer a véletlennek, a szerencsének utat nyitni, inkább ne fogjon soha semmihez.

*

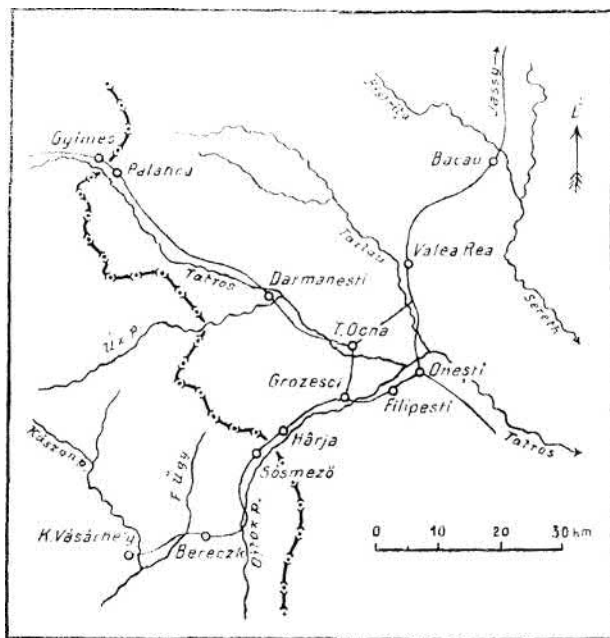
Hallottuk már, hogy Bem csak igen kicsiny hadat vihetett magával Moldvaországba. Legtöbb hadtörténetírónk 2000 gyalogosra, 1000 (!) lovasra és 4 ágyúra becsüli. Valójában $2\frac{2}{6}$ zászlóalj, $\frac{1}{2}$ utász-század, $1\frac{3}{4}$ lovasszázad és 6 ágyú volt, 2200—2300 főnyi állománnyal. Ezzel szemben Moller orosz tábornoknak 8 zászlóalja, 10 lovasszázada és 16 ágyúja állott Moldvaországban, igaz, hogy meglehetősen szétforgácsolva.

Mindössze egy zászlóalj őrizte az Ojtozi-szorost; egy másik zászlóalj Targu-Ocnát szállotta meg, hogy onnan szemmel tarthassa a Tatros völgyét. Egy zászlóalj pedig, egy fél könnyű üteggel, Onestiben szállott meg. Az utóbbi kettő csak egy teljes napi menet árán érhetett az ojtozi határszélre, ahonnan Bem közeledett.

A kis magyar különítmény július 22-én már a határ közelében táborozott. Jövetelét későn tudták meg az erre egyáltalán nem számító oroszok s így egymástól távol levő csapataikat sem egyesíthették kellő időre. A pillanatnyi helyzet tehát Bemnek kedvezett.

Az Ojtozi-szorosban, Hárján, álló orosz vadászzászlóaljat is váratlanul érte Bem támadása, július 23-án. A/ oroszok egyideig bátran megállották a helyüket. Segítésre számítottak, amely azonban mindegyre késett. Ustrogov tábornok elindult ugyan a veszedelem hírére egy vadászzászlóaljjal és egy fél üteggel Onestiből, de a Hárjából kivert zászlóaljat már Grozesti közelében találta, ahova déltájban érkezett.

A körülbelül 1600—1800 főre szaporodott oroszok három órahosszáig védték magukat Grozestiben; mint-hogy azonban a magyar huszárok megkerülték balszárnyukat, nekik pedig nem volt lovasságuk: végre is hátrálni kényszerültek s Onestiig vonultak vissza. Bem Fili-

10. Bem moldvaországi hadműveleteinek színhelye.

pestiig üldöztette őket, azután pedig visszatért Grozestibe, éjjeli szállásra.

Az eléggé heves harcban a magyarok vesztesége 12 halott (köztük Egyed Lajos huszárfőhadnagy) és 40 sebesült, az oroszoké 40 halott és 111 sebesült volt. Bem itt sem kímélte magát s ennekfolytán lelőtték alatta a lovát. A diadal teljes volt. A visszavonult oroszok Onesti-

ben sem mertek megállapodni, mert a betört magyar sereg nagyságáról sokszorosán túlzott hírek keringtek. Tizenkétezer főről szólott a fáma, már pedig ennyivel a Moldvaországban állott egész orosz haderő se birkózhatott volna meg. Ustrogov még 23-án este a Tatros balpartjára kelt át, 24-én pedig Bacaug húzódott vissza. Ezzel mind az Ojtoz, mind a Tatros völgye Bem birtokába jutott. Július 24-én megszállta Onestit és Targu-Ocnát is.

Mi lett a tervezett felkelésből? Bizony semmi, mert az útközben szétszórt kiáltványoknak nem mutatkozott semmi hatása. Bem július 25-én csapatainak kisebb részével megindult vissza, Erdély felé. Nyolc gyalogszázadot, egy lovasszakaszt és 6 ágyút azonban Grozestiben hagyott, Tuzson János őrnagy parancsnoksága alatt.

A Jasiban székelő Moller tábornok július 25-én kapta az Ustrogov vereségéről szóló jelentést. Azonnal intézkedett, hogy a sokféle szétszórt orosz csapatok Bacauban egyesüljenek. Ennek megtörténtével megindult Targu-Ocnára, ahova csak július 31-én érkezett. Ekkor azonban Bem már Segesvárnál csatázott s Tuzson is a Székely földön járt már.

Ugyanis július 23-a után nem került többé összeadásra a sor. Tuzson kis különítménye 30-áig maradt Grozestiben, de ezen a napon török hadikövet érkezett hozzá s felszólította, hogy azonnal hagyja el Moldvaországot. A követ — Terik bei ezredes — előadta, hogy Moller jelentése szerint 12,000 magyar tört be s útközben mindent elpusztított. Tuzson hiába magyarázta, hogy Bem csak visszaadta a kölcsönt az oroszok erdélyi beavatkozásáért. Terik azzal ütötte el a dolgot, hogy Oroszországnak 1825 óta joga van Moldvaországban helyőrséget tartania. Bár Tuzson erre megjegyezte, hogy más dolog helyőrséget tartani valahol és más egy idegen országot onnan megtámadni: a hadikövet hajthatatlan maradt és a várható diplomáciai bonyodalmakra hivatkozva, kérte a magyar csapatok távozását. Tuzson engedett s még aznap megkezdette visszavonulását Erdély felé.

Emlékezzünk vissza a háromszéki hadműveletek leírása előtt mondottakra: Bem abban bizakodott, hogy gyors előretörésével Brassó és az alatta nyíló szorosok védelmére fordíthatja vissza, a Nagyszeben felé indult Lüderset. A visszafordítás valóban megtörtént, de nem az óhajtott irányban.

Az orosz hadtestparancsnok jól sejtette a háromszéki eseményekből, hogy Clam-Gallas sem leküzdeni, sem sakkbantartani nem tudja Bemet. Grotenhjelm és Clam-Gallas közreműködésével, kombinált nagyobb hadműveletre szánta el tehát magát s július 26-án visszafordult a már megszállott Nagyszebenből, de nem az Olt, hanem a Nag³küküllő völgye felé indult, Segesvár irányában. Számítása teljesen felborult. Clam-Gallas megérkezése és Nagyszeben elfoglalása után azt képzelte, hogy nem akad többé dolga Erdélyben s így nyugodtan mehet tovább Arad és Szeged felé, holott még komoly harcok vártak rá.

X.

A segesvári ütközet, 1849 július 31-én.

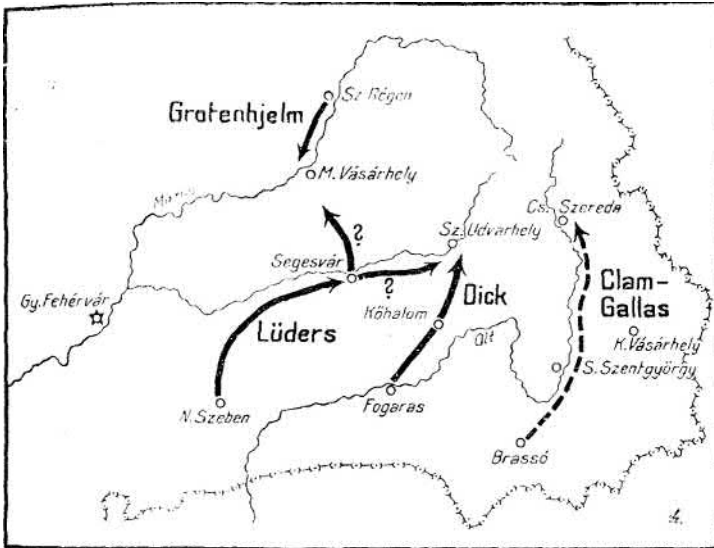
Lüders, a háromszéki és a moldvaországi események hatása alatt, most már maga is meggyőződött róla, hogy nem seperheti olyan gyorsan végig a Maros völgyét s mindaddig nem juthat ki olyan könnyűszerrel a Nagyalföldre, mint gondolta, míg Bem a háta mögött áll. Ennélfogva eddigi hadművelati tervével gyökeresen szakítva, azt határozta, hogy három irányból induló kombinált támadással legyűri Bemet, hatalmába keríti és lefegyverzi a Székelyföldet.

Július 26-án közölte támadó tervét Clam-Gallással. Ennek tartalma röviden az volt, hogy az V. orosz hadtest zöme 26-án indul Nagyszebenből s 29-én Segesvárra érkezik. További előnyomulásának iránya, a körülményekhez képest, vagy Marosvásárhely, vagy Székelyudvarhely lesz.

Dick tábornoknak kellően megerősített különítménye 29-én indul Fogarasról Kőhalmon át és vagy 31-én, vagy augusztus 1-én Székelyudvarhelyre ér, miután a netalán litéjába álló ellenséget visszaszorította. Ez az utóbbi intézkedés később ismételtén módosult. Ugyanis, már július 28-án azt parancsolta Eüders Dicknek, hogy ne Székelyudvarhelyre, hanem Segesvár közelébe vonuljon. Egy még későbbi paranccsal pedig Székelykeresztúr tájára irányította ezt a különítményt azzal a feladattal, hogy Lüders jobbszárnyát fedezze, azonkívül pedig összeköttetésbe jusson a Sepsiszentgyörgyön át Csíkszeredára tartó osztrák hadtesttel. Az utóbbinak augusztus 2-án kellett Csíkszeredát elérnie.

Végül Grotenhjelmet Marosvásárhely megszállására utasította. Nagyszeben és a Vöröstoronyi-szoros védelmére Hasford altábornagy maradt vissza, 5 zászlóaljjal, $2\frac{1}{4}$ kozákszázaddal, 12 ágyúval és 1 röppentyűs üteggel.

Bem július 25-én hazafelé indult Moldvaországból, de már útközben nagyon kellemetlen híreket kapott. Azt már tudta, hogy az oroszok elfoglalták Nagyszebeni, de sej-

11. Lüders támadásának terve.

telme sem volt róla, hogy Pap Vilmos alezredes a nagyszebeni helyőrséggel hanyatthomlok sietett — a kapott parancs ellenére — a Nagyöküllő völgyén a Székelyföld felé. Azt sem tudta, hogy Stein ezredes — a Nagyszeben elvesztésével rosszabbra fordult helyzet következtében — kénytelen volt a gyulafehérvári tökéletlen ostromzárát megszüntetni s egyelőre Marosváradjánál egyesíteni csapatait.

A harmadik rossz hír pedig az volt, hogy Damaszkín

alezredes nélkül, hogy az ellenség üldözte volna, Marosvásárhelyet is kiűrtette s csak Grotenhjelm lanyhaságán múlt, hogy a Székelyföld fővárosa már akkor orosz kézre nem jutott. Damaszkín ugyan újból előrement Maros-szentgyörgyig, de ezzel már nem tehetette jóvá a teljesen megokolatlan 63 kilométernyi hátrálás bomlasztó hatását.

Bem, mivel Lüders hollétét akkor még nem tudta, úgy ítélte meg a helyzetet, hogy a legközelebbi veszedelem Szászrégen felől fenyegeti. Azt határozta tehát s Kossuthnak is megírta, hogy báró Kemény Farkas ezredesnek a kolozsvári kerületből Marosvásárhelyre rendelt csapataival s Damaszkín hadosztályával Besztercére szorítja visz-sza Grotenhjelmet. Ügy remélte, hogy négy nap alatt lebonyolíthatja ezt a hadműveletet. Azután pedig 8000 főnyi haddal Nagyszebenre veti magát s a Vöröstoronyi-szoroson át Oláhországba tör.

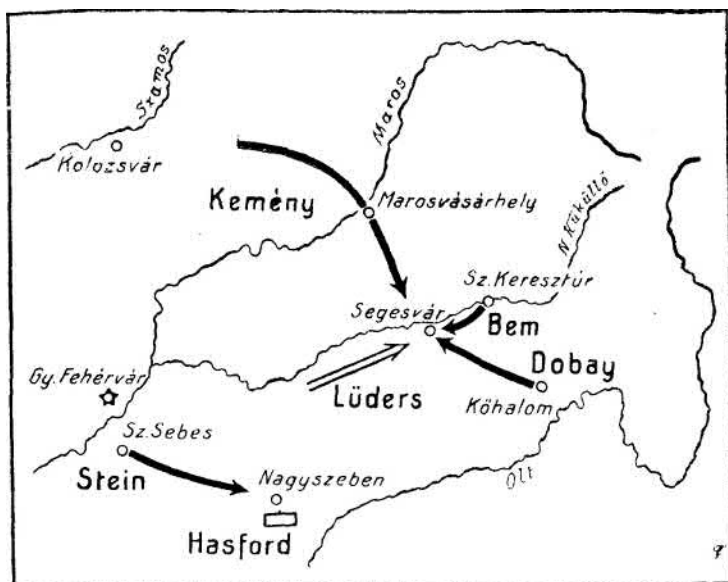
De ez a terv másnap már le is került a napirendről, mert kiderült, hogy Grotenhjelm nem mozdult ki Szászrégenből, ellenben Lüders sokkal közelebb van, mint Bem hitte. Nem gondolhatott tehát Nagyszeben megszállására s így *újabb hadműveleti terve nem volt más, mint hogy bármi áron is megállítsa Lüderset a Székelyföld felé irányuló útjában, még pedig minél hamarabb, mert gondolkodásra, tétovázásra nem volt sok idő*. Arra számított, hogy a harc utáni helyzet, mint máskor, most is ad neki módot és alkalmat, hogy valami újabb és nem várt sakkhúzással kellemetlenkedjék az oroszoknak. Kemény csapatain kívül, Dobay különítményére is számított, amelyet most Segesvárra rendelt. Stein ezredesnek pedig megparancsolta, hogy támadja meg Lüders háta mögött Hasford altábornagynak Nagyszebenben maradt különítményét.

Mivel azonban Marosvásárhelyet nem hagyhatta védtelenül, Damaszkín hadosztályából csak némi lovasságot vitt magával Székelykeresztúrra, ahol a visszavonult nagyszebeni helyőrség a Háromszékből odarendelt csapatokkal egyesült. Ott ilyenformán körülbelül 3700 főnyi erő gyűlt össze, 14 ágyúval és két tarackkal. Ez a szám, Kemény és Dobay megérkezése esetén, mintegy 8000 főre

szaporodott volna. Mint látni fogjuk, az egyikre is, a másikkra is hiába várt Bem.

Lüders ellenben 9100—9200 emberrel és 32 ágyúval jelent meg Segesvárott, tehát mindenképpen nagy fölényben volt.

Mielőtt az ütközet leírásába fognék, meg kell említenem, hogy a segesvári vereségnek nagyon bő irodalma

12. Bem támadásának terve.

van, sokkal bővebb, mint az erdélyi hadjárat bármelyik mozzanatának. De semmiképpen sem mondhatjuk, hogy a termés minősége arányos a mennyiséggel. Magyarázata nagyon egyszerű. Tulajdonképpen nem is a szorosan vett ütközet, hanem főként (vagy kizárólag) Petőfi rejtélyesnek látszó eltűnése és halála izgatta a krónikások képzelőtehetségét. Így történt, hogy nem a harc, hanem a benne aktív szerephez nem is jutott költő került a leg-

több leírás homlokterébe. Az ütközet egyes, hiányosan leírt részletei csak mozgatható színpalakként szerepeltek. Ezeket azután tetszés szerint tologatták ide-oda, hogy megadják velük Petőfi, halálának a szerzők vélekedése szerint leginkább megfelelő hátteret.

A tárgyunkon kívüleső, mert hadtörténelmi szempontból nem fontos Petőfi-kérdésnek további bolygatása helyett, legyen elég itt annak pusztá megemlézése, hogy nyolc «hiteles szemtanú» a csatatér ugyanannyi különböző pontján látta elesni a költőt. A kilencedik Petőfi, ugyancsak július 31-én Héjjasfalván, a tizedik pedig augusztus 6-án, a nagyszebeni utcai harcban vesztette el életét.

*

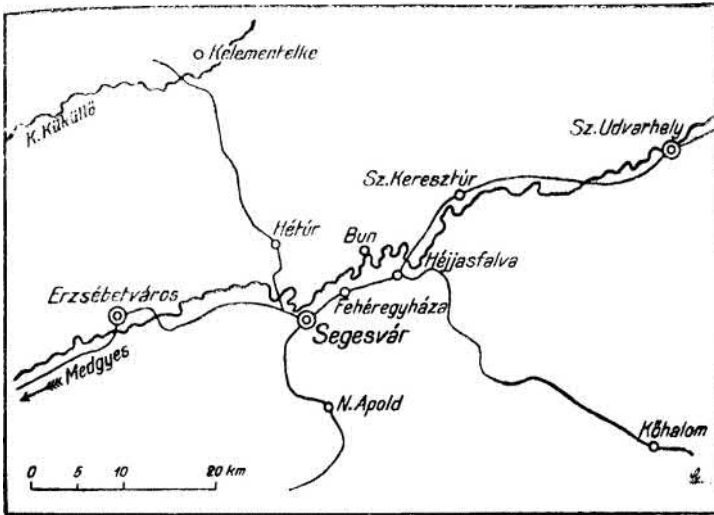
Bem július 30-án hajnalban indult el szűkebb törzsével Marosvásárhelyről. Még aznap Székelykeresztúrra érkezett. Ott volt már a Nagyszebenből kivonult helyőrség s az éj folyamán megjöttek a Sepsiszentgyörgyről oda-rendelt csapatok is.

Július 31-én reggeli fél hat órakor indult el a magyar különítmény Székelykeresztúrról. Már a reggeli órákban is tikkasztó s azután még egyre fokozódó forróság uralkodott. Alig haladt a kis sereg 3—4 kilométert, máris nagyon kellemetlen meglepetés érte. Ugyanis, a Clam-Gallas elől az Olt völgyén felfelé hátráló Gál Sándor ezredes sürgős segítséget kért. Bem, abban reménykedve, hogy legkésőbb Segesvár táján magához veheti Kemény és Dobay csapatait, hajlott Gál kérésére s visszaindította a 81. honvédszászlóaljbat. Ennek a csapattestnek kiszakítása folytán, az anélkül is nagyon gyöngye magyar gyalogság 13 századra, tehát valami 2400 főre csökkent.

Akkor még senki sem tudta, hogy Dick tábornok július 30-án Kóhalom közelében megtámadta, rövid harc után szétverte, majd lovasságával Mirkvásárig üldöztette Dobay különítményét. Erre tehát nem lehetett többé számítani.

Lüders hallotta, hogy Bem 28-án és 29-én Marosvásárhelyen volt s azt is tudni vélte, hogy abból az irány-

ból fog támadni. De kapott olyan híreket is, amelyek Kőhalom, vagy Fogaras felől közeledő ellenségről szóltak. Ilyen nagy bizonytalanságban lévén, kettéosztotta csapatait, még pedig olyanformán, hogy a zamosci vadászrezreddel, 4 dzsidás- és 1 kozákszázaddal, egy fél könnyű és két nehéz üteggel, valamint 3 árkász-századdal Seges-

13. Áttekintő vázlat a segesvári ütközet történetéhez.

vártól északnyugatra, a Hétúr felé vivő út magaslatán szállt meg.

A lublini vadászrezred, az 5. lövészászlóalj, 4 dzsidás- és 3 kozákszázad, másfél könnyű üteg, továbbá egy árkász-század, Segesvár keleti oldalán táborozott. Lüders az előbbi csoportnál tartózkodott; a segesvárit pedig Iwin altábornagy vezette. A két csoport között 5–6 kilométer lehetett a távolság, de az összeköttetés a város girbe-görbe utcáin at nem volt éppen könnyű.

. . . Reggeli félkilenc óra lehetett, amikor egy kozák azt jelentette Skariatin tábornoknak, Lüders vezérkari fő-

nőkének, hogy az udvarhelyi országúton ellenség közeledik; ezt a hírt csakhamar egy második jelentés is megerősítette. Skariatín tüstént értesítette a hallottakról Lüderset, Iwin altábornagy pedig elrendelte, hogy a segesvári csoport csapatai azonnal szállják meg harc esetére kijelölt állásaikat. (14. vázlat.)

Az országúttól délre, az Ördögpaták balpartján húzódó magaslaton, a 7. sz. könnyű gyalogüteg helyezkedett el (*AJ*, Lipsky ezredes, a lublini vadászrezred parancsnoka, ezredének IV. zászlóalját az üteg balszárnyára (*BJ*, II. és III. zászlóalját pedig jobbszárnyára állította (*C*). Az 1. zászlóalj, az 5. lövészzászlóalj, a 6. sz. könnyű gyalogüteg fele, valamint egy árkász-század a tartalékot alkotta (*D*).

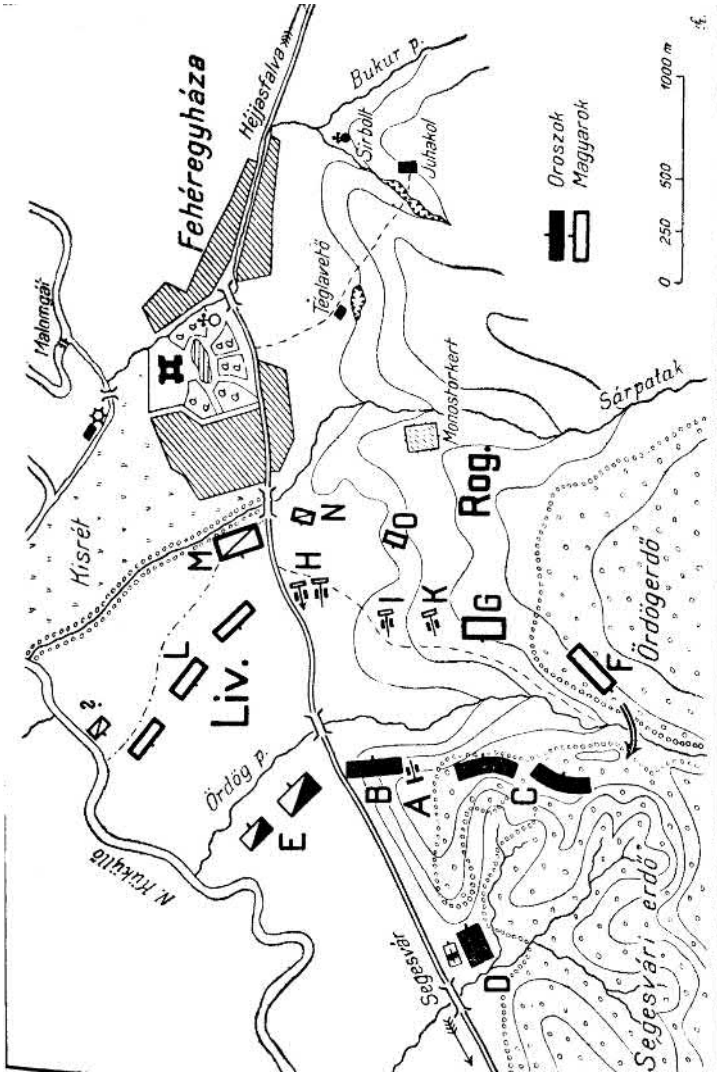
A csoport balszárnya — Demidov tábornok parancsnoksága alatt — a «Nassauai herceg» dzsidásezred négy s az 1. doni kozákezred három századából állt (*E*)

Lüders, aki most a segesvári csoporthoz sietett, ennek felállításán csupán annyit változtatott, hogy a jobbszár-113-at az 5. lövészzászlóalj két századával megerősítette.

Bem, felismerve, hogy az orosz állás kulcsa a Segesvári-erdőben van, a maga balszárnyára állította gyalogságának nagyobb részét. Még pedig a 27. honvédszászlóalj négy századát az Ördögerdőbe (*F*), a 88. zászlóalj három századát pedig, egyelőre mint tartalékot, a tüzérség balszárnyára (*G*).

A három üteg így helyezkedett el: A debrecen—váradai gyalogüteg jobbszárnya (2 tarack), körülbelül ott állott, ahol most a vasút metszi az országutat. Mellé csatlakozott balról a hat ágyú (*H*). Tőle balra a székely gyalogüteg (*I*), ettől balra pedig a székely lovasüteg (*K*) állott. Itt tartózkodott Bem is. A 80/82. zászlóalj az országúttól északra, a Lavadia nevű határrészt szállotta meg (*L*). Ott volt csaknem az egész lovasság is (*M*).

A harc vonal közepe mögött csak egy gyöngye székely-huszárszakasz maradt (*N*), az ágyúk fedezetéül pedig Kozma Dénes hadnagyot rendelték ki, a 88. zászlóalj egyik szakaszával (*O*).

14. A segesvári ütközet.

(A helyzetet a harc kezdetén.)

Bem, szokása szerint, ezúttal is igen heves ágyúzással kezdte meg a harcot, délelőtt 10 és 11 óra között. Fél n óra tájban Lüders újból átadta a segesvári csoport parancsnokságát Iwin altábornagynak s a másik csoporthoz in dúlt, mert még akkor is Marosvásárhely felől várta a fő-támadást. Alig távozott el, egy ágyúgolyó vállán és fején találta Skariatin tábornokot, aki néhány óra múlva meg is halt.

Bár szavahihető szemtanú sohasem állította, most is szívósan él a köztudatban az a mendemonda, hogy maga Bem irányozta a halálhozó ágyúlövést, még pedig — némelyek szerint — lóhátról (!). Bemnek egyéb dolga volt akkor s így rá sem érhetett, hogy ágyúk irányzásával bíbelődjék. Arra a badar állításra, hogy lóhátról lehet ágyúlövést irányozni, kár volna szót vesztegetni.

Mint már említettem, Bem szándéka az volt, hogy jobbszárnyukat átkarolva, leszorítja az oroszokat a Segesvári-erdő magaslatáról. Ennélfogva, egy szakasz kivételével, a jobbszárny egész gyalogságát az Ördögerdő felől támadásra indította. A balszárnyon egyelőre még nem indult meg a harc.

A honvédek, heves puskázás után, ismételten rohamra mentek és sikerült is nekik az orosz jobbszárnyon álló vadászszázalóját megingatniuk, de Lipsky ezredes, az oda-rendelt erősítés latbavetésével, végre is leszorította a honvédeket a Segesvári-erdőből az Ördögpaták völgyébe, s ott szuronyharc is támadt. Több óra hosszáig tartott ez a makacs viaskodás, de a sorsdöntő fordulat még nem állt be.

Azonban időközben nagy baj történt a tüzérségnél. Tudniillik délután egy óraker, a székely lovasütegek mind a négy Gábor Áron-féle ágyúja elhasadt a gyors és tartós tüzelés következtében, úgy hogy az üteget el kellett távolítani a tűzvonalból.

Talán ennek ellensúlyozásaként, délután 2 óraker olyan hevesen indult meg újra a magyar támadás és az orosz jobbszárny olyan szorult helyzetbe jutott, hogy Lipsky ezredes sürgős segítséget kért. Erre Iwin altábornagy két vadász-századot rendelt a tartalékból a küzdelem szín-

helyére, s egyúttal értesítette a másik csoportnál tartózkodó hadtestparancsnokot, a harc újabb fellángolásáról. Ltiders erre Segesvárra sietett, ahol újból az oroszok javára dőlt el a küzdelem. A hadtestparancsnok, látva, hogy Marosvásárhely felől nincs semmi veszély, a másik csoportból két zászlóaljat és egy nehéz üteget rendelt Fipsky támogatására, a harcban máris sokat szenvedett 7. sz. könnyű üteget pedig a 6. számú váltotta fel. Ezzel az oroszok számottevő fölénybe jutottak.

Délutáni 3 óra volt már. Bem úgy látta, hogy hiába várja Kemény és Dobay segítőcsapatait, pedig feltétlenül számított rájuk. Dobay elmaradása közhalmi veresége után érthető, ellenben ma sem látjuk tisztán, hogy miért nem jött Kemény kellő időben a vezér hívó szavára?

Bem azt hitte, hogy az oroszoknak nincs Segesvár közelében több csapatuk, mint amennyi az Ördögpaták mögött felvonult. Az ellenség másik csoportjáról mit sem tudott. Brthető tehát, hogy mindenáron el akarta dönteni az immár csaknem 5 órán át váltakozó szerencsével vívott harc sorsát. E végből még egy utolsó átkaroló támadással próbálkozott az orosz jobbszárny ellen s az Ördögerdőbe irányította a maga jobb szárnyáról Ferenczy századost, a 80/82. zászlóalj három századával.

Lüders, mikor ennek a három századnak délrevonulását észrevette, azzal a lehetőséggel is számolt, hogy a magyarok esetleges megkerülő támadása elvághatja mögötte a segesvári egérutat. Akkor tehát még nem látta bizonyosnak a győzelmet. De aggodalma túlzott volt, mert csakhamar beállott a neki annyira kedvező fordulat.

Ugyanis a Livádián — Ferenczy elvonulása után — már csak három gyalogszázad maradt, több, mint egy kilométer hosszú vonalon szétforgácsolva. Ott állott a huszárság is, amelynek parancsnoka vagy Daczó Zsigmond 11., vagy Makray László 15. huszárezredbeli őrnagy volt.

Lüders most azt parancsolta Bluhm alezredesnek, hogy 4 dzsidásszázaddal s egy fél üteggel nyomuljon előre az országúttal párhuzamosan. A kartácstávolságra hatolt orosz félüteg csakhamar szétugrasztotta a 200 újonccal

feltöltött három honvédszázadot, úgy hogy csak Fehéregyháza belsejében lehetett őket összeszedni. Lovasrohamra még nem került a sor, mert az orosz hadtestparancsnok — mint több kint — egyszerre akarta mindkét szárnyon kierőszakolni a döntést, de ennek akkor még nem volt itt az ideje.

Mialatt az orosz lovasság Lüders parancsára várt, a 6. sz. könnyű félüteg, a 3. sz. nehéz üteggel együtt, hevesen lőtte a magyar tüzérséget s két lövészeres kordéját 5 óra tájban fel is robbantotta.

4 és 5 óra között történt, hogy az újból rendezkedett magyar balszárny — mindössze 10 gyalogszázad — ismét megindult az Ördögpatakon át a Segesvári-erdőbe, újból megkísérelve az oroszok átkarolását és visszaszorítását. De ezúttal is hiába, mert az ellenség most már 16 századdal fogadta a támadást. Az új erőre kapott oroszok védőkől támadókká váltak s a merészen előrehatolt honvédek oldalába és hátába törtek. Csakhamar ijedt kiáltozás hallatszott az erdőből; egyes csoportok riadtan menekültek, majd nemsokára tömegesen tódultak a többiek is az Ördögerdő felé, nyomon követve a most már komolyan támadó és jóval erősebb orosz gyalogságtól. *Tartalék, amely az oroszokat megállíthatta volna, nem volt többé.*

Ebben a helyzetben parancsolta meg Lüders a lovasrohamot, a gyöngye magyar jobbszárny ellen. Két dzsidászázad a gyalogságra vetette magát, kettő pedig a huszárokat rohanta meg. A dzsidások támadása a huszárok balszárnyát érte s csakhamar visszaszorult az egész magyar lovasság a faluba.

Bem rögtön észrevette, hogy az ütközet sorsa helyrehozhatlanul balra fordult. A Pivádián maradt három gyalogszázad egy része a lovas-támadás első pillanataiban még megállotta a helyét, sőt puskatúzzal fel is tartóztatta a dzsidásokat. De azután — most már ki nem deríthető közvetlen okból — egyszerre csak itt is megkezdődött a hátrálás, majd a menekülés, a velejáró teljes felbomlással együtt. Futott mindenki, amerre tudott.

Azok, akik a Nagyküküllőhöz közelebb voltak, a Sár-

patakon átgázolva, a falu északnyugati végébe, a cigánytelepre futottak. A többiek pedig hanyatthomlok menekültek Fehéregyháza nyugati vége felé. De itt, éppen a híd közelében, a balszárnyról errefelé futó csapatokkal találkoztak, s ennek következtében csakhamar leírhatatlan tolongás és kavarodás támadt. Hiába volt egyesek próbálkozása a vadul rohanó tömeg megállítására, vagy rendezésére. Vakon menekült mindenki, a már-már kitörő zivatar kergette sűrű porfelhőben, egymást lökdösve, taszigálva.

Körülbelül a felbomlásnak ezekben a válságos pillanataiban történhetett, hogy egy az oroszok északi csoportjából a folyó jobbpartján felfelé küldött dzsidásszázad, a malom duzzasztógátja alatti gázlón s a malomárok őrizetlen hídján átkelve, a Kisrétre, majd onnan — a Hallerkastélyt megkerülve — a falutól délre eső téglavető felé rohant s elvágta a magyar balszárnyról a Monostorkert irányában erre menekülőök útját.

Néhány pillanat múlva az újból megszalasztott székely huszárok száguldottak végig az országúton, legázolva a menekülő gyalogosokat is. Hogy vajjon a Coburg- és a Mátyás-huszároknak az ütközetben résztvevő egy-egy százada szembeszállott-e az orosz lovasság újabb rohamával, hiteles adatok hiányában nem lehet megállapítani.

Vágtatva menekültek a Rogina tarlóiról a tüzérek is, de amidőn a híd közelében az országútra kanyarodtak volna, az eszeveszett gyors hajtás és hirtelen fordulás következtében, több ágyú egymásbafutott és felfordult, eltorlaszolva az országutat. De ez a baleset részben még szerencse volt, mert az ágyúk fedezetére kirendelt Kozma Dénes 88. zászlóalj béli hadnagy, azoknak a keveseknek egyike, akik nem veszítették el a fejüket ebben a szörnyű zűrzavarban, 35 emberével megszállta az ágyúk alkotta torlaszt s a faluba behatolni akaró dzsidáscsapatot puskatűzzel háromszor egymásután visszazúzta. Mikor pedig végül neki is hátrálnia kellett, a fehéregyházi korcsma előtt még kétszer szembeszállt az oroszokkal.

A dzsidások nem tudtak átkelni a Sárpatok alsó folyásán, sem az ágyútorlaszon; ennél fogva a falu déli oldalára kerültek s a Kistrétről szintén idejött dzsidászazáddal együtt, a magyar balszárnyról erre futó honvédekre vetették magukat.

A menekülést az is nehezítette, hogy Fehéregyháza keleti végénél egy ér torkollik a Bukur-patakba. Ez az ér meredekpartú vízmosásban folyik s ebbe rekedt a többiktől elváltán errefelé vágató két magyar ágyú. is.

Azokat a futókat, akik sem a faluba nem juthattak, sem oldalvást az erdő felé ki nem térhettek, itt, és a téglavető közelében, továbbá a falu és a Monostorkert között kerítették be a dzsidások és részint elfogták, részint megölték őket. A téglavető melletti hármas sírba harmadnapon 400 honvédet temettek el.

Az északi csoportból iderendelt két kozákszázad a Nagyküüllő jobbpartján száguldott előre, nyilván azért, hogy vagy Burmái, vagy Héjjasfalvánál a futók elé vágjon, ami részben sikerült is. Maga Bem is csak úgy került ki a halált, vagy legalább is az elfogatást, hogy lováról lebukva, vagy letaszítva, egy útszéli mocsárba zuhant, ahonnan a keresésére küldött huszárok csak az éj folyamán szabadíthatták ki.

A kis magyar had teljesen szétszóródott. Csupán az volt a szerencse, hogy az ütközet legvégén az ég is beleszólt a földiek harcába. A már hosszabb idő óta készülődő fergeteg éppen a felbomlás perceiben tört ki, hatalmas felhőszakadás kíséretében, végletekig fokozva az a nélkül is minden rendet megbontó rémületet és fejetlenséget. Másrészt azonban hátráltatta az üldöző oroszokat is. Lüders tehát nem használhatta ki teljesen diadalát, mert az ítéletidő esti 7 óra tájban, Héjjasfalvánál, véget veteti az üldözésnek.

*

Bár a honvédcsapatok, Lüders jelentése szerint is, sokkal szívósabban verekedtek, mintsem várni lehetett volna tőlük, vereségük mégis teljes és veszteségük ennek

megfelelően igen súlyos lett. De az utóbbinak legnagyobb része itt sem a voltaképpeni ütközetben, hanem már a futás és a teljes felbomlás közepette állott be. A hadtörténetírók többsége általában 1300 halottra és sebesültre, továbbá 500 fogolyra, mindössze tehát 1800 főre becsüli a veszteséget. Ennyi volt-e valóban? Hivatalos adat nem szól róla s alkalmasint nem is vette számba pontosan senki.

Az oroszok vesztesége — állítólag — 41 halott és 205 sebesült volt.

Bem segesvári támadását és kudarcát nem egyformán ítélték meg a szakemberek és a laikusok. Az utóbbiak köréből felhangzott, a szakemberekénél általában szigorúbb ítélet szerint, az öreg lengyel «meggondolatlan kalandjával» vágóhídra vitte «az erdélyi hadsereget» s ennekfolytán a segesvári ütközetből «erdélyi Waterloo» lett.

Meggondolatlan kalandról szó sem lehet. A támadás jól megfontolt terven alapult. Három, Segesvár táján egyesülő csoportnak az orosz derékhad, egy csoportnak pedig a Nagyszebent védő különítmény ellen kellett volna fordulnia. Nem a vezér hibája volt, hogy egyedül maradt.

A segesvári ütközetben nem az «erdélyi hadsereg», hanem csupán egy töredéke szenvedett vereséget. Ennek a Waterlooi csatával való összehasonlítása nemcsak a két hadiesemény méreteinél, hanem eltérő következményeinél fogva is nagyon erőszakolt.

Kétségtelen, hogy az ítélkezők legnagyobb része túlzott fontosságot és ugyanolyan túlzott következményeket tulajdonít ennek a harcnak. Pedig a balsiker semmivel sem volt nagyobb, mint Vizaknánál (február 4.), Sepsiszentgyörgynél (július 5.), avagy Nagycsürnél (augusztus 6.). Már pedig ezekről úgyszólván senki sem beszél. Valami más körülménynek kellett tehát közrejátszania, hogy a valóságosnál sokkal nagyobb fontosságra vergődjék a segesvári ütközet. Ez a körülmény csakis Petőfi titokzatosnak látszó eltűnése és halála lehetett. Ha ő túléli

július 31-ét, akkor az irodalom és a mendemonda éppen olyan keveset foglalkoznék ezzel a harccal, akárcsak a többi erdélyi csatavesztéssel.

Hogy a most elmondottak során ilyen bőven szóltunk a segesvári ütközetről, annak az az oka, hogy egyrészt ennek részleteit ismerjük legjobban, másrészt pedig erről hordták össze a krónikások a legtöbb badarságot s így sok volt a helyreigazítani való.

XI.

A nagyszebeni és a nagycsúri ütközet

(1849 aug. 5. és 6.)

A Moldvaországból július 25-én visszatért Bem már 27-én, Székelyudvarhelyen értesült a besztercei hadosztálynak Erdőszentgyörgyig történt fölösleges visszavonulásáról. Első dolga az volt, hogy parancsot küldött Forró Elek ezredesnek, az akkor már csak romjaiban fennálló dévai hadosztály parancsnokának, arra utasítva őt, hogy jöjjön azonnal Marosvásárhelyre s vegye át Damaszkín alezredestől a besztercei hadosztályt. Ámde ennek a parancsnak végrehajtása, ismeretlen oknál fogva elmaradt.

Bem július 28-án érkezett Marosvásárhelyre, de Grotenhjelmm ellen tervezett hadművelete, Lüders visszafordulása s az ebből következett segesvári ütközet miatt, már nem valósulhatott meg. Az öreg vezér azzal, hogy július 20—21-i támadásával kiszorította Háromszékből az orosz csapatokkal is megerősített osztrák hadtestet, majd pedig Moldvaországba tört be, késleltette ugyan a nyugatra tartó Lüdersnek az anyaországba való hatolását, de egyszersmind megnövelte a másik veszedelmet, azt, amely a segesvári vereség folytán a Székelyföldet fenyegette. Gyorsan olyasmit kellett tennie, ami újból eltávolítja az orosz hadtestparancsnokot Erdély keleti feléből.

Mivel tudta, hogy mennyire féltik az oroszok Oláh- és Moldvaországi hadműveleti alapjukat, a Vöröstoronyi-szoros felé irányuló haladéktalan mozdulat volt a legalkalmasabbnak látszó módszer, a Székelyföldről való

visszafordításukra. Minden attól függött, hogy lesz-e reá elég idő és elég erő?

Hogy az idő kérdését tisztázhassuk, tudnunk kell, hogy Bem augusztus 2-án virradatkor indult el Marosvásárhelyről s még aznap délután Vámos-Gálfalvára érkezett. Lüders ugyanakkor Székelykeresztúrig hatolt, abban a téves hitben, hogy ellenfele az onnan Székelyudvarhely felé hátráló csapatoknál tartózkodik. Itt tudta meg, hogy Bem a segesvári vereség utáu Marosvásárhelyre ment. Ő is arra fordította tehát a rudat, s 3-án a Kisküküllő völgyében levő Kelementelkéig jutott. Ott kapta azt a meglepő jelentést, hogy Bem már útban van Nagyszeben felé, sőt időközben annyi tért nyert, hogy az orosz hadtest utói sem érheti többé.

Ismételjük, Lüdersnek nagyon fontos volt Nagyszeben, ennél fogva hátat fordított a Székelyföldnek — úgy, amint Bem akarta — s 4-én hajnalban, ugyanakkor, amikor a magyar hadtest elhagyta Medgyest, ő is megindult Vámos-Gálfalva felé. Ebben a helyzetben 56 kilométer távolság, vagyis rendes körülmények között két napimenet választotta el egymástól a két ellenfelet. (15. vázlat.)

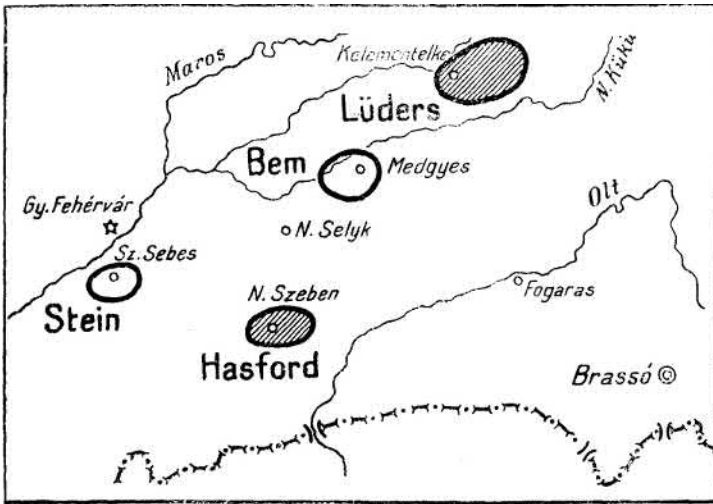
Bem, mint később kitűnt, valóban kétnapi időnyerésre számított. Ez elég lehetett Nagyszeben elfoglalására, de semmiképpen sem lett volna elég az Oláhországba tervezett betörésre, amelynek — természetesen — Lüders beavatkozása előtt kellett volna megtörténnie. Bem a tavaszi hadjáratból alaposan ismerte Nagyszebent és a Vöröstoronyi-szorost. Tudhatta a távolságokat is; ennél fogva, bár Kossuthnak megígérte, ezúttal nem gondolhattott komolyan az oláhországi expedícióra.

A most elmondottakkal kapcsolatban válaszoljunk a második kérdésre is, arra, hogy magyar részről megvolt-e a kellő erő ennek a merész hadműveletnek végrehajtására?

Mellőzve itt a hadrend és az állományviszonyok részletes boncolgatását, elég leszögeznünk a végleges eredményt, amely szerint az augusztus 2-án Marosvásárhelyről elindult magyar haderő, báró Kemény ezredesnek 1-én érkezett csapataival együtt, 11½, nagyobbára igen kicsiny

létszámú zászlóaljából, $4\frac{3}{4}$ (legfeljebb két teljesnek megfelelő) lovasszázadból állt, 18 ágyúval. Mindössze talán 7900 fő.

Igaz, hogy Bem még erőgyarapodásra számíthatott, tudniillik báró Stein Miksa ezredesnek a felszabadult gyulafehérvári körülszáró (helyesebben csak megfigyelő) különítményből s a dévai hadosztály maradványaiból álló, Szászsebes táján táborozó csapataira, amelyekkel Nagy-

15. A helyzet 1849 augusztus 3-ról 4-re virradóban.

szeben alatt, vagyis az utolsó pillanatban kellett volna egyesülnie.

Steinnek tíz különféle csapattestből összeverődött, legkedvezőbben számítva 3400 főnyi ereje volt. Bemnek tehát, ezzel együtt, legjobb esetben is csak 11,300 embere lett volna, Lüdersnek, Dick csatlakozása folytán most már 15,000, és Hasfordnak 5000 emberével szemben. Az arány tehát még Stein (meg nem valósult) csatlakozása esetén is nagyon kedvezőtlen lett volna.

Az elmondottakat összefoglalva arra az eredményre jutunk, hogy a magyar hadtest elég erős volt Nagyszeben elfoglalására, de ahhoz Steinnel együtt sem lett volna elég ereje, hogy Lüders ellenében is megtarthassa. Az oláhországi betörésnek pedig, mind idő, mind erő hiányában, el kellett maradnia.

*

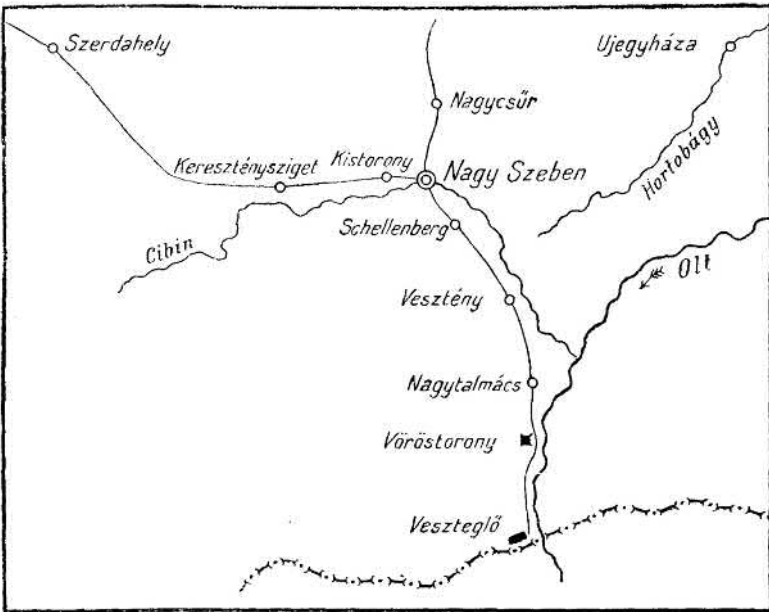
Lüders hadműveleti tervének teljesen Beméhez kellett igazodnia. Egyelőre nem tehetett mást, minthogy őt kozák-századot szalasztott a magyar hadtest után, azzal a feladattal, hogy annak utóvédjét zaklatni igyekezzék. Ezenkívül arra utasította Hasfordot, hogy ne sokat kockáztasson, hanem ha nagyon szorongatják, üritse ki Nagyszebeni és a Vöröstoronyi-szorosban várja meg az orosz hadtest érkezését.

Hasford tehát, mihelyt a magyarok közeledéséről megbízható hírt kapott, a foglyokat, a betegeket és a málhát Nagytalmácsra indította, ő maga pedig különítményének megmaradt részével, mindössze 4V2 zászlóaljjal, az egész lovassággal és tüzérséggel együtt, a Nagycsúr két oldalán emelkedő magaslatokat akarta megszállani. Gyalogságának többi része a vöröstoronyi váracskát és a határszéli veszteglőházat szállta meg, az időközben Segesvárról foglyokkal érkezett két gyalogszázad pedig Nagyszebenben maradt.

Hasford, mivel Bem megelőzte, már nem juthatott fel a nagycsúri dombokra s így, jobb lehetőség hiányában, déli lejtőjükön két harcvonalban vonult fel. Bem egész lovasságát és tüzérségét az elővédhez küldte s déli 12 órakor megkezdte az ágyúzást az Alter-Bergen s a tőle északnyugatra levő Pfaffenbrunn nevű magaslaton (♠517) levő állásokból. De a délutáni 2 óráig tartott lövöldözésnek vajmi kevés hatása volt. Az orosz jelentések dicsérik a Segesvárnál működött honvédtüzérséget, viszont hangoztatják, hogy az, amely a Nagyszeben körüli harcokban vett részt, igen rosszul lőtt.

Délután 2 órára járt az idő, amikor Bem úgy látta,

hogy a menetoszlopból kibontakozott csapatai már eléggé együtt vannak a döntő támadásra. Megparancsolta tehát a lovasság parancsnokának, — Horváth Ignác 15. huszárezredben őrnagynak — hogy az ellenség balszárnyán álló lovasságot, átkarolással vagy megkerüléssel, szorítsa ki a helyéből. A magyar lovasság számszerint nem volt gyön-

16. Az 1849 augusztus 5-1 és 6-i harcok színhelye.

gőbb az orosznál s így ez a mozdulat, a reá következő rohammal együtt, sikerülhetett volna. Azonban — úgy látszik — Horváth őrnagy nem nagyon bízott a huszáraiban s a nélkül, hogy valamit végzett volna, visszahúzódt velük a magaslatokra. Az oroszok szerint a röppentyűsüt eg űzte vissza a huszárokat.

Bem most az orosz jobbszárny megkerülésére utasította a lovasságot. Ámde Hasford észrevette, mi készül

ellene s még kellő időben elrendelte a hátrálást a balszárnyról a város felé. Ugyanakkor kezdett lebecsátkozni a dombokról a magyar gyalogság. Most itt lett volna a kedvező pillanat, hogy a lovasság a hátráló oroszokat megrohanja. De ezúttal sem történt semmi, s Hasford visszavonuló csapatait csupán a 12. és a 73. honvédszászlóalj, majd később a tüzérség is, követte.

A huszárok tehát kétszer is csődöt mondtak. De ne-hogy hamisan ítélezzünk, azt is meg kell mondani, hogy miért? Bem augusztus 5-én és 6-án harcoló egész lovasságából csupán a 10. («Vilmos»-) huszárezred csekély állományú százada volt teljesértékű. A többi lovasság közül két század a 11. (székely határőr-) huszárezredből, egy pedig a 15. («Mátyás»-) huszárezredből való volt. Ebben a két ezredben maguk a honvédek sem nagyon bíztak, mert mindkettő tele volt újonccal és remontával, fegyverzete és felszerelése pedig mindvégig nagyon hiányos maradt. Volt ezenkívül még egy lengyel dzsidásszakasz is, de ez gyöngye volt s így keveset nyomhatott a latban.

Hasford sem a neki nem kedvező helyzet, sem a Lüderstől kapott utasítás következtében, nem szándékozott sokáig védeni Nagyszebent. Csupán arra szorítkozott, hogy utóvédjével mindaddig feltartóztassa a magyarokat, amíg csapatainak zöme ki nem jut a városból. Az utóvéd sem harcolhatott körmeszakadtáig, mert attól kellett félnie, hogy Bem derékhada, Nagyszebent keletről megkerülve, elvágja a visszavonulás útját. De még így is ismételten szuronyharcra került a sor, miközben Bem lovassága nyugatról, Kistorony felől, szintén behatolt a városba.

Hasford, a belváros utcáiból kivergődve s a külvárost is elhagyva, újból megvetette a lábát, s ágyútűzzel fogadta a Nagyszebenből kibontakozó magyar csapatokat. De kárt nem igen tett bennük, mert az ágyúgolyók nagy obbár a a hátuk mögé hullottak. Ezúttal tehát az orosz tüzérség lőtt rosszul. Az ellenállás különben sem tartott sokáig, mert a huszárok az orosz balszárnyat kezdték fenyegetni s csakhamar felvonult Bemnek az oroszokénál erősebb tüzérsége is.

Az oroszok tovább hátráltak Schellenbergre, amelynek bejáratát erősen kartácsolta a magyar tüzérség. Azonban a huszárok lanyha támadását mind itt, mind később Veszvény előtt, visszaverte az ellenség. Hasford Nagytalmácsra vonult vissza, az üldözésben résztvevő magyar csapatok pedig, esti 9 órakor, Veszvény déli oldalán állapodtak meg s az éjjelt is ott töltötték. Ez a kis csoport két gyöngye zászlóaljából, egy huszárszázadból és 8 ágyúból állt, gróf Kálnoky Sándor őrnagy parancsnoksága alatt.

A többi csapat részint Nagyszebenben maradt, részint pedig a város déli oldalán szállt táborba. Bem is visszatért Veszvényből s rögtön kiadta a harc folytatásáról másnapra szóló intézkedését, abban a rendületlen hitben, hogy Lüders augusztus 7-e előtt nem fog beavatkozhatni. Az Oláhországba való betörés szóba sem került, annál kevésbé, mert Stein, akinek 5-én kellett volna Nagyszeben alá érkeznie, mindeddig nem mutatkozott s nem jött másnap sem.

Emlékezhetünk, hogy Bem, már a segesvári ütközettel kapcsolatosan, Hasford megtámadására utasította Steint. De ez akkor sem mozdult, ellenben augusztus i-én Hasford ütött rajta — Szerdahely közelében — Stein hanyag előőrsein s teljesen szétugrasztotta őket. Nem az ellenség, maga Stein jelentette, hogy a 24. honvédszászlóaljából csak másfél századot lehetett a harc elültével összeszedni, az előőrsök többi (6½ századnyi) gyalogságának pedig valószínűleg nyomaveszett. A kisszámú lovasság egyszerűen kezeket oldott. Odaveszett 2 ágyú, 3 lövészeres kordé és egy röppentyűvető is.

Stein merőben ellentéte volt honfitársának, Bemnek. Túlságosan feketén látott mindent s az augusztus i-i baleset alaposan megnyirbálta különben sem nagy harci kedvét. Bem hiába számított rá, pedig Stein különítményének megérkezése, ha nem is háríthatta el, de legalább jóval enyhítette volna az augusztus 6-i súlyos kudarcot.

Megisméltódott a július 31-i eset: Segesvárnál Kemény hiányzott, itt pedig az ugyanannyira szükségese Stein maradt el.

A helyzet, amely augusztus 5-én még annyira kedvezett Bemnek, most — úgyszólván egyik percről a másikra — válságosra fordult. Izgalmas órák következtek. Azok az eleinte hitelre nem méltatott hírek, amelyek Eüders váratlan közeledéséről számoltak be, valóknak bizonyultak. Az orosz hadtest máris itt volt, ellenben Stein annyira várt segítőhadát hiába kereste a szászsebesi országútra küldött huszárszázad. Mivel a Vesztyénynél hagyott kis csoportot nem lehetett elhozni Hasford elől, Bem csak $9\frac{1}{2}$ gyöngye zászlóaljat, $3\frac{1}{4}$, szintén nem teljes lovaszszázadot és 10 ágyút állíthatott Lüders 15 zászlóalja, 16 lovasszázada és 44 ágyúja elé.

Bemnek itt most három lehetőség közül kellett választania: vagy, a Lüderssel való összecsapást elkerülve, gyorsan elvonul Szászsebes felé, vagy pedig megütközik veszedelmes ellenfelével. Harmadik megoldásként a Hortobágy völgyén, Újegyháza felé való kitérés kínálkozott.

Egykorúak és késő utódok egyaránt sokat vitatkoztak rajta, vajjon helyes volt-e Bemnek az az elhatározása, hogy megvárja Lüderset és megív vele?

Mai szemmel vizsgálva és mai tudásunk alapján bírálva a dolgot, azt kell mondanunk, hogy Bem máris teljes stratégiai sikert aratott, mert Lüders számítását alaposan felborította. Előbb — mint hallottuk — Nagyszebenből Segesváron át Kelementelkéig, majd onnan Nagyszebenbe csalogatta maga után. Eltérítette kitérített hadműveleti vonalától s ezzel a hadműveleti alaptervbe sehogyan sem illő hosszadalmas ide-oda menetelésre kényszerítette, 10 napi idővesztést okozva neki. Kár volt tehát, hogy a már eleve bizonytalannak látszó taktikai sikert is ki akarta vinni s a helyette bekövetkezett vereséggel elrontotta azt a jó erkölcsi hatást, amelyet az augusztus 5-i győzelem tett, főként a korábbi beszercei hadosztály csapataira.

A megütközés okát, igen nagy valószínűséggel, a magyar híradó-szolgálat teljes csődjében kereshetjük. Ez volt az oka, hogy Bem hamisan ítélte meg az erőviszonyokat. Bármennyire optimista volt, nem hihető, hogy Lüders számbeli fölényének pontosabb ismerete esetén,

egyszerre két arcvonalon kockáztatta volna meg a harcot, mert arra nem lehetett számítani, hogy Hasford majd tétlenül viselkedik.

*

Augusztus 6-ra virradóban már egyre sűrűbben jöttek az oroszok közeledését jelentő hírek, de Bem még akkor is csak előreküldött portyázó kozákokra gondolt, mert nem hitte, hogy Lüders, eddigi szokásától eltérően, ilyen gyorsan járta volna meg ezt a hosszú utat. Pedig akkor már nem csupán a magyar sereg után menesztett 5 kozákszázad ért Nagycsűr közelébe, hanem egy egész dzsídás ezred is, amelyet egy fél lovasüteg is támogatott.

Minél jobban múlt az idő s minél bizonyosabbá vált, hogy Stein jövetelére nem lehet számítani, annál bajosabb lett a harc nélküli elvonulás. Végül már nem is lehetett volna megkísérelni, úgy hogy ilyenformán csak egy megoldás maradt: a megütközés.

Lüders erős elővédje — 6 zászlóalj, egy könnyű és egy nehéz félüteg — Engelhardt tábornok parancsnoksága alatt, a magyarokat megelőzve, reggeli 8 órakor a nagycsűri magaslatoakra ért.

Bem, mivel már csak az utolsó pillanatban hitte el, hogy valóban Láiderssel van dolga, nem várta készen az oroszokat. Gyalogsága és tüzérsége fél 9 órától fogva több részletben érkezett a nagycsűri dombok alá s csak valamivel jutott feljebb a lejtőn Hasford előző napi állásánál. Az 5-én sokat szenvedett és erősen megcsappant 73. honvédszászlóaljat Nagyszebenben hagyta Bem.

A magyar és az osztrák forrásművekben egyaránt «nagycsűri» néven szereplő harcnak négy főmozzanata volt. Az első Nagycsűrnél, a második Nagycsűr és Nagyszeben között, a harmadik Nagyszeben utcáin, végül a negyedik Kistoronynál zajlott le. Mint látni fogjuk, már a második mozzanat meghozta a döntést az oroszok javára, anélkül, hogy Lüders derékhadának is bele kellett volna avatkoznia a küzdelembe.

Engelhardtnek első dolga az volt, hogy az Alter-Bergre

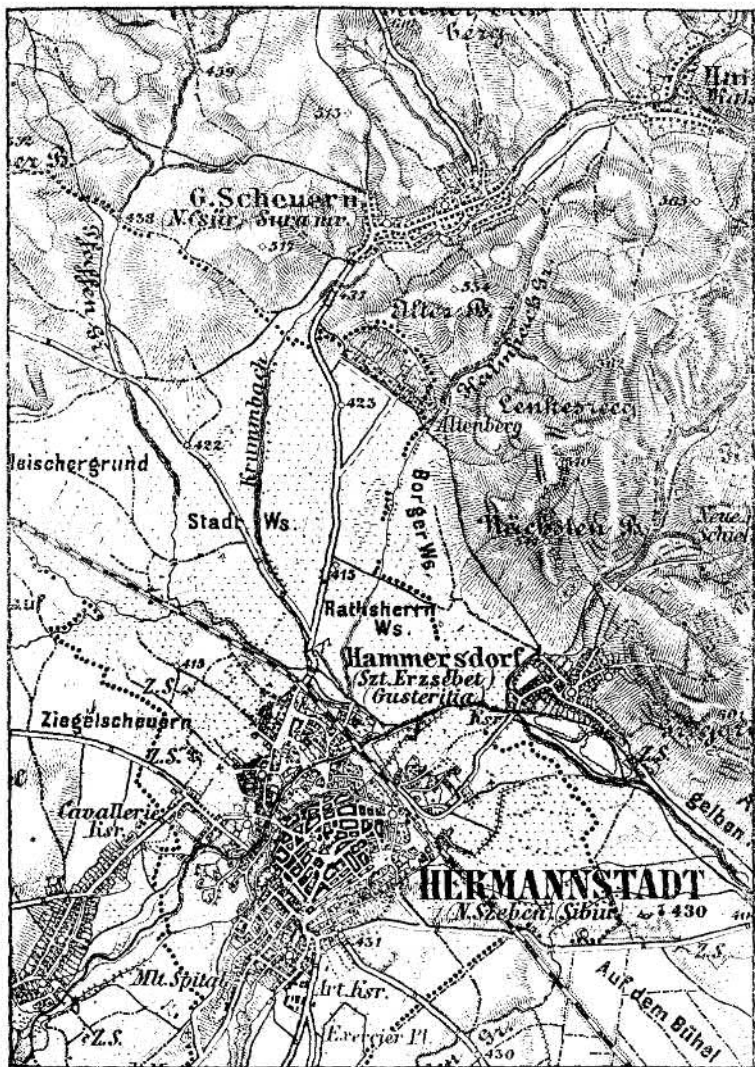
és a Pfaffenbrunnra (A 517) egy-egy félüteget állított s az így meghatározott vonalba állította 4 zászlóaljából alakult első harcrendjét.

Bemnek két ütegre tagolt tüzérsége fél 9 óra tájban szólalt meg. Az egyik üteg az országúttól nyugatra, a Pfaffenbrunn lejtőjén, a másik az Alter-Bergen levő szőlők felett foglalt állást. A magyar zászlóaljok felállítását, megbízható adatok hiányában, nem lehet kijelölni. Éppen így nem tudjuk azt se, hogy hol volt Bem lovassága a harc elején és további folyamán.

Az ütközet első másfél órája — magyar részről vajmi csekély hatású — ágyúharccal, a gyalogság felvonulásával és elhelyezkedésével telt el. Lüders már az elővéd első csapataival a küzdőterre érkezett s tüstént meggyőződött a magyarok állásainak hátrányos voltáról. Bem maga is jól látta, hogy sokáig nem maradhat egy helyben; vagy támadnia, vagy hátrálnia kell. Szokása szerint az előbbi választotta. Délelőtt 10 óra után megindult s megpróbálta az oroszok bal-, majd jobbszárnyának átkarolását. Ámde ezek az erőtlen kísérletek már a kezdet kezdetén megghiúsultak. Közvetlenül utánuk beállott a veszedelmes fordulat.

Lüders, miután megbizonyosodott róla, hogy több magyar csapat már nem jön Nagyszebenből, támadásra adott parancsot Engelhardtnek. Ezt annyival inkább megtehetette, mert időközben derékhadának éle is Nagycsúr közelébe ért. Az orosz hadtestparancsnok támadóterve nagyon egyszerű és helyes volt. Elrendelte, hogy Demidov tábornok 8 dzsidás- és 5 kozákszázaddal, továbbá egy lovas félüteggel szálljon alá a lapályra és rohanja meg a magyar balszárnyat, a derékhaddal jött két kozákszázadot pedig Bem jobbszárnyának megkerülésére küldte. Néhány perccel későbben Engelhardt első harcrendje is megindult a dombokról lefelé.

A kettős megkerülés szemmel látható veszedelme csakhamar megzavarta a magyar gyalogságot. Itt most csak számra és minőségre egyaránt elegendő lovasság segíthetett volna. De hát éppen ez hiányzott, mert Bem min-

17. Nagyszeben környéke. (1: 75,000.)

össze $3\frac{1}{4}$ gyöngé lovasszázadot állíthatott volna 15 orosz elé. Azért mondjuk, hogy «állíthatott volna», mert valójában a két lovasság összecsapására csak az ütközet elején került a sor, de ennek részleteit is sűrű homály fedi.

Bem, mihelyt észrevette az orosz lovasság meg nem hiúsítható szándékát, nehogy elvágják az útját, elrendelte a visszavonulást Nagyszeben felé. Azonban ez a hátrálás csakhamar zűrzavarrá fajult. A magyar lovasság nem jutott harcba, a tüzérség pedig, amelynek a visszavonulást fedeznie kellett volna, a gyalogsággal összekeveredve hátrált. Nem is tudott többé megállni Nagyszebenig. A vezetés teljesen megszűnt, de azért egyes zászlóaljok, a maguk emberségéből négyszöget alakítva, mégis szembeszálltak az őket oldalba és hátba támadó orosz lovassággal. Ezeket a zászlóaljakat először a lovas félüteg kartácsai bontották meg, azután pedig a dzsidások és a kozákok rohama szórta széjjel őket.

A támadás a 84. és a 123. honvédzászlóaljat érte leg-erősebben. Ezek csaknem teljesen megsemmisültek. De nagy vesztesége volt az együttmaradt 12. és a 31. honvédzászlóaljnak is.

Ezenkívül Nagy csűr és Nagyszeben között 5 magyar ágyú is odaveszett. A magyar csapatok az orosz lovasság ismételt rohama után, a legnagyobb rendetlenségben özönlöttek és futottak Nagyszeben külvárosába. Csak az volt a szerencse, hogy az orosz lovasság és lovastüzérség nem követhette nyomon őket a több helyen eltorlaszolt utcákba. Itt tehát kissé megtorpant az üldözés s így talán meg is lehetett volna állítani a futókat s legalább valamennyire rendezni az összekavarodott csapatokat, ha nem fenyeget újabb veszedelem, az tudniillik, hogy az orosz lovasság elvágja Bem egyetlen egérútját Szászsebes felé. Hosszas védekezésre, utcai harcra nem is lehetett volna felkészülni, mert Blum alezredes a dzsidások egy részével s a lovas félüteggel — miután a veszényi csoportból iderendelt s most a Cibin hídjánál ellenálló 4 ágyút elnémította s a 73. honvédzászlóaljnak ágyúfedezetül szolgáló részeit szétszórta — a belváros főteréig nyomult,

nagy riadalmat okozva az ott éppen gyülekező magyar csapatok között.

Lüdersnek sehogysem volt ínyére, hogy Blum a belvárosba hatolt, mert — nagyon helyesen — egész lovaságát a szászsebesi országútra akarta rendelni. De, mert a kozákok is szerte kalandoztak, nem valósíthatta meg eléggé gyorsan ezt a szándékát. Így történt, hogy Bem szétvert hadának egy része nagyobb baj nélkül menekült ki az egérfogóból. Többi része azonban még a városban volt, amikor megérkezett a lublini orosz gyalogezred egy nehéz üteggel s az utcákon és egyes házakban még ellenálló töredékeket kiverte onnan. Nagyobb ellenállás ezután már csak a Stolzenberg-téri kaszárnyánál volt, amelyet erősebb magyar osztag szállt meg. Az oroszok betörték a kaput s berontottak a kaszárnyába, mire a körülbelül másfélszáz főnyi védőcsapat megadta magát. Ez a több helyen fellángolt utcai harc volt az ütközet harmadik főmozzanata.

Csaknem minden forrásműben olvashatjuk, hogy a városon át történt visszavonulás közben, az utolsók között maradt Bem is halálos veszedelemben forgott. Egy IvOgvinov nevű orosz dzsidás utolérte s karjánál fogva le akarta rántani a nyeregből; de a vezér kíséretében levő huszárok és lengyel dzsidások levágták az oroszt.

Már a magyar utóvéd is kibontakozott Kistoronyból, amikor az időközben összegyűjtött orosz dzsidás- és kozákszázadok, a lovas félüteggel együtt, újból megjelentek. Az utóvéd, az országút mindkét oldalán fejlődve, heves puskázással fogadta a támadókat. De az ellenállás rövid volt, mert a félüteg kartácstüze után balról a dzsidások, jobbról a kozákok karolták át s gyors visszavonulásra kényszerítétek a még helytálló utolsó magyar osztagot.

Mint ebből a vázlatos leírásból is kitűnik, a nagycsűrű ütközet is egyike azoknak, amelyeknek eldöntése a lovaság javára írható. Az orosz gyalogságnak vajmi kevés, sőt a tűzérségnek sem sok része volt benne.

Az augusztus 6-i csatavesztésről is különféleképpen nyilatkozik a kritika. Mint rendesen, itt is a laikusok támadják Bemet a legdühösebben. Az orosz és osztrák forrásművek általában kíméletesebben szólnak róla.

Az igazságos bírálatnak arra az eredményre kell jutnia, hogy Bem csak annyiban volt hibás, hogy — kétségtelenül az erőviszonyok téves ismerete folytán — nem tért ki a harc elől akkor, amikor még lehetett volna. Arról azonban nem tehetett, hogy a hiányosan fegyelmezett s nemcsak ezúttal, hanem máskor is rosszul vezetett csapatok, nem fejtették ki a tőlük jogosan várható ellenállást. A számra és minőségre egyaránt gyöngé lovasság nem érvényesülhetett, azonban az ütközet első és második mozzanatában valóban résztvett $8\frac{1}{2}$ gyalogászlóaljnak mégis csak szívósabban kellett volna helytállania, a nem is egy tömegben támadó 15 lovasszázaddal szemben. Az ütközet második fázisában valósággal kiszaladt Bem markából a gyalogság. A magyar tüzérség sem viselkedett úgy, ahogyan kellett volna. Mindaz, ami történt, a mindjobban elharapódzó bomlás csalhatatlan jele volt.

A veszteség magyar részen igen súlyosnak mondható: halottak, sebesültek, foglyok és szétfutottakban körülbelül 2000 fő. Különösen a legutóbbi tétel volt nagyon súlyos, mert a 12., 31. és 73. honvédszázalaj kivételével; a többi vad futással menekült szerteszét, amerre még nyitva volt az út.

Legjobbán járt Kálnoky őrnagy veszényi kis csoportja, amelynek rövid harc és csekély veszteség árán sikerült, erdei utakon, a menekülő derékhadhoz csatlakoznia. Igazán szerencsének mondható, hogy az üldözés, az orosz csapatok kimerültsége miatt, Keresztényszigetnél véget ért; így Bem hadának legalább egy része megmenekült a teljes szétszóródástól.

Az oroszok vesztesége igen csekély volt: halottakban és sebesültekben mindössze 59 fő, a magyar csapatok gyöngé ellenállásának bizonyságaként. Nem hihető, hogy Lüders hamis számokat írt volna jelentésébe, mert augusztus 5-éről például nyíltan beismeri a 364 főnyi veszteséget.

XII.

Az erdélyi hadsereg Báró Stein ezredes parancsnoksága alatt

(1849 augusztus 7—18.)

A nagycsúri ütközet Bem utolsó erdélyi küzdelme volt, mert fővezérré neveztetvén ki, Temesvárra sietett, hogy ott a Szegedről hátráló délmagyarországi hadsereg élére álljon. Az erdélyi hadsereg vezetése báró Stein Miksa ezredesre szállott.

Bem katonai hírnevének határozottan ártott, hogy az utolsó pillanatban a már süllyedező hajó kormányosa lett, mert ezzel a nehéz állással együtt a csatavesztés ódiumát is magára kellett vállalnia. Temesvári szereplése nyomán kelt ugyanis életre az a vélemény, — egyesek szerint meg nem cáfolható igazság — hogy Bem nem tudott nagyobb hadsereget vezetni s ezért vesztett csatát augusztus 9-én.

Pedig azoknak, akik ezt olyan könnyedén odavetik, tudniok kellene, hogy rossz kezdetből mindenütt, a harctéren pedig különösen, nagyon bajos jó folytatást csinálni. Bem, mikor a Szegedről visszavonuló hadsereget átvette, még nem sejtette, hogy Dembinszky egy egésznapos járőrföldre küldötte vissza Lúgos felé a lövészertelepet. De mihelyt megtudta, azonnal átlátta, hogy ha valahonnan pótlást nem kap, meg kell hátrálnia, amint a csataterőről Kossuthnak küldött sürgető jelentéséből világosan ki is tűnik.

Ez tehát nem valami elkésett mosakodás, hanem ott

a helyszínén kelt jelentés volt, amely megjósolta a lövész hiányának elmaradhatatlan következményeit.

Mire a harcvonal valamennyire kialakult s Bem támadása megindulhatott, a magyar tüzérség egyszerre csak elnémult; de annál szaporábban szólottak Haynau ágyúi s a várórség kirohanásával kapcsolatban csakhamar megbontották Bem gyalogságát. A teljes rendben kezdődött visszavonulás — *minden alapos ok nélkül* — hovatovább rendetlen futássá fajult s a különben is laza fegyelmű csapatokat Temesrékasig nem lehetett megállítani és rendbeszedni.

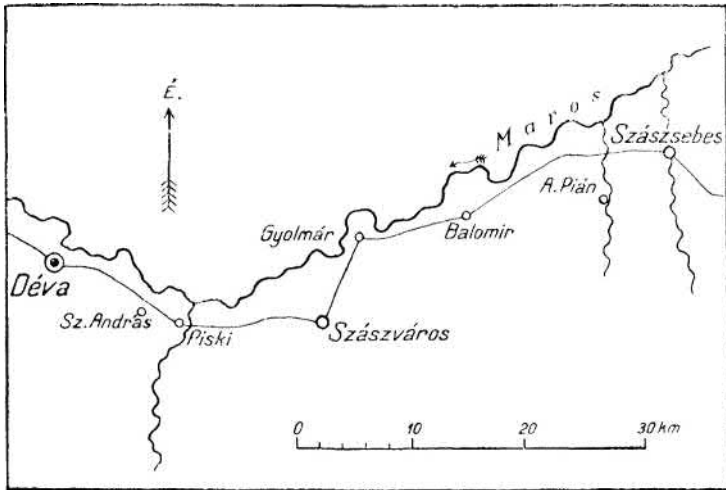
S hogy teljes legyen a baj, Bem lova egy előtte robbanó gránáttól megriadva, hirtelen megfordult s gránátszilánksebezte lovasát a földre dobta. Bem, a zuhanás következtében, vállpercét törte, de azért még akkor sem hagyta magát. Nemcsak, hogy kórházba nem ment, hanem lelkierejét és nyugalmit testi fájdalmai között is megőrizte és a csata után szárnyukszegetten gubbasztó tábornokokkal szemben azt vitatta, hogy még nincs veszve minden.

A vezetést ideiglenesen Guyon tábornoknak adta át, s már augusztus 11-én Aradra indult, hogy Görgey veit megállapítsa együttműködésük részleteit. Máriaradnán (12-én) Kossuthal találkozott s tőle tudta meg, hogy Görgeyre nem számíthat többé. De tévedés volna azt hinni, hogy ennyi csalódás és balsiker után, végre mégis csak megadta magát s meghátrált az őt makacsul üldöző fátum elől.

Nem tette most sem, mert meg nem tört optimizmusa még akkor — a végső felbomlás el nem tagadható jelenségei között — is élt benne, újabb tettekre sarkalva őt. A történetek után nyomban megszületett az új hadművelleti terv: *a délmagyarországi hadsereg még használható csapatait Erdélybe viszi s az ottani hadsereg maradványaival egyesülve, megállítja a Maros völgyén közeledő V. orosz hadtestet.* Főhadiszállása augusztus 15-én már Facseten volt s ott adta ki intézkedéseit a másnapi menetre, amelynek célja a hunyadmegyei Dobra volt.

Ennek közbevetése után térjünk most vissza az erdélyi eseményekhez.

Lüders az augusztus 6-i diadal után sem működött azzal az eréllyel és azzal a gyorsasággal, amelyet az ő javára fordult helyzet nem csak megengedett, hanem meg is követelt volna. Szinte úgy látszik, hogy már nem sietett annyira a Nagyalföld felé, mint ahogyan a hadjárat kez-

18. Az 1849 augusztus 12—18. közötti hadiesemények színhelye.

detén tervezte. Napokig vesztegelt Nagyszébenben s így már csak augusztus 12-én került a sor leszámolásra azzal a még számottevő magyar haderővel, amely a Gyulafehérvár alól felszabadult különítményből, a dévai hadosztály maradékaiból s a nagycsúri vereségből menekült csapatokból összeverődve, Szászsebesen egyesült, Stein ezredes parancsnoksága alatt.

Az orosz hadtestparancsnok augusztus 11-én indult el Nagyszébenből 15 gyalog-, 1 árkász-zászlóaljjal, 8 dzsidás- és 6 kozákszázaddal, két nehéz, 3 könnyű, fél lovas és 2

kozák üteggel. Az utóbbiak csak Nagyszebenben alakultak s a magyaroktól zsákmányolt ágyúkkal látták el őket.

Az orosz elővéd még n-én este megütöközött, Szerdahely közelében, Stein előőrseivel, amelyek gyorsan visszahúzódtak Szászsebes felé. Lüders pedig még az éj folyamán 6 kozákszázadot indított, hegyi ösvényeken, a magyar jobbszárny megkerülésére. Ez a mozdulat — kellően végrehajtva — elzárhatta volna a magyar sereg visszavonulásának útját.

Stein igen előnyös állásban helyezkedett el, körülbelül 2 kilométernyire Szászsebes előtt, az országút mindkét oldalán emelkedő meredek magaslatokon. Mindössze 7 zászlóalja, 5 gyöngye lovasszázada, 18 ágyúja és 2 röppentyűs ütege volt, 6000 főre becsülhető állománnyal.

Az orosz elővéd, fárasztó éjjeli menettel, 12-én reggel félhét óra tájban ért az állás elé s tüstént megkezdte az ágyúharcot, amely nem sok hatással folyt 9 óráig, amikor Lüders időközben megérkezett derékhada is támadásba fogott. Ami az elővéd könnyű ütegeinek nem sikerült, azt most könnyen elérte az orosz derékhad két nehéz ütege: csakhamar megingatta Stein harcvonalát, vigy hog³ az utóbbi kénytelen volt Szászsebes mögé küldeni tüzérségét s többi csapatával is megkezdte az általános visszavonulást.

Ez teljes rendben történt, bár Engelhardt tábornok dandára nyomon követte a hátráló magyar csapatokat, amelyeknek már nem maradt annyi idejük, hogy a város szélén, vagy a külváros kertjeiben állást foglalhassanak, sem pedig a Sebes-patak hídját nem ronthatták el.

Lüders, minthogy lovasságának a város szűk utcáiban semmi hasznát se vehette volna, megparancsolta Paragan vezérkari alezredesnek, hogy Szászsebest délről megkerülve, a nyolc dzsidásszázadot vezesse a szászvárosi országútra, hogy onnan a visszavonulók baloldalát «fenyegesse». A dzsidásokkal ment a lovas félüteg a két kozáküteggel együtt.

Ekkora lovastömeg — 8 század — a magyar sereg háta mögött megjelenve, könnyűszerrel katasztrófát

idézhetett volna elő, ha úgy viselkedik, amint kellett volna. Mint látni fogjuk, nem így történt.

Stein utóvédje, a városon áthaladva, megszállta a túlsó végen levő házakat s puskázással fogadta Engelhardt csapatait; azután pedig jó rendben vonult vissza a derékhadhoz, a Szászsebes mögött másfél kilométernyire levő második állásba. Az éj folyamán ide irányított kozákok még akkor sem mutatkoztak, ellenben — félóraig tartó ágyúzás után — feltüneztek a Daragan-vezette dzsidások és ütegek. Ezt észrevéve, Stein elrendelte ennek az állásnak kiürítését s a visszavonulást Szászváros felé. Mivel a térszín a lovastámadásnak nem kedvezett, a hátrálás meglehetősen rendben történt, a várostól 5 kilométernyire folydogáló Pián-patak mélyen bevágódott medréig. Ezen túl egy darabon ellapulnak a dombok s itt végre megjelentek az éjjel indított kozákok is s a többi lovassággal együtt a visszavonuló magyar csapatok oldalába kerültek. De sem el nem állották az útjukat, sem teljes erejükkel meg nem rohanták őket. Vagy 10 kilométernyi úton egyre ismétlődő apró támadásokkal zaklatták a hátrálókat; málhásszekereiket, majd ágyúik egy részét elfogták, az elmaradozó, vagy szökni próbáló honvédeket összeszedték. A kis magyar sereg egyre apadva s egyre jobban bomladozva érte el Szászvárost. Halottainak és sebesülteinek számát — bizonyára túlozva — 500 főre, a fogásba jutottakét 1200—1400-ra becsülik a különféle, nem egyöntetűen valló kútfők. Odaveszett 10 ágyú és a két röppentyűsüteg is.

Most már gyorsított ütemben pörögtek le az egymásra következő események. Lüders elővédje 13-án Szászvárosig, derékhada Gyalmárig hatolt, a nélkül, hogy ellenállásra talált volna. Másnap az orosz elővéd elérte Piskit, derékhada pedig Szászvárost. Itt kapta Lüders azt a jelentést, hogy Stein csapatai Déván állapotok meg s hogy az ottani fellegvár, 15-én, robbanás következtében elpusztult. A hír igazat mondott, mert az említett napon, délelőtt fél 11 órakor, borzasztó robbanás rázkódtatta meg a várhegyet és egész környékét. Soha ki nem derített okból tűz támadt

a fellegvárban, amelybe Bem 36 darab tüzér lövészerszámot (ágyút, tarackot, mozsarat és röppentyűvetőt), valamint nagymennyiségű tüzér- és puska-lövészert hordatott össze. A tűz előbb az egyik kazamatában őrzött puskaporkészletet, majd az udvaron 60 hordóba csomagolt puskatöltényt, végül a gránátokat, bombákat és röppentyűket robbantotta fel. A fellegvár jókora része a levegőbe repült s egész tetőzete lángbaborult. Nagyobbára megsemmisült az ott felhalmozott élel is. A 248 főnyi személyzetből csak 25 élte túl, többnyire sebesülten, a szerencsétlenségét.

Ennyi emberélet és főként ennyi készlet pusztulása, végzetes csapás volt a teljes feloszláshoz máris közelálló, mindenképp kifogyott magyar csapatokra, amelyek — Dévát még aznap kiürítve — Dobra felé vonultak vissza.

Lüders elővédje augusztus 16-án akadálytalanul megszállta Dévát, derékhada pedig Piskit. Csakhamar megérkezett az a hír is, hogy Bem 6000 gyalogossal, 1500 lovassal és 50 ágyúval Dévára tart s már Lesnekig jutott. Már ennek a fejzetnek elején volt róla szó, hogy Bem a három részre szakadt délmagyarországi hadseregnek hozzácsatlakozott legnagyobb részével, 15-én Facseten táborozott s másnap indult onnan Dobra felé. Azt azonban, hogy ezután mi történt, nem lehet hitelesen megállapítani. Vannak, akik azt állítják, hogy ezek a csapatok már 16-án felbomlottak és elszéledtek, mások szerint Bem magával vitte őket Déváig, ismét mások úgy tudják, hogy az erős tüzéségen kívül nagyon kevés volt az, amit Bem 17-éig együtt tudott tartani. Ismerve a délmagyarországi hadsereg siralmas állapotát, ez az állítás látszik legvalószínűbbnek.

Bármint volt is, annyi bizonyos, hogy Lüders, aki az Erdélybe nyomuló III. osztrák hadtest útján értesült a világosi fegyverletételről, hadikövet útján felszólította Bemet, hogy Görgey példáját követve, azonos feltételekkel ő is tegye le a fegyvert. Bem azonban hallani sem akart róla, sőt 17-én reggel, az addig visszatartott hadikövet útján azt üzenté Lüdersnek, hogy meg fogja támadni.

Az orosz elővéd parancsnoka, Engelhardt tábornok, Bem jövetelének hírére még 16-án kiürítette a csak néhány órával azelőtt megszállott Dévát és Szentandrásra vonult vissza. Odasietett most Lüders is.

Augusztus 17-én reggel 9 órakor magyar csapatok kezdtek kibontakozni Déva utcáiból, de összecsapásra nem került többé a sor. A megtépett, agyonhajsolt kis sereg nem akart többé harcolni s most már Bem jelenléte sem tudott lelket önteni bele. A vezér maga is látta, hogy itt a vég, mert ezekkel a csapatokkal hiába állna az oroszok elé. Átadta tehát a parancsnokságot Beké József ezredesnek, azután pedig Steinnel és több más tiszttel együtt — ezúttal végleg — elhagyta Erdélyt.

Beké — még 17-én — hadikövet útján fegyverszünetet kért Lüderstől, amelynek lejárta után, a Piskin szerkesztett egyezmény alapján, 18-án lerakatta a fegyvert. Pontos állománykimutatás hiányában nem tudjuk megállapítani, hány honvéd adta meg magát ezen a napon. Lüders szerint az erdélyi magyar hadseregnek ez a maradványa 12 (bizonyára erősen megfogyatkozott) zászlóaljából, 8 gyöngye lovasszázadból és több mint 50 (Lüders egy későbbi tudósítása szerint 64) ágyúból állott. Ügy mondják, hogy nem volt több 6000 főnél.

Az erdélyi főereg története ezzel lezárult; most még csak a kolozsvári és a székely hadosztályt keli elkísérnünk utolsó útjára.

XIII.

A kolozsvári és a székely hadosztály utolsó harcai

(1849 július 31—augusztus 17.)

A IX. fejezetben mondottakból már eléggé kitűnhetett Clam-Gallas kockázatni semmit sem merő, erélytelen hadvezetése. Július 21-én a nélkül, hogy nagyobb harcot mert volna vívni, két jelentéktelen csetepaté után kiürítette az egész Háromszéket; a sepsiszentgyörgyi ütközetben beérte félsikerrel, noha hadtestének számbeli fölénye megadta neki a teljes győzelem lehetőségét. Végül pedig elkövette azt a semmivel sem menthető súlyos hibát, hogy nem merte elzárni az Ojtozi-szorost a Moldvaországba hatolt magyar különítmény háta mögött, úgy hogy nem csupán Bem, hanem a még ott maradt Tuzson őrnagy csapatai is, zavartalanul térhettek vissza Erdélybe.

Július 29-éig tartott tétlenségéből csak Lüders parancsa riasztotta fel. Ugyanis az orosz hadtestparancsnok újabb, kombinált hadműveleti terve értelmében, az osztrák hadtestnek az Olt völgyén a felcsíki medencébe kellett nyomulnia.

Clam-Gallas tehát július 29-én Eisler ezredes dandárával megszállatta Árkost, Zoltánt és Gidófalvát. Könnyen megtehetette, mert Gál, nem érezvén magát eléggé erősnek Sepsiszentgyörgy megtartására, már 27-én kivonult onnan Mikóujfalu felé.

Clam-Gallas két oszloppal hajtotta végre a ráparancsolt támadást. A nagyobbiknak, Kézdivásárhely megszállása után, a Kászon völgyén felfelé haladva, Kászon-

újfalun át Csiktusnádra kellett tartania. A másik, valamennyire megerősített, de a főoszlopnál így is gyöngébb mellékoszlopnak, Mikóújfalun és Bükszádon át, az Olt szorosán kellett keresztültörnie. Tehát, szokatlan módon, a gyöngébbik csoport kapta a súlyosabb feladatot.

Akkor már a hasznavehetetlen irreguláris csapatokon kívül, nem sok volt Gál keze alatt a székely hadosztályból. Bem, mikor Moldvaországba távozott, mindössze $3\frac{4}{6}$ zászlóaljat, egy teljes századnál is gyöngébb lovasosztályt, $1\frac{1}{2}$ utász-századot és 18 ágyút, legfeljebb 4200 embert hagyott nála. Ehhez járult még a sepsiszentgyörgyi ütközet végén érkezett 81. honvédzászlóalj. Azonban Bem, mikor Moldvaországból visszatért, ezt a zászlóaljat, továbbá a 27. zászlóalj négy századát, a 80/82. kombinált zászlóaljat, a tüzérség legnagyobb részével együtt, Székelykeresztúrra rendelte, úgy hogy Gálnál csak 2 Ve zászlóalj, az említett lovasosztály és 7 ágyú maradt. A reá váró nehéz feladatra bizony vajmi kevés.

Július 30-án visszatért Moldvaországból Tuzson őrnagy kis különítménye — $1\frac{2}{6}$ zászlóalj, 1 lovasszakasz és 6 ágyú — s Gál parancsára nyomban a kászonújfalusi hágóra sietett, hogy elzárja az osztrák hadtest előtt a Kászon völgyén s a Nyerges-hágón át Csiktusnádra vivő fontos utat. Természetes, hogy nem az ellenség visszaverése, hanem csak időnyerés volt a feladata, Gál visszavonulásának biztosítása végett. A hadosztályparancsnok jól látta, hogy a nála maradt maroknyi erővel nem fogja megállíthatni az osztrákok előnyomulását s ezért, az utolsó pillanatban, segítséget kért Bemtől, de ezfőképpen későn érkezett.

Clam-Gallas július 30-án Kézdivásárhelyig ment a főoszloppal s másnap megindult Kászonújfalu felé; ugyanakkor kezdte meg előnyomulását a mellékoszlop is, amelynek parancsnokságát Coppet tábornok vette át. Már ezen a napon mindkét oszlop érintkezésbe jutott a magyar előőrsökkel, de komolyabb harc sem itt, sem ott nem vált belőle. A sorsdöntő küzdelem napja augusztus 1-e lett.

Clam-Gallas még útrakelésékor sem sejtette, hogy

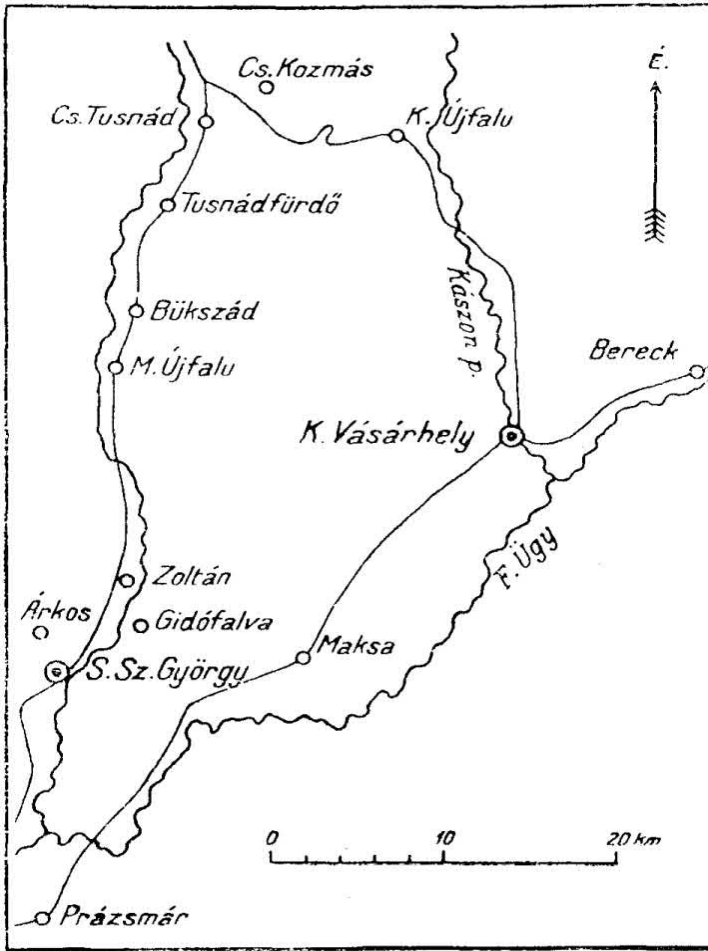
Bem már napokkal azelőtt visszatért Moldvaországból. Most egyszerre eszébejutott, amit annakidején elmulasztott, hogy el kellene zárnia az Ojtozi-szorost, nehogy Bem onnan hátbatámadhassa a Kászon völgyén felfelé haladó osztrák hadtestet. Ezért július 31-én hajnalban 2 orosz zászlóaljbat indított 4 ágyúval Bereckre. Ennek a különítménynek, a Moldvaországban vezénylő Moller orosz tábornokkal együttesen, két tűz közé kellett volna szorítania Bemet.

Az osztrák hadtest főoszlopa augusztus 1-én, már virradatkor, a magyar előőrsállás elé ért, amely vagy 2 kilométernyire lehetett Kászonujfalutól keletre. A támadó ezúttal nem Clam-Gallas, hanem Tuzson volt. A hajnali órákban megtámadta és vissza is szorította az osztrák elővédet. Nyilvánvaló, hogy ez csak pillanatnyi siker lehetett, mert az előőrsőknek, az akkori harci szabályok szerint, vissza kellett vonulniok a derékhadhoz, tehát a főállásba. Ez az állás alkalmasint azon a tájon volt, ahol az országútnak a legerősebb kanyarulata van, tehát Kászonujfalutól nyugatra. Clam-Gallas leírása szerint igen jó helyen, mert csak nagy kerülővel, mélységeken és meredek hegyeken át lehetett az oldalába vagy a háta mögé jutni.

De bármilyen nagy volt természetadta erőssége, a megszálló csapat gyöngé voltánál fogva csak addig volt védhető, amíg a két szárnya ellen küldött osztrák zászlóaljak rendeltetésük helyére nem jutottak. De mihelyt az átkarolás megtörtént, a kezdetben szívós ellenállást hátrálásnak kellett felváltania. A rendben megindult visszavonulásból, mint annyi más esetben, itt is futás lett. Egy ágyút az állásban hagytak, kettőt pedig egy szakadékba dobtak a menekülő tüérek. Nem volt rá ok, mert az osztrák lovasdandár, amelyre az üldözés feladata hárult volna, a menetoszlop végén haladt, és sokáig tartott, amíg a szűk úton a gyalogság és a tüérség elé juthatott.

Az üldözés hiányának tudható be, hogy a kis magyar különítmény futás közben sem bomlott fel teljesen, úgy hogy Tuzson még egyszer megkísérelhette az ellenállást

a szoros Alesik felőli kijáratánál. Azonban itt az osztrák-tüzérségnek sikerült egy magaslatra feljutni, ott nagyon előnyös állást foglalni s erős tűzbe fogni Tuzson csapatait. Majd a szoróból kibontakozott lovasdandár is rohamra

19. Az 1849 július 31. és augusztus i-i harcok színhelye.

indult. Az ellenállásnak most már hamarosan vége szakadt. Beállt a teljes felbomlás; puskáját, bornyúját elhányva, futott mindenki arra, amerre még lehetett. A

Ugyanezen a napon eldőlt a székely hadosztály másik csoportjának sorsa is; ezt a csoportot, mint tudjuk, Gál Sándor vezette. Ez a csekély haderő, a július 31-én Mikó-ujfalunál vívott kis csetepaté után, az Olt szorosába húzódott vissza. Hol foglalt itt állást? Sem az osztrák, sem a magyar kézből származó, nem eléggé szabatos leírások alapján, nem lehet pontosan kijelölni. Egyes írók két állásról is szólnak, holott valójában csak egy volt. Abban azonban mindannyian megegyeznek, hogy azon a tájon, ahol Gál védekezett, nagyon meredek, tehát nehezen megmászható lejtők szegélyezik a szorost. Ez a meghatározás pedig az Olt völgyének Bükszád és Tusnádfürdő közötti igen szűk szakaszára illik legjobban.

Gálnak nagyon csekély volt az ereje arra, hogy a magaslatokat is kellőképpen megszállással s így az osztrák gyalogság, ha nehezen is, de nagy kerülő nélkül, átkarolhatta a magyar állás mindkét szárnyát. Kétségtelenül nagy hiba volt, hogy a hadosztályparancsnok legalább megfigyelőket nem állított a két szárny meghosszabbításába s ennek következtében nem rendelhette el a visszavonulást akkor, amikor még nagyobb zavarodás nélkül végre lehetett volna hajtani.

A magyar csapatok elhelyezkedéséről semmit sem tudunk. Coppet tábornok 1 gyalogzászlóaljat, 4 gránátoszázadot és egy hatfontos üteget állított a völgy talpára, s mialatt a harcot kezdő hosszas, de csekély hatású ágyúzás folyt, egy gyalog- és egy vadászászlóalj a magyar balszárny, egy gyalogzászlóalj és két oláh határőrszázad pedig a jobbszárny oldalába tört. Megtörtént a baj. Vájjon Gál parancsolta-e meg az erre megindult visszavonulást, avagy — s ez hihetőbbnek látszik — magától indult-e meg, ma már nem lehet eldönteni. Annyi bizonyos, hogy az ágyúfedezet megszaladt s ennek folytán a meredek lejtőre állított üteget már nem lehetett megmenteni. A hét ágyú mindenestül odaveszett, a gyalogság pedig csakúgy, mint a kászonujfalusi ütközetben, futás és üldöztetés közben nagyobbára elszéledt a környező erdőségekben. Fogságba csak 30 honvéd jutott.

Itt közbevetve meg kell említenünk, hogy az augusztus 1-i harcokban szétvert csapatokon kívül is volt még Gyergyóban és Csíkban magyar katonaság, még pedig az érintetlen 3. és 4. tartalékszázalaj. Az előbbi a Tölgyesi-, az utóbbi a Gyimesi-szorost őrizte. Egyikben sem volt rájuk semmi szükség s így merőben érthetetlen, hogy miért nem vette őket Gál, legalább az utolsó napokban magához. A visszavonulást elrendelő parancsot is későn kapták s mivel a hadosztálytól el voltak vágva, mindkét zászlóalj feloszlott.

*

Tuzson őrnagy különítményének helytállása megakadályozta az osztrák hadtest zömét abban, hogy Gál háta mögött Alcsikba jutva, elzárja a visszavonulás útját Felcsik felé. Így történhetett, hogy egy kis csapat, a hadosztályparancsnokkal Csíkszeredára mehetett, az ott összeszedett 21 ágyút magával vitte, átkelt a Tolvajos-hágón, s augusztus 2-án az udvarhelymegyei Szentegyházás-Oláhfaluba érkezett. Itt, miután Dobay alezredes a 32. honvédszászlóaljnak a kőhalmi ütközetből megmentett maradványaival hozzácsatlakozott, mintegy 1100 ember és 21 ágyú gyűlt össze. Máig megoldatlan rejtély, hogy honnan került elő most egyszerre ez a sok ágyú és miért nem volt a székely hadosztálynál, vagy máshol, ahol szükség lett volna rá? Azt lehet gyanítani, hogy vagy a kezelőlegénység, vagy a felszerelés, vagy mindkettő hiányzott, s ezért nem lehetett harcavinni. Az ágyúk számában alig lehet kételkednünk, mert ennyit mond az erdélyi hadsereg hivatalos szócsove, a «Honvéd» is. E Clam-Gallas augusztus 2-án megszállta Csíkszeredát, s felkutattatta és összeszedette az útfélen elszórt, vagy a közeli falvakban eldugott fegyvereket és lövészert.

Nem lehet feladatunk, hogy lépésről-lépésre kísérjük Gált további visszavonulása során. I-egyen elég annyit megemlítenünk, hogy 4-én este — Székelyudvarhelyen át — Nyárádszeredára érkezett. Székelyudvarhelyen találta Endes őrnagyot a 81. honvédszászlóaljjal, amelyet

Bem küldött — mint hallottuk, már megkésve — a szé-
kely hadosztály támogatására. Ezzel és más, hozzácsatla-
kozott menekülőkkal együtt, 2000 főre szaporodott Gál
csapata.

Nyáradszeredán várta az a hír, hogy Grotenhjelm már
2-án délután megszállta Marosvásárhelyet. Arra tehát már
nem mehetett Gál, hanem más utat kellett keresnie, hogy
Kolozsvárra juthasson, mert azt hitte, hogy ott találja
báró Kemény Farkas ezredes hadosztályát, vagy legalább
egy részét. Ennélfogva az esti szürkület beálltával Kálra
indult, majd augusztus 6-ról 7-re virradóban, ügyesen ki-
térve az orosz lovasőrzérek elől, Körtvélyfája és Vajda-
szentiván között átkelt a Maroson s nekivágott a Mező-
ségnek. Az augusztus 8-án Nagy sármásnál, orosz lovas-
sággal történt kisebb összetűzés után, 9-én megérkezett
Kolozsvárra, ahol nagy hozsannával fogadták. Gál csak-
ugyan ott találta Kemény ezredet, a Kolozsvárott ha-
gyott csapatokkal és azokkal, amereket 2-án Maros-
vásárhelyről hozott magával, részben Bem akarata ellenére.

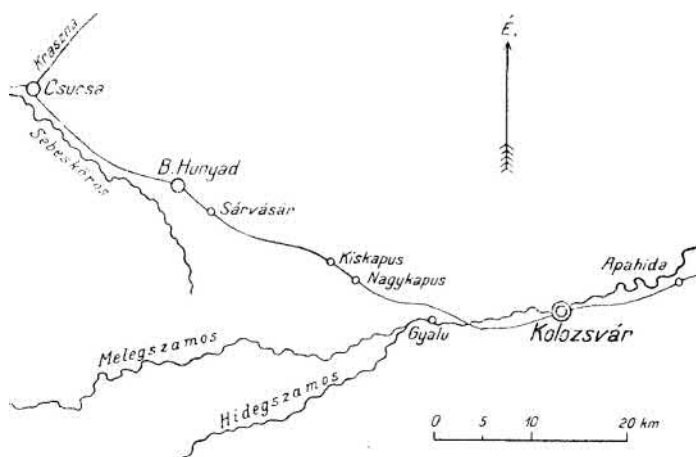
Gálnak tehát sikerült a különben jól működő orosz és
osztrák hírszerző szolgálat ellenére is, kijátszania ellenfele
éberségét és olyan gyorsan és ügyesen elsiklania előle, hogy
Grotenhjelm hadosztálya, bár már augusztus 6-án dél-
utáni 1 órakor megindult Marosvásárhelyről, nem érthette
utói s így harcra sem kényszeríthette.

A helyzet azonban Kolozsvárott is vigasztalan volt,
mert az általános hangulat, a mindenfelől szállongó vész-
hírek nyomán, napról-napra rosszabbodott. Ennek tulaj-
donítható, hogy mind a tisztek (különösen a törzstisztek),
mind a legénység köréből, egyre többen hagyták el a
zászlót.

Keménynek és Gálnak nem is volt már sokáig mara-
dása Kolozsvárott. A még rendelkezésükre álló csapatok
minőség és mennyiség dolgában egyaránt sokkal gyön-
gébbek voltak, hogy akár a Marosvásárhely felől már
közeledő Grotenhjelm hadosztályának, akár a Csíkszere-
dáról szintén Kolozsvárra irányított osztrák, hadtestnek,
sikeresen ellenállhattak volna.

Grotenhjeml elővédje augusztus 14-én délután, Apahida közelében, már szembekerült Makray László huszár-örnagy két századból és 2 ágyúból álló hírszerző különítményével. Az ottani rövid harcban 20 huszár elesett vagy megsebesült, néhány fogságba jutott s az egyik ágyú is az oroszok zsákmánya lett.

Kolozsvárott, állítólag, 6—7000 gyalogosra, 6—700 lovasra rúgó magyar katonaság volt, 23 ágyúval. Kemény,

20. A kolozsvári és a székely hadosztály utolsó harcainak színhelye.

— aki mint ottani kerületi parancsnok, élére állott ennek az erőnek — mihelyt bealkonyodott, megkezdte a város kiürítését s zavartalanul be is fejezte. Grotenhjemlnek 15-én délelőtt odaérkezett elővédje már nem talált Kolozsvárott magyar katonát.

A kis magyar sereg 15-én reggel Nagykapusnál szállt táborba. Itt már nagyon elmérgesedett, sőt viharossá vált a hangulat Kemény ellen. Nagyon sokan hibáztatták, hogy kardcsapás és puskalövés nélkül átengedte Kolozsvárt az ellenségnek az ott felhalmozott készletekkel együtt. Ke-

mény, a szemrehányások súlya alatt, másnap — Bánffy-hunyadon — átengedte a vezetést Gál Sándornak, aki különben július 29-e óta tábornok volt, de a kinevezésről szóló hivatalos értesítést, a beállott általános felfordulás közepette, már nem kaphatta meg. Nem is tudott róla Erdélyben senki.

Grotenhjeml 16-ának hajnalán, a hosszas betegségéből felgyógyult Urban cs. kir. ezredest küldte orosz és osztrák csapatokból alakult, 3½ zászlóaljából, 3 lovasszázadból és 9 ágyúból álló különítmény élén, a Bánffyhunyadra húzódtott magyar haderő után. Urban különítménye ezen a napon Kiskapusnál állapodott meg; azonban maga az ezredes, az egész lovassággal és 4 lovaságyúval, délután 4 órakor tovább ment s a Sárvasárnál talált magyar előőrsöket megkergette. Sőt az egyik orosz dzsidásszázad benjárgalt Bánffyhunyadra, nagy riadalmat és kavardást idézve ott elő. Gál hiába próbált valahogyan rendet csinálni. Nem hallgatott rá senki; mindenki csak a menekülésre gondolt. A szűk utcákon a sepsiszentgyörgyiekhez hasonló jelenetek folytak le. A mindenfelől összedülő sok szekér egymásba futott, elzárva a hátrább következők előtt az utat. Gyalogosok, lovasok, tüzérek százai tolongtak a Csúcsa felé vezető utcákon s csak a városon kívül lehetett őket megállítani és valamennyire rendbeszedni. Szerencsére Urban nem aknáztta ki ezt a gyors sikert, hanem visszafordult. Az éj csendben telt el.

Másnap, 17-én, hajnali 4 órakor, egész különítményével támadott az osztrák ezredes. De amilyen merész volt 16-i rajtaütése, olyan lanyhának bizonyult 17-i támadása. Azt lehet gyanítani, hogy talán az övénel sokkal nagyobb-számú magyar tüzérség intette óvatosságra.

A magyar sereg, Bánffyhunyad megtartására nem gondolva, meglehetősen rendben hátrált nyugat felé s mert az előző napi vakrémület hatása nagyobbára már elmúlt, ötször foglalt állást az 5 óra hosszáig tartó visszavonulás folyamán, Bánffyhunyad és Csúcsa között. A magyarok vesztesége, a gyenge támadásnak megfelelően, kicsiny volt: mintegy 50 halott és sebesült, körülbelül ugyan-

annyi fogoly és 2 darab 3-fontos ágyú. Ezenkívül a honvédseregbe sorozott osztrák hadifoglyok közül valami 200 visszatért korábbi gazdáihoz.

Harcközben érkezett a világosi fegyverletétel híre, de — mert nem terjedt el rögtön — egyelőre nem növelhette az amúgy is nagyfokú kedvetlenséget.

Gál Csúcsáról Krasznán át Zilahra tartott, a tömeges szökés következtében alig 3000 főre apadt hadával, mert megtudta, hogy Kazinczy ezredes felvidéki hadosztálya a Szamos völgyén Dés felé közeledik.

Hallottuk már, hogy Kazinczy, a kormánytól kapott utasítás értelmében, június 30-án felajánlotta szolgálatát Bemnek, de ez akkor visszautasította. Mikor azonban, Moldvaországból visszatérve, újból Grotenhjelmet akarta megtámadni, Kazinczy hadosztálya is kívánatosná vált, mert ezzel együttesen két tűz közé szoríthatta volna az orosz altábornagyot. Szegedre küldötte tehát Zarzycki alezredest s az ő útján arra kérte a hadügyminisztert, hogy Kazinczyt Erdélybe vonulásra s Beszterce irányában Bemmel való együttműködésre utasítsa.

De már késő volt! Aulich hadügyminiszter csak augusztus 3-án hívta fel Aradról Görgeyt, hogy adja ki Kazinczynak az idevágó parancsot. Az akkor már Nagyváradon levő Görgey pedig csak 5-én intézkedett. Tudjuk az elmondottakból, hogy akkorára már minden balra fordult Erdélyben. Megtörtént a segesvári ütközet, a székely hadosztály szétfoszlott, Grotenhjelmet elfoglalta Marosvásárhelyet, Bem pedig, a teljesen megváltozott helyzet következtében, Beszterce helyett Nagyszeben felé fordult. Kazinczy tehát csak Gál csapataival egyesülhetett.

Törzshadiszállása augusztus első napjaiban Munkácson volt. Onnan kelt útra Erdély felé s Nagybánán át 19-én Désre érkezett, majd Zsibóra vonult. Itt találkozott a bánffyhunyadi ütközetből visszavonulókkal. Zsibóra érkezte után csakhamar orosz hadikövet — Timacsev százados — jelentkezett nála, Görgey küldöttének, gróf Kornisnak kíséretében. Komis átadta Görgey augusztus 16-án, Nagyváradon írt levelét, amelyben a fegyver le-

tételére szólítja fel Kazinczyt. Az utóbbi is egyike volt azoknak a honvédtiszteknek, akik — nem lehet tudni, mi alapon — azt hitték, hogy rangjuk megtartásával átléphetnek az orosz hadseregbe, bár Görgey levelében ilyesmiről szó sincs. Rögtön hajlandó volt tehát arra, hogy megadja magát. De a tisztek legnagyobb része — közöttük Gál Sándor is — hallani sem akart a fegyverletételről, hanem eltávozott. A legénység is sűrű rajokban szökődött hazafelé; a 105. honvéd zászlóalj pedig teljes egészében, fegyveresen vonult haza Máramarosszigetre s csak ott oszlott fel.

Megtörtént tehát az a különös eset, hogy a zsbói fegyverletétel csapatok nélkül ment végbe Grotenhjelm előtt, augusztus 25-én. Az oroszok már csak kisebbszámú tiszteket, nagyon kevés legénységet, állítólag 4000 puskát, továbbá 56 ágyút, 76 különféle alkalmatosságot és 103 lovat találtak ott.

A fegyverletétel elől menekültek összeszedésére és lefegyverzésére Urban ezredest küldte Grotenhjelm, székéren szállított 2 zászlóaljjal, továbbá 4 lovasszázaddal és egy lovas félüteggel Nagybánya felé, amerre a Kazinczyhadosztályhoz tartozók legnagyobb része ment. Augusztus 28-án ért Urban Nagybányára, de honvédeket már nem talált ott; ellenben lefoglalt 3 otthagyt ágyút, sok hitvány fegyvert, nagymennyiségű lövészt és több, mint 100 mázsa puskaport. A portörőmalom berendezését pedig szétromboltatta, a közelbenlevő ágyúöntőműhellyel együtt. Itt elvégezvén a dolgát, arra a hírre, hogy Máramarosban honvédcapatok gyülekeznek s hogy a técsői portörőmalom még most is működik, folytatta útját s augusztus 31-én Máramarosszigetre érkezett. Útközben, Técsőn, 65 mázsa puskaport, 8 mázsa ként és másfél mázsa salétromot foglalt le. De honvédek itt sem volt nyoma, sőt azt az állítólag 200 főnyi lengyel legionistát sem tudta elfogatni, akik egy nappal előbb Máramarosszigeten tanyáztak. Urban ezredes, mivel több dolga nem akadt, szeptember 2-án visszafordult Dés felé.

Az erdélyi szabadságharcnak vége volt.

ZÁRÓSZÓ.

Mi történt Bemmél augusztus 17-e után? Súlyos vi-szontagságok, veszedelmes kalandok árán Törökországba jutott s a Portának ajánlotta fel szolgálatát, hogy alkalomadtán tovább harcolhasson örökös ellenségével, az oroszsal. Hogy pedig minden zaklatástól ment legyen, át-tért a mohammedán hitre s Amurat pasa néven szolgált a török hadseregben.

De a végzet, amely olyan kegyetlenül hánytá-vetette élete hajóját ide-oda, nem engedte, hogy az 1853/54-i orosz—török háborút megérhesse. Elgyötört, össze-vissza sebzett teste nem bírta már sokáig az élet küzdelmeit; összeroppant az erejét meghaladó szakadatlan munka terhe alatt. Ám abból a roskatag, koránvényt testből, a példabeszédet meghazudtoló ép lélek röppent az örökké-valóságba Aleppóban, 1850 december 9-én.

Másnap nagy dísszel temették aleppoi sírkertjükbe a törökök. Eljött az egész város apraja-nagyja, hogy a fá-radt, de most már megpihenő szegény vándornak még egy utolsó Isten hozzád-ot mondjon. Ott volt a temetésen Kerim pasa s gyászkíséretül török katonaság vonult ki. Eljöttek az aleppoi bujdosó magyarok mind; ott volt az angol és a francia konzul, valamint az ulemák és dervisek egész csapata is.

Szegény Bem apónak vagyona nem maradt, de ehelyett valami 50 ezer piasterre, háború előtti értékben körül-belül 9 ezer koronára rúgó adóssága. Ebből 17 ezret ingó-ságainak eladásával fedeztek az ottani magyarok, a töb-binek kifizetését pedig a Porta vállalta magára.

Az erdélyi hadjáratnak az imént vázolt két fegyverletétellel vége szakadt, s bár csakúgy, mint az egész szabadságharc, a magyar ügy bukásával végződött, *el nem tagadható valóság, hogy Lüders a Paskievicstől kapott parancsoknak csak első részét tudta teljesíteni: legyűrte ugyan Bemet, de nyolcheti erőfeszítése árán sem sikerült Erdélyből a Nagyalföldre kijutnia*, már pedig a hadművelleti terv ezt is kívánta tőle. Az, aki ezt mindvégig megakadályozta, Bem volt; egyedül csak ő, senki más.

Ismételjük: Bem nem számíthatott sorozatos és döntő taktikai sikerekre. Ezt már magában véve is meggátolta az a többször hangoztatott körülmény, hogy az oroszok egyik csoportja elé sem állíthatott akkora erőt, amekkorát a helyzet kívánt volna. A magyar harcvonal vagy nagyon hosszú, de gyér volt és akkor könnyen átszakadt, mint például Segesvárnál, vagy pedig nagyon rövid lett s így szinte kínálkozott az átkarolásra, vagy a megkerülésié.

Bem, a háromszéki kettős csetepatét is ideszámítva, az egész nyári hadjárat folyamán csak háromszor győzött: július 20-án Sepsiszentgyörgynél és Kökösnél, 23-án Hárjánál és Grozestínél, végül augusztus 5-én Nagyszebennél. *Mindannyiszor ő volt az erősebbik fél*, aminek megállapításával korántsem akarjuk érdemét megnyír-bálni. Mihelyt az övénél nagyobb erőt állított eléje az ellenség, alul maradt, mert szükségképpen alul kellett maradnia.

Ha a nyári hadjáratot bírálni akarjuk, ne feledjük, hogy az erdélyi hadsereg — mint már említettem — minden téren rosszabbul volt ellátva az anyaországbelinél. Azok, akik Bemnek ezt a hadjáratát olyan keményen elítélik, aligha ismerik azt a sok kerékkötőt, amely a vezérnek annyi talpraesett tervét akadályozta.

Görgey azt állította, hogy Bem hadviselő módszerével nem lehetett tartósabb sikert kivívni. Azt azonban elfelejti, hogy ez a módszer csupán kisegítő eljárás volt, az erők hiányzó egyensúlyának pótlására; továbbá azt is, hogy maga a «tartósság» nagyon is relatív fogalom. Görgey ítélete csak akkor lenne jogos, ha nyári hadjárata-

val Beménél nagyobb sikert vívhatott volna ki. Ezt azonban senki — maga Görgey sem — mondhatja.

A felsődunai hadsereg egész nyári működése — a komáromi megállást leszámítva — a Vágtól a Marosig tartott hátrálás volt. Már pedig a legügyesebben végrehajtott visszavonulás is csak negatív eredmény. Az volt Görgeyé is. Káros, sőt bomlasztó hatását ő sem ellensúlyozhatta s végül, Dembinski váratlan irányváltoztatása következtében, nem tudta elérni azt a célját, hogy a dél-magyarországi hadsereggel egyesüljön.

Olyan véleményt is lehet hallani, hogy okosabb lett volna, ha Bem otthagyja Erdélyt s minden erejével Görgeyhez csatlakozik. Ha ezt a példát a felső- és dél-magyarországi hadak is követik, erős hadsereg jön létre, amellyel — a belső vonalról — legalább az egyik ellenfélre döntő taktikai csapást lehetett volna mérni. Ez igaznak, helyesnek látszik, ámde a látszat, mint olyan gyakran megtörténik, itt is csal. Ugyanis az ilyen módon összehozott hadsereget talán más egyesülése pillanatában szétrobbantotta volna, — nem az orosz vagy az osztrák fegyveres erő — hanem a főparancsnoki állás veszedelmes problémája.

A honvédseregben, hagyományos rossz magyar szokás szerint, parancsolni mindenki, szót fogadni azonban jóformán senki sem akart. Ezért azután csütörtököt mondott minden olyan kísérlet, amely az országban szerteszét működő, apróra forgácsolt haderőket véglegesen egy kézben akarta volna egyesíteni.

Nagyon hibás volt benne a magyar kormány^, amely sohasem mertte a maga akaratát következetesen végrehajtani s azzal is aláásta az amúgy is sánta lábon álló fegyelmet, hogy az egyes fő vezér jelölteket egymás ellen játszotta ki.

Ilyen körülmények között jobb volt, hogy Bem Erdélyben maradt s védelmezte ezt az országrészt úgy, ahogy a vázolt mostoha viszonyok között, ezerféle akadállyal küzdve, tehetette.

FORRÁSJEGYZÉK.

Bécsi Hadilevéltár: Feldacten des k. k. Armee-Corps in Siebenbürgen.

— Feldacten der ung. siebenbürg. Ins. Armee.

Országos Levéltár: Helytartótanács osztálya, 1849 június—augusztusi iratok.

Nemzeti Múzeum levéltára: Törzsanyag, 1849 június—augusztusi iratok.

Csányi-levéltár: 1849 május—júniusi iratok.

A szerző birtokában levő egykorú hivatalos okmányok.

Bánlaky (Breit) József: Magyarország függetlenségi harcának katonai története. III. k. (Budapest, 1897.)

Correspondence relative to the affairs of Hungary, 1847—49 (London, 1850.)

Cséffalvy István: A besztercevidéki harcok orosz forrás nyomán. (Hadtörténelmi Közlemények: 1934.)

— Az 1849 augusztus 5-i és 6-i nagyszebeni harcok orosz forrás nyomán. (U. o. 1933.)

Czetz János: Bems Feldzug in Siebenbürgen. (Hamburg, 1850.)

Formanek Jaromir: Geschichte des k. k. Inf. Regiments Nr. 41. II. (Czernovitz, 1886.)

Gelich Richárd: Magyarország függetlenségi harca III. (Budapest, 1882—89.)

Gyalókey Jenő: Az erdélyi hadsereg az oroszok betörése idején. (Tört. Szemle: 1915.)

— A nagyszebeni hadosztály felbomlása. (Hadtörténelmi Közlemények: 1916.)

— Bem moldvaországi hadműveletei. (Történelmi Szemle: 1918.)

— Az oroszok hadműveleti tervai Erdély megszállására. (Hadtörténelem: 1922.)

— A háromszéki hadjárat 1849 július 16—24. (Hadtörténelmi Közlemények: 1922—23.)

— Plán dzialan Bema w lecie 1849. (Bellona: 1924.)

— A segesvári ütközet. (Hadtörténelmi Közlemények: 1932.)

— A besztercei hadosztály harcai 1849 nyarán. (U. o. 1937.)

- Id. Gyalókey Lajos*: Segesvár és Petőfi. (Hazánk: 1887.)
- Hegyesi Márton*: A 123. honvédszászlóalj. (Biharmegyei Rég. és Tört. Egylet évkönyve: 1888.)
- Heydte Á. br.*: Der Sommerfeldzug des Rev. Krieges in Siebenbürgen. (Lipscse, 1861.)
- «*Honvéd*»: 1849 évf. (Kolozsvár, 1849.)
- Horváth Jenő*: A szabadságharc utolsó napjai Erdélyben. (Had-történelmi Közlemények: 1928.)
- Jakab Elek*: Szabadságharcunk történetéhez. (Budapest, 1880.)
- Kőváry László*: Erdély története 1848—49-ben. (Pest, 1861.)
- Maendl Maximilián*: Geschichte des k. u. k. Inf. Regiments Nr 51. (Kolozsvár, 1897.)
- Nagy Sándor*: Háromszék önvédelmi harca. (Kolozsvár, 1896.)
- Neidhardt H.*: Bericht über die Kriegsoperationen der russ. Truppen gegen die ung. Rebellen. (Berlin, 1851.)
- Patahy K. M.*: Bem in Siebenbürgen. (Lipscse, 1850.)
- Prohazka Wilhelm*: Geschichte des k. k. Inf. Regiments Nr. 24. (Bécs, 1886.)
- Ramming W. br.*: Der Feldzug in Ungarn und in Siebenbürgen, im Sommer des Jahres 1849. (Pest, 1850.)
- Szentgáli Antal*: A segesvári ütközet orosz forrás nyomán. (Had-történelmi Közlemények: 1922—23.)
- Tábori Utasítás*. (Pestf 1849.)
- Thoroczky Sándor*: A 73. honvédszászlóalj története. (Hazánk: 1888.)
- Történelmi Lapok*, 1848—49-i. (Kolozsvár, 1892., 1894., 1895., 1897. évf.)
- Wagner J.*: Die Operationen des Siebenbürg. Armeecorps im Sommer 1849. (öst. Mii. Zeitschrift 1860.)

TARTALOM.

	Lap
Előszó	5
I. Erdély szerepe a szabadságharcban, az 1849-1 tavaszi hadjárat végéig	8
II. Általános helyzet; hadiesemények 1849 március 28. és június 19. között	17
III. Hadművelési tervek	25
IV. Erőviszonyok	31
V. A vezérek	39
VI. A brassói és a székelyföldi hadosztály harcai 1849 június 19-től július 5-ig	49
VII. A besztercei hadosztály története 1849 június 19-től augusztus 2-ig	64
VIII. A nagyszebeni hadosztály felbomlása 1849 július 12. és 21. között	88
IX. Bem háromszéki és moldvaországi hadműveletei 1849 július 16-tól 25-ig	98
X. A segesvári ütközet 1849 július 31-én	116
XI. A nagyszebeni és a nagy csúri ütközet 1849 augusztus 5-én és 6-án	131
XII. Az erdélyi hadsereg báró Stein ezredes parancsnoksága alatt, 1849 augusztus 7-től 18-ig	145
XIII. A kolozsvári- és a székely-hadosztály utolsó harcai 1849 július 31-től augusztus 17-ig	152
Zárószó	163